Odjeci vojne revolucije na vojsku Habsburške Monarhije u 17. i 18. stoljeću

Bošnjak, Leon

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:657485

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

ODJECI VOJNE REVOLUCIJE NA VOJSKU HABSBURŠKE MONARHIJE U 17. I 18. STOLJEĆU

Diplomski rad

Student: Leon Bošnjak

Mentor: prof. dr. sc. Alexander Buczynski

Zagreb, rujan 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....1

2. Koncept i problematika vojne revolucije.....5

2.1. „Robertsova vojna revoulcija“.....5

2.2. Problematika vojne revolucije.....10

3. Habsburška Monarhija i vojna revolucija.....14

3.1. Ustroj i sastav habsburške vojske tijekom Tridesetogodišnjeg rata.....14

3.2. Promjene u taktikama i strategijama.....18

3.2.1. Vojno uvježbavanje.....28

3.3. Naglo povećanje vojski.....32

3.4. Logistika tijekom Tridesetogodišnjeg rata.....39

3.5. Stvaranje stajaćih vojski.....45

3.5.1. Razvoj habsburške stajaće vojske.....49

3.6. Uspon države.....58

3.6.1. Sukob oko vlasti.....60

3.6.2. Financijskiteret.....64

4. Ograničavanje ratovanja i Westfalski mir.....66

5.Zaključak.....68

6. Bibliografija.....70

7. Sažetak/*Summary*.....73

1. Uvod

Cilj ovog diplomskog rada je istražiti koliki je utjecaj tzv. vojna revolucija u Europi imala na razvoj habsburške vojske, a time i na razvoj same Monarhije kao države. Drugim riječima, cilj je pronaći veze između razvoja vojne tehnike i vojnih institucija sa centralizacijom vlasti u Habsburškoj Monarhiji te ustanoviti koliko je koncept vojne revolucije primjenjiv na njezinom primjeru. Iako su promjene kojima se ovaj rad bavi većinom vojnoga karaktera, njihov utjecaj i posljedice mnogo su šire od same vojne inovacije. Velike promjene u načinu ratovanja u 17. stoljeću te nastojanja država da ne zaostanu za tim promjenama, omogućile su stvaranje centraliziranih država *ancien régime*-a koje doživljavaju svoj vrhunac uspostavljanjem apsolutističke vlasti u drugoj polovici 17. stoljeća. Upravo tim promjenama, koje su vodile od vojnih inovacija do stvaranja centraliziranih država, će se baviti ovaj rad. Usporedbom posljedica vojne revolucije u drugim europskim državama sa Habsburškom Monarhijom pokušati će se utvrditi do koje razine i na koji način su promjene koje je sa sobom nosila vojna revolucija utjecale na Habsburšku Monarhiju. Za razumijevanje teme kojom se rad bavi, potrebno je pojasniti što je uopće vojna revolucija, što se sve obuhvaća kada se o njoj govori, ali i koja je problematika tog koncepta. Ne slažu se svi povjesničari sa karakteristikama vojne revolucije. Osim što ne postoji suglasnost oko toga kada revolucija počinje, do kada traje, što sve obuhvaća i kako se odvijala, neki povjesničari tvrde da se nije niti dogodila.[1] Međutim, u svrhu istraživanja, u ovom radu će se analizirati glavne karakteristike vojne revolucije koje će poslužiti kao temelj na kojemu će se taj koncept pokušati primijeniti na historiografski zapostavljenim habsburškim vojnim institucijama.

Iako su političke i društvene promjene koje su se dogodile u Europi tijekom 17. stoljeća, posljedice mnogih kompleksnih i međusobno isprepletenih faktora, utjecaj vojnih inovacija i rata zaslužuje posebnu pažnju. Iz tog razloga, u fokusu rada je kritični period Tridesetogodišnjeg rata i promjene koje je taj sukob izazvao. Taj dugotrajni sukob omogućio je povoljne uvjete za „testiranje“ vojnih inovacija, ali je i stvorio ogromne probleme s kojima su se uključene države morale suočiti. Države su bile primorane prilagoditi se i preoblikovati same sebe kako bi se uspješno nosile sa nadolazećim promjenama. Među najkrucijalnijim promjenama, bila je uspostava stajaće vojske. Europskim vladarima, tada u sukobu sa staležima oko središta vlasti i autoriteta, stajaće vojske omogućile su dosegnuti vrhunac vlasti

[1] Jeremy Black smatra kako je pogrešno koristiti pojam “revolucije” kako bi se objasnile vojne promjene koje navode Roberts i Parker, jer prema Blacku, te promjene nisu bile u tolikoj mjeri inovativne kako ih prikazuju Roberts i Black u svojim djelima. John Childs, autor djela *Warfare in the Seventeenth Century*, također tvrdi da se nije dogodila revolucija u ratovanju te da navodne revolucionarne promjene nisu stvorile moderno ratovanje.

utjelovljenog u centraliziranom apsolutizmu 18. stoljeća. Upravo je uz pomoć vojske pod svojom kontrolom, centralna vlast uspjela umanjiti moć i relativno visoku autonomiju partikularnih staleža. U ovom radu kreće se sa idejom da se tako temeljite i nagle vojne promjene kakve su se dogodile tijekom 17. stoljeća nisu događale sve do Francuske revolucije te opet kasnije, Industrijske revolucije te da se kopneno ratovanje od sredine 17. stoljeća nije toliko u osnovi promijenilo sve do Prvog svjetskog rata.[2]

Povjesničar Geoffrey Parker je tako na svojem predavanju na Sorbonne-i u Parizu 2014. godine iskoristio misao Williamsona Murrayja[3], kako bi pojasnio razinu promjene koja se dogodila vojnom revolucijom u 17. stoljeću:

„[...] primijenimo ovu paradigmu na kopneno ratovanje u ranomodernoj Europi; da se Gustav Adolfa magično prebaci na Zapadnu frontu 1914., razumio bi osnovne koncepte ratovanja bez većih poteškoća [...] nije tolika razlika između bitke kod Lützena 1632. godine i bitke na Marni 1914. godine. [...] od 1630ih, od vremena Gustava Adolfa, imati ćete kopnenu vojsku koja će djelovati u osnovi na isti način sve do 1914. godine. Razmjer i veličina se mijenja, taktike ostaju iste.“[4]

To ne znači da se vojne promjene nisu događale tijekom 18. i 19. stoljeća, nego da nisu u tolikoj mjeri bile „revolucionarne“ da izazovu temeljne promjene u samim osnovama ratovanja i državnih tvorevina. Drugim riječima, moglo bi se reći da je ranomoderno ratovanje doživjelo promjenu u svojim temeljima u 17. stoljeću te kasnije na njima evoluiralo. Te promjene u temeljima ratovanja su bile toliko značajne da su omogućile i početak stvaranja modernih država. Međutim, cilj rada nije dokazati ovu tvrdnju jer to bi zahtijevalo iscrpnu analizu ratovanja i njegovih širokih posljedica od 17. do 20. stoljeća. Cilj je primijeniti tu ideju temeljne promjene u svrhu istraživanja odnosa umijeća ratovanja i razvoja države na primjeru Habsburške Monarhije. Monarhija je izabrana kao fokus istraživanja ovog rada zbog kompleksne prirode njezinog državnog uređenja, ali i značajne političke i vojne uloge u ranomodernoj Europi. Uključena je u velike i česte ratove sa različitim europskim silama, nekima od tzv. predvodnica vojne revolucije, ali i sa

[2] Frank Tallet, *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715*, (London: Taylor & Francis e-Library, 2003), 44-45.
[3] Britanski ili Njemački zapovjednik bataljuna iz ljeta 1918. mogao bi razumjeti osnovne koncepte ratovanja u 1940., 1944., pa ćak i 1991. godini. Međutim, zapovjednik bataljuna iz 1914., magično prebačen u ljeto 1918., imao bi velike poteškoće u razumijevanju onoga što bi vidio. MacGregor Knox, Williamson Murray, *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001. 11.
[4] Geoffrey Parker, “Is the Military Revoludion Dead?”, (Youtube 2014.), pristup ostvaren 22.03.2017. https://www.youtube.com/watch?v=ymGX2TSyKeY&t=1061s

dugogodišnjim civilizacijskim neprijateljem, Osmanskim Carstvom. Izabrana je i zbog samog geografskog položaja za kojega se može reći da obuhvaća dio Centralne, Istočne i Jugoistočne Europe, obuhvaćajući time brojne državne tvorevine različitih naroda i kultura pod svojom vlašću. Glavna ideja oko koje se fokusira rad je ta da je Tridesetogodišnji rat za Habsburšku Monarhiju bio prekretnica koja je od nje stvorila zasebnu veliku silu. Silu koja je obranila Europu od Osmanskih osvajanja te pomaknula granicu između kršćanske Europe i Islama u suprotnom smjeru. Također, odigrala je veliku političku ulogu u oblikovanju Europe, a relativno slabo je zastupljena u literaturi van njemačkog govornog područja. Potrebno je također ustvrditi na što se točno odnosi kada se spominje habsburška vojska i utvrditi do koje razine je ona uopće habsburška. Osim što je teško definirati habsburšku vojsku, može se reći da je upitna i sama „državnost" Habsburške Monarhije, koja sa svojim mnogim heterogenim elementima je na neki način i sama suprotnost modernim državama. Habsburška Monarhija sama po sebi nije u to vrijeme postojala kao država, nego je to naziv koji su povjesničari dali područjima kojima je vladala austrijska grana dinastije Habsburg (od 1780. Habsburg-Lothringen) od 1512. do 1918. godine. Obuhvaćala je područja unutar i izvan Svetog Rimskog Carstva koja su uživala različite razine autonomije. Iako zbog svojih specifičnih osobina i prilika u kojima se nalazila nije nalikovala drugim ranomodernim državama, išla je istim putem izgradnje državnosti kao i druge europske države te je u kratkom periodu sredinom 18. stoljeća uspjela postati jedna od najnaprednijih „prosvijetljenih" reformacijskih država. Međutim, kako je taj period vladavine Marije Terezije poprilično dobro istražen, u ovom radu će se pokušati naći temelji za stvaranje takve moći jedno stoljeće ranije, a radi jednostavnosti i čitljivosti rada, koristiti će se izraz Habsburška Monarhija i habsburška vojska za zemlje i vojske koje služe njemačkoj liniji obitelji Habsburg.

Literatura korištena u ovom radu, zbog nedostatka građe na hrvatskom i osobnog nedovoljnog poznavanja njemačkog jezika, većinom je pisana na engleskom jeziku. Velika većina radova koji se bave habsburškom monarhijom u 17. stoljeću te svi primarni izvori su na njemačkom jeziku što je restriktivno utjecalo na to do koje razine se određeni aspekti u radu mogu analizirati. Za teorijsku pozadinu, konceptualni okvir i kao temelj rada, primarno je korišteno djelo *The Military Revolution Debate*[5] u kojemu su sakupljeni najvažniji tekstovi autora koji se bave problematikom vojne revolucije, zajedno sa mnogim drugim radovima

[5] Clifford J. Rodgers, ur., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, (Boulder: Westview Press, 1995)

koji se bave određenim aspektima vojnog napretka i njegovog utjecaja. Za analizu općeg razvoja vojnog umijeća i njegovih posljedica u ranomodernoj Europi korištena su djela: John Childs – *Warfare in the Seventeenth Century*[6] i Frank Tallet – *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715.*[7] Pošto je događaj na kojemu se ovaj rad fokusira Tridesetogodišnji rat, veliki dio literature posvećen je upravo tom sukobu, a posebno vrijedi izdvojiti djela Peter H. Wilsona i Geoffrey Parkera. Peter H. Wilsonovo djelo *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years War*[8] i *The Thirty Years' War*[9], djelo Geoffrey Parkera daju čitateljima, ne samo iscrpan pregled događaja, nego i kvalitetne analize posljedica istih sa prijeko potrebnim podacima. Također, Peter H. Wilsonova kolekcija i prijevodi izvora o Tridesetogodišnjem ratu na engleski jezik (*The Thirty Years War: A Sourcebook*[10]) bilo je od velike koristi jer je omogućilo čitanje izvora koji bi inače bili nerazumljivi. Djela Vladimira Brnardića *Imperial Armies of the Thirty Years' War*[11] i Richarda Brzezinskog i Richarda Hooka *The Army of Gustavus Adolphus*[12] objavljenih u sklopu Osprey serijala, koristila su za prikaze habsburške i švedske vojske tijekom tog sukoba, ali za dublju analizu švedskog utjecaja na habsburšku vojsku djelo Archer Jonesa – *Art of War in the Western World*[13] bilo je nezamjenjivo. Praćenje razvoja habsburške vojske kroz koncept vojne revolucije te analiza utjecaja kojega je vojska imala na samu Monarhiju zahtijevalo je korištenje prethodno navedene literature, ali i veliki broj različitih radova od kojih se samo neki bave isključivo Habsburškom Monarhijom. Četiri rada fokusirana isključivo na habsburškom primjeru: John A. Mears – „The Thirty Years War, The „General Crisis" and the Origins of a Standing Professional Army in the Habsburg Monarchy"[14], Michael Hochedlinger – „The Habsburg Monarchy: From „Military-Fiscal State" to „Militarization"[15], Thomas M. Barker – „Military Entrepreneurship and Absolutism: Habsburg models"[16] te Gunther E. Rothenberg –

[6] John Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* (London: Cassel & Co, 2001)
[7] Frank Tallet, *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715,* (London: Taylor & Francis e-Library, 2003).
[8] Peter H. Wilson, *Europe's Tragery: A History of the Thirty Years War,* (London: Penguin Books, 2009).
[9] Geoffrey Parker, *The Thirty Years' War,* (London: Taylor and Francis e-Library, 2006).
[10] Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* (London: Palgrave Macmillan, 2010).
[11] Vladimir Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War,* (Oxford: Osprey Publishing, 2009).
[12] Richard Brzezinski, Richard Hook, *The Army of Gustavus Adolphus,* (Oxford: Osprey Publishing, 2000).
[13] Archer Jones, *Art of War in the Western World,* (Chicago:University of Illinois Press, 2000).
[14] John A. Mears, "The Thirty Years' War, the 'General Crisis," and the Origins of a Standing Professional Army in the Habsburg Monarchy." *Central European History* 21 (1988), br.2: 122–141.
[15] Michael Hochedlinger, „The Habsburg Monarchy: From „Military Fiscal State to „Militarization", ur. Storrs, Christopher, *The Fiscal-Military State in Eighteenth Century Europe: Essays in Honour of P.G.M. Dickson,* (London: Taylor and Francis, 2016), 55-94.
[16] Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism: Habsburg Models". *Journal of European Studies* 4 (1974), br.1: 19-42.

„Reflections on the Habsburg army 1649.-1918.“[17], korištena su kao temeljna građa o pregledu stvaranja habsburške stajaće vojske i njezinog utjecaja na samu državu.

2. Koncept i problematika vojne revolucije

2.1. „Robertsova vojna revolucija“

Koncept vojne revolucije predstavio je prvi puta Michael Roberts na svojem inauguralnom predavanju u Belfastu 1955. godine pod nazivom „Vojna revolucija, 1560-1660“.[18] Tvrdio je kako je baš taj period i vojne promjene koje su se u tom periodu dogodile, prekretnica između srednjovjekovnog društva i modernog svijeta te da su imale nevjerojatan utjecaj na tijek europske povijesti.[19] Koncept vojne revolucije koji je Roberts predstavio postao je koristan time što je ponudio konceptualni okvir unutar kojega se može na novi način raspravljati o ranomodernom ratovanju. Historiografija se počinje baviti pitanjem same promjene, nasuprot kontinuitetu, te uzrocima i posljedicama te promjene.[20] Uzela su se, po prvi puta, u obzir usko vojna pitanja vojnog uvježbavanja i taktika sa pretpostavkom da su upravo ona imala mnogo veći utjecaj na šira pitanja političkog i državnog razvoja.[21] Upravo taj postavljeni okvir promjene i njenih posljedica uzrokovane vojnim napretkom je osnova ovog rada. Pitanje je koliko je taj koncept primjenjiv na primjeru Habsburške Monarhije u 17. i početkom 18. stoljeća.

Robertsova vojna revolucija može se podijeliti na četiri velike faze. Revoluciju je na faze podijelio Geoffrey Parker, koji je po prvi puta temeljito analizirao i doveo u pitanje Robertsovu tezu. Prema Parkeru, Robertsova revolucija se dijeli na revoluciju u taktikama, strategiji te na naglo povećanje vojski i na utjecaj koje je to povećanje imalo na društvo općenito. Roberts napominje kako je moguće odrediti i druge faze i aspekte revolucije, ali da

[17] Gunther E.Rothenberg, „The Shield of the Dynasty: Reflections on the Habsburg Army, 1649-1918“, *Austrian History Yearbook* 32 (2001): 169-206.
[18] Michael Roberts, “The Military Revolution, 1560-1660”, u: *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 13-35.
[19] Roberts, “The Military Revolution”, 13.
[20] Jeremy Black, “A Military Revolution? A 1660-1792 Perspective”, u: *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 95.
[21] Black, “A Military Revolution?”, 95.

su četiri navedene temelj same teorije.[22] Najprije se dogodila „revolucija u taktikama“: određene taktičke inovacije, iako naizgled male, bile su uzrok promjenama koje su bile revolucionarne.[23] Prema Robertsu, vojna revolucija koja se dogodila između 1560. i 1660. godine je u osnovi bio rezultat pokušaja rješavanja taktičkog problema – kako učinkovito ukomponirati vatrena oružja sa borbom na blizinu. Odgovori na taj problem nađeni su u reformama Mauritsa van Oranje[24] i Gustava Adolfa[25]. Stavio je posebno veliki naglasak na ulogu švedskog kralja, tvrdeći kako je Gustav unaprijedio taktike Mauritsa, koristeći ih i u ofenzivne, a ne samo u defanzivne svrhe. Prema Robertsu, te promjene, iako su bile u osnovi taktičke prirode, imale su puno veće posljedice. Nosile su sa sobom novi standard u uvježbavanju i discipliniranju običnih vojnika. To je bila velika promjena zbog toga što dolaskom vatrenog oružja i švicarske kolumne prestaju biti potrebni individualistički srednjovjekovni ratnici koji se uvježbavaju kroz duže periode. Plaćenik u središtu kopljaničke formacije zahtijevao je znatno manje uvježbanosti i sposobnosti. Na taj način uštađeno je na uvježbavanju vojnika te to ostaje standard vojski i ratovanja sve do reformi Mauritsa.[26] Nakon tih reformi, vojska je trebala biti dobro uvježbana i disciplinirana, ljudi su trebali djelovati kao zupčanik u stroju, trebali su naučiti kako marširati i kako svoje pokrete savršeno uskladiti.[27] Međutim, kako bi se uspješno uvježbali vojnici, postaje potrebno vježbati tijekom mirnodopskog perioda te vojna vježba tako po prvi puta postaje uvjet vojnog uspjeha.[28] Međutim, svo to uvježbavanje je koštalo, a vojska se uvježbavala na trošak države. Više nije bilo ekonomično demobilizirati vojske kada bi kampanja završila – uvježbani vojnici trebali su biti zadržani za stalno kako bi bili isplativi. Prema Robertsu, takve nove procedure imale su i dalekosežne logističke posljedice i kako su upravo nove taktike time izazvale potrebu stvaranja stajaćih vojski.[29] Potreba za usklađenošću dovela je do pojave vojnog uvježbavanja kojim je pokrenut proces stavljanja volje individualca pod volju zapovjednika - proces koji se

[22] Geoffrey Parker, “The “Military Revolution 1560-1660” – A Myth?”, u: *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 37.
[23] Parker, “The “Military Revolution“, 37.
[24] Maurits van Oranje (1567.-1625.) – bio je *stadhouder* svih provincija Nizozemske republike, osim Frizije. Uspostavio je nove vojne prakse i proveo reforme koje su postale temelj za stvaranje profesionalnih vojski. Jedan od njegovih „učenika“ bio je Gustav Adolf, kralj Švedske koji će provesti slične reforme i u Švedskoj.
[25] Gustav II. Adolf (1594.-1632.) – bio je kralj Švedske od 1611. do 1632. godine. Doveo je Švedsku do statusa vojne i političke velesile tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Smatra se jednim od najboljih vojnih zapovjednika zbog inovatnivnih vojnih taktika.
[26] Roberts, “The Military Revolution”, 14.
[27] Parker, “The “Military Revolution”, 37.
[28] Roberts, “The Military Revolution”, 15.
[29] Roberts, “The Military Revolution”, 17-18; Parker, “The “Military Revolution”, 38.

utvrđuje uvođenjem uniformiranja.[30] Bitno je također istaknuti da je Roberts naglasio da su stajaće vojske produkt vojne i financijske prirode, a ne političke. Kao dokaz tomu, dao je primjer pisaca i vojnih teoretičara kao što su de la Noue[31], Duplessis-Mornay[32] i Montecuccoli[33] koji su se zalagali za stajaće vojske iz čisto vojnih razloga.[34] Smatrao je kako su stajaće vojske odgovor na stvarnu potrebu za njima, a da su onda poslužile za uspostavljanje političke moći, poraz staleža i pobjedu apsolutizma.

Osim što su vojske postale stajaće, brzo su postajale i sve veće, a to je smatrao posljedicom revolucije u strategiji. Za razliku od vojnih taktika koje predstavljaju način na koji se neprijatelj treba poraziti na bojnom polju (formacije i manevri jedinica), strategija obuhvaća znatno šire planiranje poteza čitavih vojski prije i poslije samog sukoba na bojnom polju. Revolucija u strategiji drugi je aspekt Robertsove teze. Tvrdio je kako je revoluciju u strategiji omogućila revolucija u taktikama, a da je zbog Tridesetogodišnjeg rata revolucija postala potrebna.[35] Roberts tvrdi da su sa novim vojnicima moguće bile nove, ambicioznije strategije - postalo je moguće voditi vojne operacije sa više vojski u isto vrijeme te tražiti bitke bez straha da će se neiskusni vojnici razbježati.[36] Treći dio odnosi se na „nevjerojatno povećanje razmjera ratovanja u Europi“.[37] Roberts smatra kako su nove strategije zahtijevale znatno veći broj vojnika kako bi se uspješno ostvarile.[38] Kao posljedica povećanja vojski, povećao se i razmjer ratovanja koji će dovesti do povećanja autoriteta države. Samo je država sada mogla omogućiti administrativne, tehničke i financijske resurse koje zahtijevaju sukobi toliko povećanih razmjera. Državi je u cilju bilo ostvariti potpuni monopol nad vojnim poslovima te time započinje kraj privatnih vojski i sličnih pothvata. Uspješna kontrola nad vojskom i vojnim poslovima od strane centralne vlasti postaje znak napretka.[39] Novi stil

[30] Roberts, “The Military Revolution”, 15.
[31] François de la Noue (1531. – 1591.) – bio je jedan od kapetana hugenotskih vojski. Uhićen od strane Španjolaca i zatvoren u zatvoru u Limburgu na pet godina. Tamo je napisao svoje najpoznatije djelo *Discours politiques et militaires* koje je objavljeno u Baselu 1587. godine, nakon toga u La Rochelleu, Londonu na engleskom te u Frankfurtu na njemačkom jeziku. Njegovo djelo imalo je veliki utjecaj na vojnike u raznim europskim državama.
[32] Philippe de Mornay (1549.-1623.) – poznat pod imenom Duplessis-Mornay. Bio je francuski protestant, pisac i član anti-monarhijskog kruga nazvanim *Monarchomaques.*
[33] Raimondo Montecuccoli (1609.-1680.) – bio je talijanski vojni zapovjednik, služio je kao general Habsburške Monarhije, bio je princ Svetog Rimskog Carstva te grof Melfija u Napuljskom kraljevstvu. Smatran je jednim od najboljih europskih vojnika svog vremena, a zbog zaustavljanja osmanskog napredovanja, smatran je spasiteljem Europe. Njegovo djelo *Memorie della guerra* ovjavljeno je u Veneciji 1703. prvi puta te kasnije u Kölnu, Parizu, Beču i Leipzigu na francuskom, talijanskom, njemačkom i latinskom jeziku.
[34] Roberts, “The Military Revolution”, 17.
[35] Roberts, “The Military Revolution”, 18.
[36] Parker, “The “Military Revolution, 38.
[37] Roberts, “The Military Revolution”, 19.
[38] Parker, “The “Military Revolution”, 38.
[39] Roberts, “The Military Revolution”, 20.

ratovanja sa sobom nosi potrebu novih metoda u administraciji i zahtijeva nove standarde, a nova uspostavljena administracija od početka je centralizirana i odana državi koja stvara urede namijenjene isključivo ratnim potrebama. Nove vojne potrebe tjerale su vladare u sve veće uplitanje u živote svojih podanika – od kontrole vojne opreme do kontrole strateški bitnih prirodnih resursa.[40] Upravo taj utjecaj koji je vojna revolucija imala na društvo čini četvrti dio Robertsove teze. Sve veća destruktivnost rata, veće ekonomske posljedice i administrativni izazovi postaju sve veći teret za civilnu populaciju i njihove vladare.[41] Rezultat većih vojski, skuplje opreme, dužih perioda uvježbavanja vojnika i veće administracije je puno veći trošak ratovanja – u vremenu ubrzanog porasta cijena, rat je postao puno veći teret za sve države Europe.[42] Toliki financijski teret izazvao je u mnogim europskim državama krize u kojima su vladari morali pregovarati sa staležima ili kršiti njihova municipalna prava[43] što je dovelo do sukoba sa centralnom vlasti. Međutim, vladari pobjeđuju, te stajaće vojske bivaju u potpunosti izvućene iz kontrole staleža u većini Zapadne Europe, osim u Engleskoj gdje je parlament i dalje zadržao veliku moć. Roberts također smatra kako je stajaća vojska pod potpunom kontrolom kralja otvorila put nacionalnim vojskama, a među prvima koji je taj trend pokrenuo bio je Gustav Adolf sa dokumentom nazvanim „Članci Rata“ u kojemu je postavljen novi standard kraljevske kontrole kojega imitiraju mnoge druge države.[44]

Također, jedna od posljedica revolucije bila je mogućnost vertikalne mobilnosti u društvu. Parker ju nije naveo kao jednu od glavnih posljedica revolucije, ali potrebno ju je izdvojiti zbog njezinog utjecaja na ranomoderno društvo. Ranomoderna vojska nudila je mogućnost karijere i napretka običnom puku, a ne samo plemstvu. Tijekom srednjeg vijeka rat je na određeni način bio rezerviran samo za plemstvo, a u 17. stoljeću postaje „način privrede za široke mase“.[45] Osim što je postojala mogućnost napretka na bojnom polju, potrebna je bila i velika masa civila koji sada postaju činovnici kako bi se riješio sve veći problem logistike. Građani su sve više uključeni u proces ratovanja i vojne poslove. Također, po prvi puta se na velikoj razini počinje primjenjivati znanost u ratu. Obrazovano građanstvo postalo je korisno za vojsku zbog novog topništva, kartografije i druge tehnologije za koju je bilo potrebno matematičko znanje. Nastaju prve vojne akademije jer sada čak i plemstvu,

[40] Roberts, “The Military Revolution”, 21.
[41] Parker, “The “Military Revolution”, 38.
[42] Roberts, “The Military Revolution”, 21.
[43] Roberts, “The Military Revolution”, 22.
[44] Roberts, “The Military Revolution”, 22.
[45] Roberts, “The Military Revolution”, 23.

koje gubi svoj monopol u ratovanju, postaje potrebno naučiti ratovati.[46] Razvojem stajaće profesionalne vojske i novih načina ratovanja rezultiralo je stvaranjem nove stratifikacije društva. Osim stare podjele društva prema plemićkom porijeklu, nastaje paralelna stratifikacija prema vojnom i civilnom činu.[47] Inovacije u ratovanju, prvenstveno povećan razmjer ratovanja, utjecao je i na ekonomije država na mnoge načine. Ekonomski utjecaj rata na Europu nevjerojatno je široko područje istraživanja i otvorene su mnoge interpretacije, ali sigurno je to da je rat bio osnovni preduvjet merkantilističke misli.[48] Merkantilisti su smatrali kako ekonomija države mora biti usmjerena prema tome da država nikada ne bude na milosti neke strane sile kada je u pitanju ljudstvo, novac i resursi bez kojih rat nije moguće voditi.[49] U skladu sa takvim razmišljanjima, razvija se i tzv. ekonomsko ratovanje. Cilj postaje onesposobiti protivnika, uskraćujući mu prijeko potrebne resurse za efektivan nastavak sukoba. Postoje i raniji primjeri takvog načina ratovanja, ali u 17. stoljeću ono postaje znatno šireg opsega te mnogo efektivnije nego ikada prije.[50] Mnogi pravnici, potaknuti ekonomskim ratovanjem i blokadama, počinju stvarati zakone kojima ga pokušavaju ograničiti. Pravnike je potaknula i nevjerojatna devastacija, posljedica novog načina ratovanja koje je zbog vojne revolucije postalo znatno većih razmjera, a proporcionalno time, raslo je i uništenje koje je takav način ratovanja nosio.[51] Michael Roberts ponovno ističe kako je Gustav Adolf i po ovom pitanju bio ispred vremena zbog toga što je uspostavio sistem skladišta, sistem koncentracije opskrbnog materijala na određenim točkama gdje bi se vojske uvijek pouzdano mogle opskrbiti i time smanjiti štetu tim područjima.[52] Potaknuti tako pretjeranim uništenjem i anarhijom u Tridesetogodišnjem ratu, pojavljuju se pokušaji stvaranja novih kodeksa za vođenje ratova. Nemogućnost u očuvanju starih standarda ratovanja, suočeni sa novim promjenama koje je sa sobom donijela vojna revolucija, potiče mnoge pravnike i filozofe, a među njima i nizozemskog pravnika i protestanta Hugo Grotiusa[53], da se osvrnu na događaje u Europi. Grotius, zabrinut stanjem u Europi i religioznim sukobima, posebice jer je i sam bio uhićen zbog religioznih razloga, u zatvoru piše svoje najpoznatije djelo. U takvom okruženju, pod velikim utjecajem destruktivnosti rata, piše svoje djelo *De Juri Belli ac Pacis* – djelo za

[46] Roberts, "The Military Revolution", 25.
[47] Roberts, "The Military Revolution", 25.
[48] Roberts, "The Military Revolution", 26.
[49] Roberts, "The Military Revolution", 26.
[50] Roberts, "The Military Revolution", 26.
[51] Roberts, "The Military Revolution", 27.
[52] Roberts, "The Military Revolution", 27.
[53] Hugo Grotius (1583.-1645.)- nizozemski pravnik koji je postavio temelje međunarodnog prava prema prirodnom pravu. Smatra se idejnim začetnikom Westfalskog mira, prvog općeg mirovnog sporazuma modernog vremena. Među njegovim najpoznatijim i najutjecajnijim djelima su *De Jure Belli ac Pacis* i *Mare Liberum.*

koje se smatra da je znatno utjecalo na Westfalski mir 1648. godine te služilo kao idejni temelj zakonskih ograničenja u ratovanju. Roberts smatra kako je upravo vojna revolucija stvorila mogućnost razornog načina ratovanja kakav je bio tijekom Tridesetogodišnjeg rata, ali i da je razvila preduvjete za ograničeno ratovanje kakvo će postati standardno u 18. stoljeću.[54]

2.2 Problematika vojne revolucije

Robertsova vojna revolucija nije bila dovedena u pitanje čak dvadeset godina, sve dok 1976. godine Geoffrey Parker nije objavio tekst „The „Military Revolution 1560-1660" - A Myth?" kako bi Robertsovu revoluciju „propitao i usporedio sa novim saznanjima koja su u tih dvadeset godina došla na vidjelo".[55] Geoffrey Parker je povjesničar koji se primarno bavi poviješću Tridesetogodišnjeg rata, teorijom vojne revolucije te problematikom vojnog i općeg uspona Zapadne civilizacije. Parker je izrazio sumnje oko toga koliko se te promjene koje Roberts opisuje mogu nazvati revolucionarnima te kako smatra da dolazi do ozbiljnih proturječnosti u svakom pokušaju analiziranja njihovog utjecaja.[56] Parkerova kritika počinje Robertsovim odabirom godine početka revolucije te tvrdi kako su promjene koje Roberts navodi bile karakteristične i za ratovanje tijekom 15. i 16. stoljeća u Italiji. Stajaće vojske, organizirane u manje jedinice standardizirane veličine, sa standardiziranom opremom i jednakom odjećom, smještene u posebno izgrađenim barakama postojale su i bile održavane u mnogim talijanskim državama još u 15. stoljeću.[57] Osim što ističe postojanje takvih vojski u renesansnoj Italiji, koristi i španjolsku vojsku 16. stoljeća kao primjer u kojoj su mnogi napreci koje Roberts pripisuje Mauritsu van Oranje i Gustavu Adolfu te vojnoj revoluciji već bili primjenjivani na sličan način.[58] Parker tvrdi da gdje god postoji situacija konstantnoga rata, bio to Stogodišnji rat ili Tridesetogodišnji rat, pojavljuju se i stajaće vojske, veća profesionalnost vojske, napredak u vojnoj organizaciji te određene taktičke inovacije.[59] Parker dakle stavlja novitet taktičkih i strateških inovacija Mauritsa i Gustava u pitanje, međutim ističe kako je zapravo pojava novih vrsta fortifikacija – *trace italienne* u 16. stoljeću

[54] Roberts, "The Military Revolution", 28.
[55] Parker, "The "Military Revolution", 37.
[56] David A. Parrot, "Strategy and Tactics in the Thirty Years' War: The "Military Revolution", u: *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 227.
[57] Parker, "The "Military Revolution", 38.
[58] Parker, "The "Military Revolution", 39, 40.
[59] Parker, "The "Military Revolution", 40.

bila ključan faktor u evoluciji strateške misli.[60] Iako se Parker ne slaže sa taktičkom i strateškom komponentom Robertsove vojne revolucije, slaže se sa Robertsovim isticanjem faktora općeg povećanja europskih vojski, ali ne i njegovim objašnjenjem istoga.[61] Tvrdi kako nije moguće da je povećanje vojski rezultat Mauritsovih i Gustavovih inovacija zbog toga što nisu uopće nove, ali i zato što smatra kako je ubrzani porast vojski započeo i puno prije njihovih inovacija.[62] Parker se također slaže sa Robertsom po pitanju posljedica koje je takvo povećanje vojski imalo; znatno povećani utjecaj rata na društvo, povećanje autoriteta države, mogućnost društvene mobilnosti, negativan utjecaj na ekonomski razvoj te veliki poticaj za sukob između onih na vlasti i onih nad kojima se vlada što je uzrokovalo i „opću krizu 17. stoljeća". Parker dakle zaključuje da povećanje vojski samo po sebi zaslužuje naziv „vojne revolucije" zbog širokih posljedica koje je imalo.[63]

Jeremy Black, također jedan od kritičara Robertsove vojne revolucije, smatra kako je razdoblje u koje Roberts stavlja revoluciju zapravo manje bitno razdoblje između dva perioda u kojemu su se odvijale mnogo znatnije promjene. Black smatra kako bi se trebala uzeti u obzir mogućnost da su se dogodile dvije različite vojne revolucije, jedna u kasnom petnaestom i ranom šesnaestom stoljeću, a druga u periodu između c.1660. i c.1720. godine. Slaže se sa Parkerom u tome što je stavio naglasak na vatreno oružje i pojavu *trace itallienne*, ali smatra kako se trebao osvrnuti i na period nakon 1660. godine. Black tvrdi kako su promjene nastale u periodu između 1660. i 1720. iznimno bitne: zamjena koplja sa bajunetom, pretpakirana municija, fitiljače su zamijenjene sa kremenjačama, što je povećalo vatrenu moć pješaštva i pokretnost vojnika.[64] Stajaće kopnene vojske su također dramatično se povećale u periodu između 1660.-1720. godine, a posebno u Austriji, Francuskoj i Rusiji, Britaniji, Prusiji i Savoji-Piedmontu. U tom periodu došlo je do znatnih promjena u vojnoj i pomorskoj administraciji, posebno u načinu na koje su vlasti uvježbavale, plaćale, opremale i kontrolirale vojske i mornarice.[65] Najvažnije promjene dogodile su se u sferi administracije koja je omogućila novačenje i održavanje većih vojski. Black time tvrdi da su promjene koje su se dogodile u periodu nakon 1660. godine važne u kvalitativnom i kvantitativnom smislu,

[60] Parker, "The "Military Revolution", 41.
[61] Parker, "The "Military Revolution", 43.
[62] Parker, "The "Military Revolution", 43.
[63] Parker, "The "Military Revolution", 48-50.
[64] Black, "A Military Revolution?", 97.
[65] Black, "A Military Revolution?", 98.

ali propituje koliko je legitimno nazivati te promjene revolucionarnima jer ne postoji usuglašeni kriterij po kojemu se može odrediti „revolucionarnost“ nečega.[66]

Black stavlja veliki naglasak na period nakon 1660. godine koji su Roberts i Parker potpuno zanemarili te posebno ističe važnost austrijskih vojnih osvajanja i promjene na granici Islama i kršćanske Europe u europsku korist. Smatra da ako je neka promjena revolucionarna, da je to upravo ta zbog toga što prvi puta od turskih osvajanja, europska vojska je ta koja napada i pomiće granice u svoju korist zahvaljujući znatno naprednijoj vojsci.[67] Vojna ravnoteža između Zapada i Istoka se preokrenula. Stoljećima, europske sile bile su pod pritiskom Istoka. U 16. stoljeću, Osmansko Carstvo imalo je veće stanovništvo od europskih zemalja, a njegov vojni sistem bio je među najsofisticiranijima. Austrijsko-turski rat između 1593.-1606. godine pokazao je logističku snagu osmanske vojske koja je ostala moćna vojna sila sve do kraja 17. stoljeća kada je uspjela i opsjedati Beč 1683. godine.[68] Međutim, nakon osmanskog poraza kod Beča, uslijedio je preokret te Habsburška Monarhija kreće sa osvajanjima izgubljenog teritorija. Daljnje velike pobjede i osvajanja Monarhije Black pripisuje ranjivosti masovnih osmanskih formacija naspram vatrenoj moći discipliniranih austrijskih vojnika. Iako prema Blacku, period Tridesetogodišnjeg rata nije relevantan u teoriji vojne revolucije, nego je naglasak stavljen na drugu polovicu 17. stoljeća, njegova teza ne isključuje u potpunosti Robertsovu i Parkerovu. Relevantna je za istraživanje ključnih vojnih promjena kroz koje je Habsburška Monarhija prošla tijekom Tridesetogodišnjeg rata, stvarajući temelje za njezin daljnji uspon kao vojne sile. Ako se uzme Parkerov globalistički pristup revoluciji, Black smatra kako je upravo period 1660.-1720. ključan jer u tom trenutku Europa postaje vojno nadmoćnija od prijeteće izvanjske sile, Osmanskog carstva, koje joj je bilo u jednom trenutku u prošlosti jednako ili nadmoćnije. Habsburške pobjede bile su dio općih promjena europskog ratovanja, pomak od mobilnosti, brzine i snage udara prema defanzivnim taktikama temeljene na vatrenoj moći pješaštva. U periodu od 1660. pa sve do francuskih revolucionarnih ratova, pobjedu su nosile vojske koje su fokusirane na koncentraciju vatrene moći pješaštva i topništva, a ne vojske fokusirane na udarnim taktikama za što je najbolji primjer sukob između europskih kršćanskih država i njihovih islamskih susjeda.[69] Modernizirane europske vojske stvorile su veliki jaz naspram drugih vojski koje također koriste vatreno oružje. Ranija europska prekooceanska osvajanja

[66] Black, “A Military Revolution?”, 98.
[67] Black, “A Military Revolution?”, 101.
[68] Black, “A Military Revolution?”, 100.
[69] Black, “A Military Revolution?“, 102.

oslanjala su se na tehnološku nadmoć tj. barut, utvrde i čelik, međutim vojske nakon 1660. pokazivale su nadmoć, ne samo u tehnologiji, već i u vojnoj tehnici (uvježbavanje, kartografija, logistika, financijske institucije i taktike). Vojnu tehniku i razvoj koji se temelji na stoljećima europskih društvenih i institucionalnih promjena, nije bilo moguće kopirati i preuzeti kao što je to bilo moguće sa naprednijom tehnologijom.[70] Black zaključuje kako su austrijska osvajanja 1680ih godina bila preduvjet za austrijsku moć u 18. stoljeću te da su uzrokovala preokret i u europskoj ravnoteži snaga, a posebno naspram Francuske.[71] Iako globalistički pristup i analiza europskih vojski i njihovih osvajanja izvan Europe može služiti kao primjer nadmoći sila koje su prošle kroz vojnu revoluciju naspram onih koje nisu, ovaj rad će se zadržati unutar granica Europe gdje je bojno polje u većoj ravnoteži između sukobljenih strana te pruža bolji uvid u međusobni utjecaj donekle jednako razvijenih država. Unatoč različitim pogledima autora na vojnu revoluciju, koncept je i dalje aktualan u svojim raznim oblicima, ako ne izravno, onda kroz utjecaj koji je ta ideja imala na vojnu historiografiju. Je li se dogodila revolucija ili evolucija, kada i na koji način te koja su njezina obilježja i utjecaj, ključan je koncept u istraživanju povijesti ranomodernog ratovanja, ali i razvoja ranomodernih država u Europi. Glavne karakteristike revolucije o kojima su autori raspravljali, koristiti će za analizu razvoja habsburške vojske i države te za istraživanje utjecaja koji su reformirane vojske imale na Habsburšku Monarhiju.

Što se tiće istraživanja povijesti Europe sedamnaestoga stoljeća, period Tridesetogodišnjeg rata ključan je u shvaćanju razine promjena koje su zbog tog sukoba uslijedile u vojnoj, političkoj i društvenoj sferi europskih država, posebno Habsburške Monarhije. Promjene u vojnoj sferi koje su se dogodile tijekom tog dugotrajnog sukoba postale su temelj novog načina ratovanja. Zbog poteškoća definiranja pojma revolucionarnosti u kontekstu vojnog napretka, upitno je da li su promjene koje su se dogodile „revolucionarne“ prirode ili nisu, ali činjenica je da su vojne inovacije nastale tijekom tog rata imale nevjerojatan utjecaj na budućnost Europe. Promjena sa manjih sukoba i ratova na nešto što se može nazvati i totalni rat, znatno je utjecala na ranomodernu Europu. Ekonomija sukobljenih država bila je uvjetovana ratom i utemeljena na tome kako bi održala povoljan položaj vlastite države tijekom rata. Utjecaj koji je imao na civile i društvo naglo je postao znatno veći. Vojske su se dramatično povećale, uz to i trošak uzdržavanja istih. Stvaraju se temelji profesionalnih stajaćih vojski što je usko povezano sa centralizacijom i

[70] Black, “A Military Revolution?“, 103.
[71] Black, “A Military Revolution?“, 104.

formiranjem modernih država. Rat koji će nevjerojatno promijeniti način ratovanja te promijeniti način na koji rat utječe na države i društvo. Također, nakon Tridesetogodišnjeg rata, Habsburška Monarhija još više gubi svoj već ionako mali utjecaj u Svetom Rimskom Carstvu, ali iz sukoba izlazi kao zasebna europska velika sila[72] koja će krojiti budućnost Europe sve do 1918. godine. Rad će se iz tih razloga fokusirati upravo na taj europski sukob i analizirati zašto je baš on omogućio uspon habsburške vojske i države te koliko smisla ima koncept vojne revolucije u tom procesu.

3. Habsburška Monarhija i vojna revolucija

3.1. Ustroj i sastav habsburške vojske tijekom Tridesetogodišnjeg rata

Razumijevanje načina funkcioniranja habsburške/carske vojske tijekom rata bitno je jer će tijekom tog dugotrajnog sukoba proći kroz mnoge promjene iz kojih će nastati temelj buduće habsburške stajaće vojske. Tijekom Tridesetogodišnjeg rata i sve do 1806. godine, Monarhija je još uvijek usko povezana sa Svetim Rimskim Carstvom te bi bilo pogrešno proučavati ju izvan okvira Carstva. Tijekom 16. i 17. stoljeća, Sveto Rimsko Carstvo imalo je dvije vrste vojnika tj. vojski: lokalne milicije ili vojsku podignutu od strane staleža (plemstvo, gradovi, kler i vodeći trgovci koji posjeduju zemlju) i profesionalnu plaćeničku vojsku.[73] U te lokalne milicije regrutirali su se ljudi koji bi nastavili svojim civilnim životom, a vojnici bi postali samo u periodu mobilizacije.[74] Očekivalo se da svi sposobni muškarci budu dostupni i pomažu tijekom prirodnih katastrofa, obrane zemlje i u lovu na kriminalce.[75] Ako bi carevi posjedi bili u opasnosti, car bi imao pravo zatražiti staleže da podignu takvu vojsku za obranu zemlje. Unatoč tomu što su prema Carskom vojnom zakonu[76] (*Reichsheeresverfassung*) obavezani poslušati, često bi bili potrebni dugi pregovori sa staležima oko toga koliko vojnika trebaju poslati i pod kakvim uvjetima, ovisno o vrsti opasnosti koja prijeti caru. Staleži bi osigurali odjeću, opremu, oružje, plaću i zalihe za tu vojsku, ali ta je vojska često bila loše uvježbana i nedisciplinirana[77], to nisu bili profesionalni

[72] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 3.
[73] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 12.
[74] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.
[75] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.
[76] Carski vojni zakon – razvio se iz raznih zakona i određivao je uspostavljanje vojnih snaga unutar Carstva. Služio je kao temelj za uspostavljanje Vojske Svetog Rimskog Carstva (*Reichsarmee*) koju je mogao odobriti samo Carski sabor (*Reichstag*).
[77] John Childs, *Armies and Warfare in Europe 1648-1789*, (Manchester: Manchester University Press, 1982), 39.

vojnici, nego seljaci koji su izvučeni sa svojih farmi i radionica.[78] Također, slali su svoje najlošije vojnike jer bi često interesi plemstva koje šalje vojnike bili u suprotnosti sa interesima cara.[79] Milicije su osiguravale minimalnu razinu obrane dok je masovna mobilizacija korištena samo u nedostatku drugih opcija.[80] Te lokalne milicije, kada bi se mobilizirale, činile su Vojsku Svetog Rimskog Carstva ili *Reichsarmee* (*exercitus imperii*). Iako je vojska bila pod vrhovnim zapovjedništvom cara, trebala je biti odobrena od strane Carskog sabora (*Reichstag*-a)[81] što se tijekom Tridesetogodišnjeg rata neće dogoditi jer su članovi sabora međusobno bili u sukobu. Ta vojska nastala je prvi puta 1422. godine i podizao ju je Carski sabor te bi bila sastavljena od vojski Carskih Krugova (*Reichkreise*)[82]. Na saboru u Wormsu 1521. godine određeno je da vojsku mora činiti 20 000 pješaka i 4000 konjanika. Zbog suprotstavljenih interesa staleža i cara, nije bilo moguće oslanjati se na takvu vojsku te su se carevi prije uspostave stajaće vojske uglavnom oslanjali na profesionalne plaćeničke vojske.[83] Iako *Reichsarmee* nije korištena tijekom rata, sistem milicija je. Primjeri neuspjeha tih milicija, a posebno onih korištenih izvan svojih teritorija, mogu se vidjeti kroz izvještaje i korespodencije bavarskih službenika i časnika sa bavarskim elektorom Maksimilijanom I.[84] Elektor je u pismu Tillyju[85] 5. siječnja 1632. godine napisao kako je prihvatio Tillyev savjet i poslao naredbu diljem zemlje da se zbog nedostatka regularnih trupa pripremi i izvježba lokalna milicija. U travnju iste godine, u izvještaju poreznog službenika može se vidjeti kako je od 3380 pozvanih, jedva 300 se pojavilo jer su ostali svi pobjegli te da bi mnogi seljaci radije napustili svoje okruge nego bili regrutirani za vojsku. Upozorava se i na opasnost općeg ustanka upravo zbog regrutacije.[86] Iz izvještaja bavarskog potpukovnika Hans Jacob von Fendtena pukovniku Hannibalu von Herlibergu u svibnju 1632. godine stoji kako je konjica milicije beskorisna za ophodnje, kako svi regrutirani lokalni ljudi bježe i vraćaju se svojim domovima. Potpukovnik je napisao da bi bio primoran povući se u slučaju

[78] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 12.
[79] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 92.
[80] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 34.
[81] Carski sabor (*Reichstag*) - opći sabor Svetog Rimskog Carstva na kojemu su zasjedali carski staleži (Vijeće Elektora, Vijeće Princeva i Vijeće Gradova). Imao je savjetodavnu i zakonodavnu funckiju u Carstvu.
[82] Carski Krugovi (*Reichkreise*) – administrativna podjela unutar Svetog Rimskog Carstva kojoj je funkcija bila organizirati obrambene strukture Carstva i prikupljanje carskog poreza.
[83] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 5.
[84] Maximilian I. Wittelsbach (1573.-1651.) – vladao je Bavarskom i bio princ-elektor Svetog Rimskog Carstva. Tijekom Tridesetogodišnjeg rata predvodio je Katoličku Ligu.
[85] Johann Tserclaes von Tilly (1559.-1632.) – reformirao je bavarsku vojsku 1610. godine, postao zapovjednik snaga Katoličke Lige tijekom Tridesetogodišnjeg rata i bio među glavnim vojnim zapovjednicima snaga Svetog Rimskog Carstva u prvoj polovici rata.
[86] Eugen von Frauenholz, *Das Heerwesen in der Zeit des Dreissigjärigen Krieges*, 2 sv. (München: Beck, 1938.), 247-8. u: *The Thirty Years War: A Sourcebook*, preveo ur. Peter H. Wilson (London: Palgrave Macmillan, 2010.), 172.

da nije imao dovoljno regularnih trupa. Nastavlja kako ruralna konjica milicije koju je ostavio u Freisingu nije htjela ostati tamo jer se nisu htjeli razdvojiti sa svojom satnijom i ocjenjuje ih kao „jako loše discipliranu bagru". Rečenica: „Bože pomozi nam da se ne moramo boriti..." stoji na kraju izvještaja kao dokaz beskorisnosti i nepovjerenja u lokalne milicije.[87] Puno korisnije i brže je od staleža bilo tražiti sredstva za plaćeničku vojsku, a sistem milicije i konskripcije bio je zadržan uglavnom samo za lokalne obrambene svrhe. U tom duhu je bila i odluka elektora Bavarske, Maksimilijana I. koji poučen negativnim iskustvom sa milicijma je objavio dekret 10. prosinca 1632. u kojemu stoji da je „konskripcija podanika od nikakve koristi" te kako je korisnije ubirati novac u zamjenu za njihovu službu.[88] Primjer takve vrste financiranja u Habsburškoj Monarhiji može se vidjeti već nakon gušenja pobuna i kraja prve faze rata 1621. godine. Car Ferdinand II. je iste godine uveo i izvanredni porez kako bi platio vojsku koja se povukla na austrijske posjede u strahu da ne počne „živjeti od zemlje" i time ju fizički i ekonomski uništi.[89] Austrijski staleži su se složili s time, a ta privremena izvanredna mjera će postati stalna i biti ključna za daljnje financiranje vojske.[90]

Plaćenike je za razliku od milicija podizala centralna vlast ili bi vlast zaposlila određenog zapovjednika tj. vojnog poduzetnika koji bi u njezino ime podigao vojsku i opremio ju.[91] Ta vojska bi tada postala Carska vojska, *Kaiserliche Armee* (*Exercitus Imperatoris Romani)* tj. vojska koja je vezana uz samu osobu cara, a ne uz teritorij kao što je to *Reichsarmee* tj. vojska koju podižu njemački staleži. Car nije imao pravo podizati vojsku na teritoriju elektora, ali je bilo dopušteno u carskim gradovima i ostalim teritorijima staleža Svetog Rimskog Carstva. Ta careva vojska će s vremenom postati stalna stajaća vojska u službi dinastije obitelji Habsburg. Iako se tek tijekom ratova u 18. stoljeću, ta vojska počinje kolokvijalno nazivati austrijska ili habsburška, vladari Svetog Rimskog Carstva tijekom perioda kojim se ovaj rad bavi, bili su iz kuće Habsburg te se vojska podignuta u službi cara može s pravom zvati i habsburška vojska. Unatoč tomu što su takve vojske bile poprilično samostalne sve do uspostave stajaće vojske, car je bio taj koji je birao svoje zapovjednike i koristio tu vojsku u svoje dinastičke i političke ciljeve. Te vojske, za razliku od milicija, bile su temeljito izvježbane i spremne za borbu.[92]

[87] von Frauenholz , *Dreissigjärigen Krieges,* 247-8. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 172.
[88] von Frauenholz , *Dreissigjärigen Krieges,* 247-8. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 173.
[89] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 5.
[90] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 5.
[91] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[92] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.

Habsburška, odnosno Carska vojska (*Kaiserliche Armee*) tijekom Tridesetogodišnjeg rata bila je podijeljena na tri grane: pješaštvo, konjicu i topništvo.[93] Većinu vojske činilo je pješaštvo opremljeno kopljem i vatrenim oružjem po uzoru na Maksimilijanove *Landsknechte*.[94] Većinski su bili opremljeni kopljem zbog toga što još uvijek nedovoljno[95] razvijeno vatreno oružje nije bilo u mogućnosti spriječiti nalet konjice. To se počinje mijenjati upravo tijekom Tridesetogodišnjeg rata kada se broj mušketira konstantno povećava naspram broja kopljanika u omjeru 2:1, dok je njihov broj u ranijem periodu bio podjednak. Već su 1641. godine kopljanici činili samo jednu petinu čitave Carske vojske kojima su mušketiri služili kao potpora. Uloge će se obrnuti tijekom Tridesetogodišnjeg rata te će ih do kraja stoljeća mušketiri s bajunetama potpuno zamijeniti, jer stavljanjem dugačkog noža na mušketu, koplje prestaje biti potrebno. Vojska je osim kopljanika i mušketira, uključivala i različite manje kontingente; vojnike opremljene sa mačem i okruglim neprobojnim štitom (*Rondartschierren*) koji su bili izvježbani za nalet u neprijateljske redove i borbu na blizinu te helebardiri koji bi također ponekad bili postavljeni u redove kopljanika. Osim njih, među mušketire ili u posebne odrede bili bi postavljeni nišandžije, regrutirani od lokalnih obrambenih milicija, lovaca i šumara (*Rohr, Schützen, Jäger)*; opremljeni caliverima, karabinama i užlijebljenim puškama. Osim regularnih carskih pukovnija, postojalo je neregularno[96] lako pješaštvo, regrutirano od ugarskih i hrvatskih hajduka te poljske populacije Carstva. Te trupe su bile opremljene mušketama i organizirane u pukovnije ili slobodne satnije sa organizacijom sličnom regularnim trupama.[97]

Najmanja taktička i administrativna jedinica carske pješadije bila je satnija od oko 300 vojnika, od toga pola su bili kopljanici, a pola mušketiri koji su bili podijeljeni u vodove (*Korporalschaften*) od 25 vojnika.[98] Deset satnija, činile bi pukovniju od oko 3000 vojnika. Pukovnija bi bila sastavljena od 1500 mušketira, 300 nišandžija te 1200 kopljanika, a ponekad bi sadržavale i do 200 helebardira i mačevaoca sa štitom.[99] Iako je početkom Tridesetogodišnjeg rata bilo dopušteno održavati snagu pukovnije do 2000 vojnika, na terenu

[93] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 11.
[94] Landsknecht- plaćenici u 15. i 16. stoljeću, većinski njemačke narodnosti. Poznati diljem Europe, trupe su im većinski bile sastavljene od dugih kopalja, ali i ostalih pješaka koji su služili kao potpora. Prve Landsknechte osnovao je car Svetog Rimskog Carstva Maximillian I. 1487. godine.
[95] Jones, *Art of War in the Western World*, 194.
[96] Neregularne trupe – za razliku od regularnih trupa koje pripadaju glavnoj vojsci i njezinoj organizaciji, neregularne trupe posebno su organizirane u odvojene skupine, bilo zbog posebnih taktika koje koriste ili zbog njihove drugačije vojne organizacije.
[97] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 11.
[98] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15.
[99] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15.

bi mali broj jedinica održavao jedva polovicu svoje teoretske veličine. Pukovnija od 1500 do 2000 vojnika smatrala se snažnom, a nije bilo neobično da budu spuštene na samo 300-500 vojnika. Primjera radi, Hardegg pukovnija je u periodu između 1632.-36. godine varirala od 1178 do 600 vojnika, dok su satnije imale između 31 i 291 vojnika što znači da je u prosjeku imala oko 100 vojnika.[100] Tijekom bitke, te satnije organizirale su se u taktičke bataljune od 1000 vojnika i bile bi sastavljene od nekoliko slabijih pukovnija.[101] Svaka pukovnija imala je pukovnika (*Obrist*), potpukovnika (*Obristleutenant*), majora (*Obristwachtmeister*), konačara (*Quartiermeister*), pobočnika/pravnog časnika (*Regiments-Schulheiss/Auditor*), provosta (*Profos*) sa svojim ljudima, kirurga sa svojim asistentima, kapelana i upravitelja vagona (*Wagenmeister*). Pukovnik je bio potpuni vlasnik svoje pukovnije. Većinom bi to bio vojni poduzetnik – plaćenik kojega bi ugovorio car ili glavni zapovjednik vojski da podigne pukovniju. Imao nadležnost i kaznenu vlast (*ius gladii aggratiandi*) nad svim članovima pukovnije što uključuje žene, djecu i trgovce koji prate vojsku.[102] Međutim, kako su se mijenjale taktike, strategije i političke prilike kojima se trebalo prilagoditi, tako se mijenjao i sastav i ustroj vojske. Posebno značajan utjecaj u tomu imao je Albrecht von Wallenstein[103] čija će se uloga u daljnjem oblikovanju habsburške vojske razraditi u narednim poglavljima.

3.2. Promjene u taktikama i strategijama

Promjene u taktikama i strategiji te njihovim širokim revolucionarnim posljedicama, iako dovedene u pitanje od strane mnogih povjesničara, glavna su obilježja vojne revolucije i općeg vojnog napretka. Kao predvodnici tih inovacija, često su navedeni Maurits van Oranje i Gustav Adolf kojima se pripisuje da su zaslužni za munjevito brz i „revolucionaran" napredak vojnog umijeća.[104] Upravo je ta teza temelj „Robertsove vojne revolucije". Tridesetogodišnji rat kao prijelazni period tijekom kojega su se isprobavale nove taktike i strategije[105] i sukobljavale sa već ustaljenim vojnim doktrinama, najbolje može poslužiti za utvrđivanje značaja i utjecaja tih vojnih inovacija. U ovom poglavlju rada, usporediti će se

[100] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15.
[101] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15; Wilson, *Europe's Tragedy,* 392.
[102] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15.
[103] Albrecht von Wallenstein (1583.-1634.) – bio je češki vojskovođa, visoko carski plemić i uspješan poduzetnik koji je ponudio svoje usluge i vojsku Caru Ferdinandu II. tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Postao je vrhovni zapovjednik Carske vojske s kojom je odnio velike pobjede nad protestantskim snagama te je postao poznata ličnost svog vremena. Zbog svojih ambicija, prevelike moći i utjecaja te planirane izdaje, ubijen je 1634. godine od strane plaćenika koje je car unajmio.
[104] Roberts, "The Military Revolution", 13-14; Parrot, "Strategy and Tactics", 227.
[105] Jones, *The Art of War in the Western World*, 170.

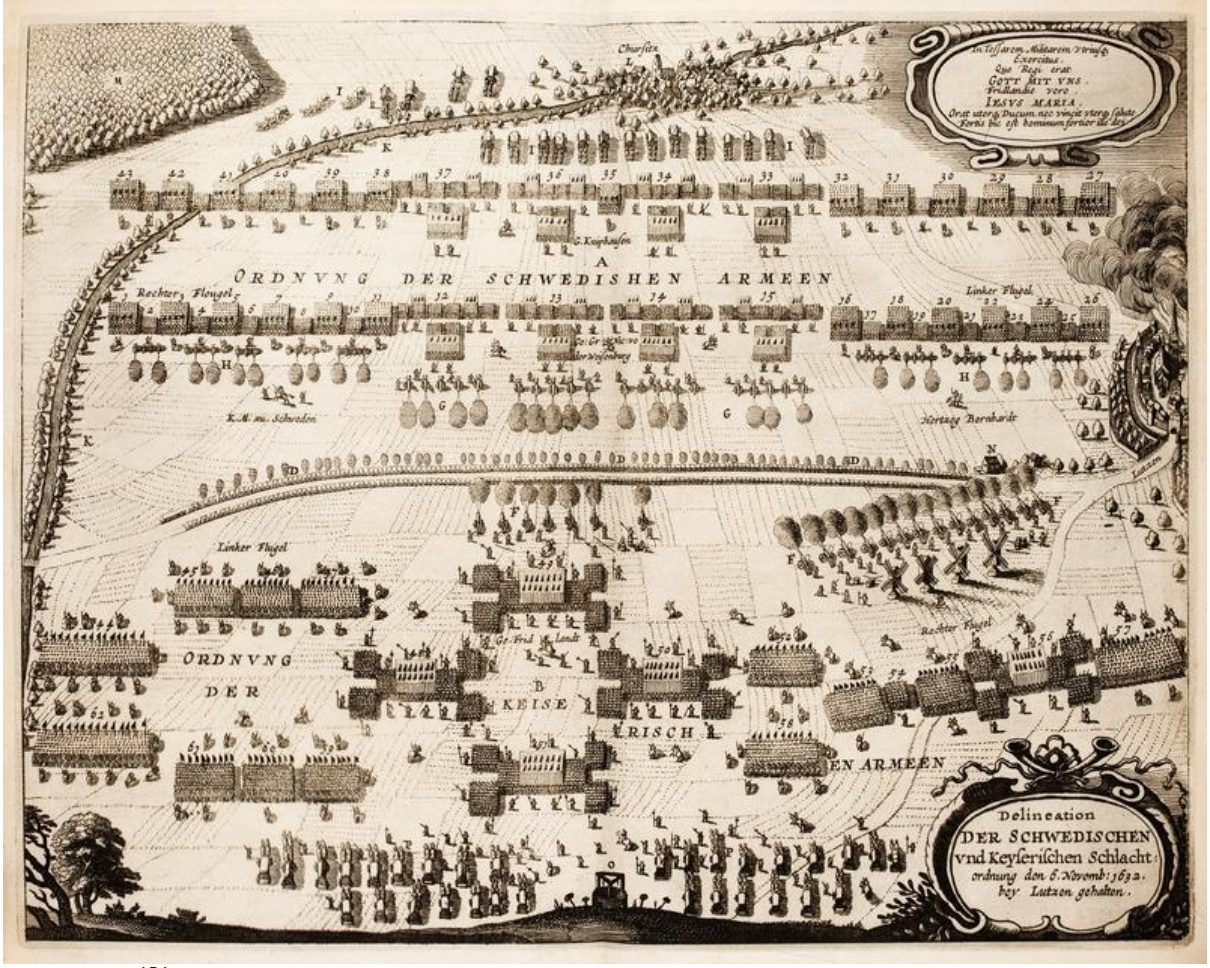
švedske sa austrijskim habsburškim[106] tj. carskim taktikama iz tog vremena kako bi se utvrdila njihova nadmoć i utjecaj. Koliko su te promjene znatne te koliko su revolucijske ili evolucijske prirode, moglo bi se vidjeti na primjeru Habsburške Monarhije koja je uz Katoličku Ligu bila glavni protivnik s kojim su se te reformirane vojske sukobljavale. Što se tiče taktike, strategije i općenito ratovanja u 17. stoljeću, austrijska habsburška tj. Carska vojska, u historiografskom smislu zasjenjena je od strane španjolske, nizozemske i švedske vojske kojima je posvećeno mnoštvo literature na raznim jezicima. Uz nedostatak literature, habsburške austrijske taktike i strategije u literaturi su često označene kao konzervativne, nefleksibilne i tradicionalne nasuprot - recimo Švedskim koje se smatraju modernima.[107] Međutim, Geoffrey Parker postavio je pitanje kako je onda moguće da je taktički konzervativna habsburška tj. carska, zajedno sa također konzervativnom španjolskom vojskom uspjela uništiti navodno naprednu švedsku vojsku kod Nördlingena 1634. godine te zašto razvoj novih superiornijih taktika i strategija nije uspio dovesti Tridesetogodišnji rat do odlučujućeg svršetka?[108] Parker je tvrdio kako je španjolska vojska, što se tiče razvoja vatrene moći, kvalitete konjice, korištenja manjih jedinica i efektivnog uvježbavanja bila progresivna isto kao i švedska i nizozemska vojska.[109] Habsburška austrijska vojska, u drugu ruku, imala je više političkih ograničenja koja su sprječavala neometano djelovanje i razvoj vojske, a pobjede na polju često nisu rezultat isključivo taktičke nadmoći. Međutim, ako se promatra iz taktičkog gledišta, mogući odgovor na pitanje Parkera o nemogućnosti brzog okončanja rata, može se i pronaći u tome da je habsburška vojska prilagodila se novim taktikama tako što ih je kopirala od Švedske. Time je došlo do relativnog ujednačavanja taktika te ponovno niti jedna strana nije mogla odnijeti odlučujuću pobjedu i okončati rat čistom pobjedom na bojnom polju. Upravo to se može vidjeti i na primjeru bitke kod Lützena 1632 godine.[110] Usporedbom taktika i praćenjem promjena kroz koje je habsburška vojska prolazila, može se pronaći izravni, ali i neizravni utjecaj nizozemskih reformi koje su kroz sukobe sa protestantskim njemačkim i švedskim vojskama stigle i u habsburšku tj. Carsku vojsku.

Kao i u španjolskoj vojsci, najpopularnija taktička formacija habsburške tj. carske pješadije tijekom Tridesetogodišnjeg rata bila je *tercio* koja se sastojala od ogromne

[106] Radi čitljivosti i lakšeg razumijevanja teksta, za austrijsku habsburšku tj. Carsku vojsku (*Kaiserliche Armee*), koristiti će se naziv „habsburška vojska“ jer je u službi samoga Cara, a za španjolsku habsburšku vojsku „španjolska vojska“.
[107] Parrot, “Strategy and Tactics”, 227.
[108] Parker, “The “Military Revolution”, 43
[109] Parker, “The “Military Revolution”, 38-40.
[110] Parker, *The Thirty Years' War*, 113.

kvadratne formacije kopljanika sa manjim kvadratima mušketira na sva četiri kuta. Ta se formacija prvi puta pojavila u Španjolskoj 1534. godine[111] što vjerojatno dodatno potiče povjesničare da ju smatraju konzervativnom za 17. stoljeće. Također, tu formaciju su preferirali slabo motivirani plaćenici[112] što objašnjava njezinu popularnost u još nereformiranim i ne stajaćim vojskama. *Tercio* je u carskoj vojsci bio sastavljen od 2000 do 3000 vojnika koji bi bili podijeljeni u 60-100 redova od kojih je svaki imao od 30 do 50 ljudi.[113] Iako se takvom ne čini, formacija je bila taktički fleksibilna i omogućavala formiranje specijalnih postrojbi različitih veličina sa različitim oružjem unatoč njezinoj veličini. U tom taktičkom tranzicijskom periodu Tridesetogodišnjeg rata, *tercio* je još uvijek bio sposoban suprotstaviti se linijskim formacijama.[114] To su profesionalne španjolske i talijanske trupe dokazale 1634. godine kod Nördlingena[115] kada su odnijele odlučujuću pobjedu nad švedskom vojskom. *Tercio* se sa lakoćom mogao prilagoditi i promijeniti smjer paljbe kao potpora susjednim jedinicama ili za svoju obranu,[116] ali nije mogao iskoristiti sve mušketire i svu vatrenu moć u isto vrijeme kao što su to mogle linijske formacije.[117] Tijekom prve polovice Tridesetogodišnjeg rata, habsburška vojska bi većinu vremena bila u formirana u takve *tercios*-e koji bi zajedno tvorili tzv. *en chequier* ili šahovsku ploču u dvije ili tri linije, a one bi među sobom imale široke praznine koje bi čuvao *tercio* u liniji iza nje.[118] Prve linije su bile sastavljene od dva tercija iza kojih bi bila glavna bojna linija od nekolicine blokova, a njima bi leđa čuvala još dva bloka tercija. Artiljerija bi bila postavljena naprijed, dok bi teška te iza nje i laka konjica bile postavljene na stranama vojske, a ponekad i između tercija.[119] Nakon treće linije bio bi postavljen kamp i sva logistika sa civilnom pratnjom – tzv. *Tross* ili „prtljažni vlak“[120].

[111] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 21.
[112] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, Cassel, 46.
[113] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 21.
[114] Linijska formacija – vojna formacija u kojoj su vojnici postavljeni u ravnu liniju, nasuprot neprijatljskim formacijama kako bi ispaljivanjem salvi maksimalno iskoristili svoju vatrenu moć i usmjerili ju izravno prema neprijateljskoj formaciji. Iako je broj redova vojnika u liniji varirao, tri reda pokazala su se najefikasnijim te time postaje standard u zapadno-europskom ratovanju u drugoj polovici 17. i u 18. stoljeću.
[115] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.
[116] Jones, *Art of War in the Western World,* 193.
[117] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 21;Jones, *Art of War in the Western World,* 193.
[118] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 21.
[119] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.
[120] Prtljažni vlak (*Tross)*- Vojski su potrebne razne usluge, pogotovo oružari, razni obrtnici kao tesari, zidari, kovači, mesari i sl. Sva oprema vojske, prevozila se na vagonima, konjima, mazgama koje su vozili *Wagenmeisteri* koji su bili odgovorni za te stvarno dugačke prtljažne vlakove. Prtljažni vlakovi doživili su svoj vrhunac tijekom Tridesetogodišnjeg rata. To su praktički bili gradovi na kotačima, osiguravali su potrebno sklonište u neprijateljskom okruženju te čitavu logističku potrebu vojske. - Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War,* 18.

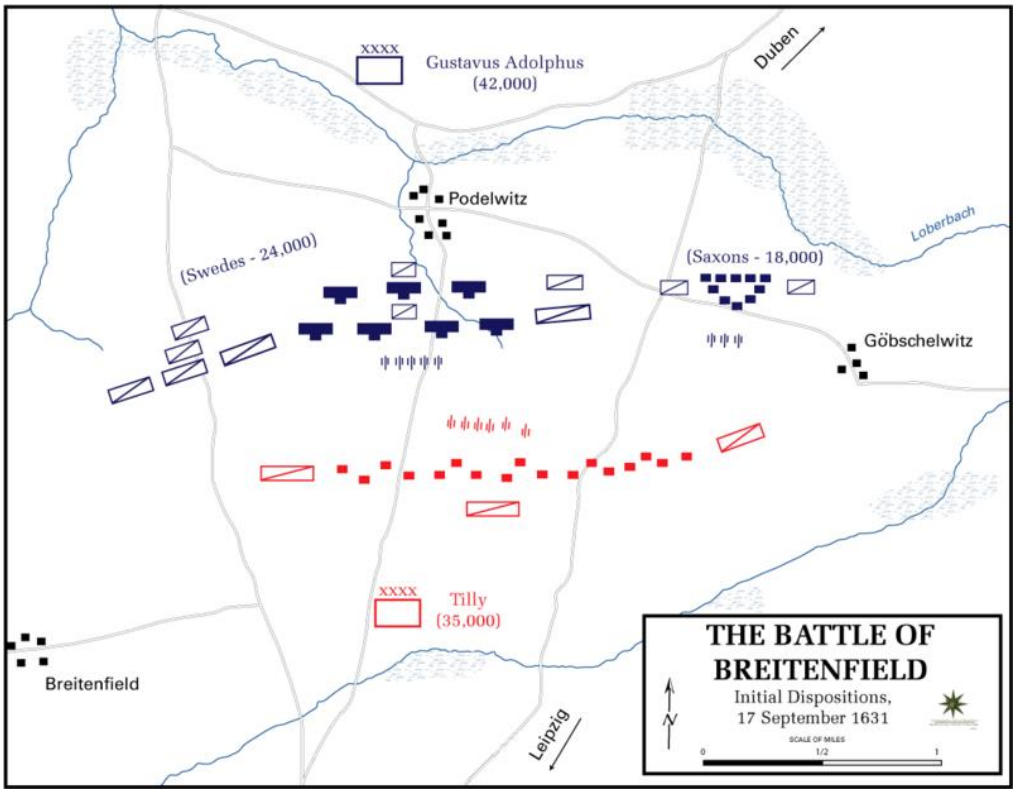
Ilustracija 1.[121]

Koliko je taj sistem bio sposoban suprotstaviti se taktičkim inovacijama Gustav Adolfa i Mauritsa, može se vidjeti kroz bitke u kojima su se ti sistemi sukobili. Prvi veliki poraz katoličke strane, ali i tercija dogodio se tijekom bitke kod Breitenfielda 1631. godine. Sistem tercija se sukobio sa švedskom reformiranom vojskom predvođenom Gustav Adolfom gdje su četiri duboka tercija bila postavljena u liniju i doživjela veliki poraz[122] od švedske strane. Dok su švedske linije bile duboke šest, carske formacije su bile duboke 30 redova.[123]

[121] Ilustracija 1. – grafika Matthäus Meriana (1642.) u kojoj prikazuje bojne pozicije švedske i carske vojske tijekom bitke kod Lützena 1632. godine. U sredini donje vojske mogu se primjetiti četiri klasično postavljena *tercio*-a sa jednim ispred, dva iza na stranama sa četvrtim u pozadini koji služi kao rezerva. Arkebuziri i mušketiri su na stranama svake formacije, topništvo je postavljeno ispred vojske, a vidljiv je i prateći kamp u pozadini vojske. (Wikipedia, 2014.) pristup ostvaren 11.09.2017. https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_L%C3%BCtzen_(1632)#/media/File:Dankaerts-Historis-9359.tif

[122] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.

[123] Parker, *The Thirty Years' War,* 89.

Ilustracija 2.[124]

Odlučujući faktor bili su Gustavovi mali pješadijski bataljuni organizirani u brigade T-oblika koje su se pokazale lakšima za manevriranje nego Tillyevi veći terciji.[125] Iako je protestantska strana imala 30% više vojnika i znatnu nadmoć u artiljeriji,[126] presudna je bila švedska mobilnost i kontinuirane salve[127] koje su pliće formacije mogle koncentrirati u ogromne carske formacije. Iako je jedna od najvećih prednosti tercija naspram linijskim formacijama bila sposobnost obrane u slučaju napada sa strane, pokazalo se neefikasnim prema superiornijoj koncentraciji vatrene moći linijskih formacija.[128] *Tercio* je ponekad bio postavljen u polu-linearne formacije kako bi se tome prilagodio, ali to nije omogućilo opstanak te formacije u drugim europskim vojskama, osim u španjolskoj. Upravo zbog

[124] Prikaz postavljenih vojski tijekom bitke kod Breitenfelda 1631. godine. Katoličke snage označene su crvenom, a protestantske plavom bojom. Mogu se primjetiti 17 tercija postavljenih na katoličkoj strani sa konjicom na stranama i topništvom ispred vojske. Protestantska vojska imala je Švođane postavljene u brigade od dvije linije i konjicu na lijevoj strani dok su saske trupe postavile pješake u klinastu formaciju sa konjicom na stranama. (Wikipedia, 2006.) pristup ostvaren 11.09.2017.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Breitenfeld_-_Initial_dispositions,_17_September_1631.png
[125] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 57.
[126] Parker, *The Thirty Years' War,* 89.
[127] Parker, *The Thirty Years' War,* 89.
[128] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.

nemogućnosti koncentracije čitave vatrene moći u jednom smjeru[129], u vremenu općeg povećanja vojski (a time i vatrene moći), *tercio* gubi prednost na bojnom polju.

Nizozemske taktike, inspirirane klasičnim djelima o rimskoj vojsci,[130] sa manjim dobro uvježbanim jedinicama postavljenim u linijske formacije služile su Gustavu za reformu svoje vojske. Gustav je usavršio nizozemske taktike (koristeći ih u ofanzivne, a ne u defanzivne svrhe) i iskoristio ih u bitci kod Breitenfelda 1631. godine što Roberts smatra revolucionarnim.[131] Međutim, većina tih promjena započela je u Španjolskoj – manje formacije i poboljšana koordinacija između lake i teške pješadije.[132] Taktike Gustav Adolfa zapravo dolaze od inovacija koje su Nizozemci počeli koristiti krajem 16. stoljeća u sukobima sa Španjolskom[133] tijekom Osamdesetogodišnjeg rata (1568.-1648.). Ubrzo nakon što su Nizozemci, nakon dolaska Mauritsa na mjesto zapovjednika nizozemske vojske 1590. godine, počeli uvoditi nove taktike kako bi se suprotstavili Španjolcima, jedan Nizozemski vojnik otišao je u Švedsku kako bi pomogao u reorganizaciji njihove vojske.[134] Smatra se da je Gustav možda preuzeo i već adaptirane nizozemske taktike i ustroje vojski sa sjevera Njemačke.[135] Kako je zapravo kopirao *Landesdefension* sistem[136] manjih Njemačkih država i Wallhausenove priručnike[137] nakon svog posjeta Njemačkoj 1620. godine i prema tome napisao svoje „Članke Rata"[138] kojima je reformirao svoju vojsku.

Koliki je zapravo bio utjecaj Gustav Adolfa na taktike europskih vojski, a time i habsburške? Iako je upitno koliko su inovacije pripisane Gustavu zapravo njegove inovacije, on je bio taj koji ih je iskoristio u najvećim sukobima i time ih „predstavio" habsburškoj vojsci koja počinje kopirati upravo njegove taktike i organizaciju. Potrebno je prvo objasniti na koji način se švedska vojska razlikovala od ostalih, a razlikovala se od europskih vojski u šest točaka. Prva i najočitija razlika bila je ta da su Švedski vojnici nosili uniforme i da je

[129] Jones, *Art of War in the Western World*, 194.
[130] Jones, *Art of War in the Western World*, 175.
[131] Roberts, *The Military Revolution*, 14.
[132] Jones, *Art of War in the Western World*, 193.
[133] Jones, *Art of War in the Western World*, 175.
[134] Jones, *Art of War in the Western World*, 175.
[135] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus*, 5.
[136] *Landesdefension* (Obrana Zemlje) – pokret koji je razvijen kako bi pomogao manjim Njemačkim državama da se obrane sa lokalno regrutiranom milicijom. Sistem je preuzeo najbolje od nizozemskih reformi i prilagodio ih za Njemačku situaciju.
[137] Wallhausen je autor brojnih vojnih priručnika. Priručnik za pješaštvo – *L'Art Militaire pour l'infanterie* (1615.), konjicu – *Kriegskunst zu Pferd* (1616.) te artiljeriju - *Archiley-Kriegskunst* (1617.).
[138] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus*, 6.

jezgra vojske (20-18%)[139] bila sastavljena od domaćih Šveđana. Upravo to je možda i Gustavov najveći uspjeh – uspostavljanje narodne stajaće vojske isključivo sastavljene od domaćih Šveđana koja je među prvima u Europi[140] bila organizirana u pukovnije po regionalnoj pripadnosti.[141] Iako je dovedeno u pitanje koliko je ta vojska nacionalna zbog broja plaćenika kojih će biti sve više krajem rata, sa sigurnošću se može reći da je to njezin početak. Drugo, švedske pukovnije bile su manje (1200 za razliku od 3000 vojnika u carskim pukovnijama) ako ih se usporedi sa njihovim protivnicima, ali i lakše opremljene radi veće mobilnosti i brzine.[142] Švedska vojska temeljila se na manjim linijskim formacijama umjesto „masivnih, dubokih, nespretnih kvadrata" španjolskog *tercia,* ili još većih švicarskih kolumni. Oslanjale su se na mnoštvo manjih jedinica, ponekad i u dvije ili tri linije, raspoređene kako bi omogućile potpunu iskoristivost svih vrsta oružja.[143] Glavna inovacija u pješačkoj vojsci bila ta da je tehnika suprotstavljanja dvaju ogromnih kvadrata kopljanika jednoga na drugoga, zamijenjena linearnim formacijama sastavljenim od manjih, usklađenijih jedinica koje ispaljuju salve jedni u druge.[144] Treće, što Roberts također posebno ističe je „vraćanje konjanicima pravu funkciju", zabranivši *caracole*.[145] Njegovi konjanici, nakon ispaljivanja pištolja, nalet su nastavili sa sabljom u ruci jer je Gustav inzistirao da se oslanjaju na udar težine konja i čovjeka te da u naletu budu spremni ubiti.[146] Njegove modifikacije konjaničke doktrine, naučene na primjeru poljske konjice,[147] sa naglaskom na šok akcije u borbama i protiv konjice, a ne samo pješaštva postaju standard.[148] Ostale europske konjice nastavile koristiti pištolje puno više nego je to radila švedska konjica, ali utjecaj je i dalje vidljiv.[149] Četvrto, osim što je unaprijedio konjicu, zbog svojeg eksperimentiranja sa izradom topova, uspio je naoružati svoje jedinice sa laganim i pokretnim topom koji je bio dizajniran da služi kao topnička podrška za pješaštvo i konjicu.[150] Svaka pukovnija je imala svoje topove[151] koji

[139] C.N. Trueman, *Military Developments In The Thirty Years War*, (The History Learning Site, 2015), pristup ostvaren 8.6.2017., http://www.historylearningsite.co.uk/the-thirty-years-war/military-developments-in-the-thirty-years-war/.
[140] Roberts, „The Military Revolution", 16.
[141] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus*, 6; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 95.
[142] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus,* 6.
[143] Roberts, "The Military Revolution", 14.
[144] Parker, "The "Military Revolution, 37.
[145] Caracole – Taktika caracole funkcionirala je na način da bi uzastopni redovi konjanika jahali prema neprijatelju, ispucavali svoje pištolje te odjahali natrag kako bi ih ponovno napunili. Mnogi zapovjednici smatrali su tu taktiku manje efektivnom od brzog naleta koji bi često preplašio neprijatelja i natjerao ga u bijeg prije nego bi uopće došlo do kontakta. Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 57.
[146] Roberts, "The Military Revolution", 14; Parker, "The "Military Revolution, 37; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[147] Jones, *Art of War in the Western World*, 176; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[148] Jones, *Art of War in the Western World*, 190.
[149] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 158.
[150] Roberts, "The Military Revolution", 14.

su trebali biti dovoljno lagani za korištenje i lako pokreti kako bi se brzo prilagodili situaciji na bojnom polju.[152] Peta razlika bi bila ta da je pješaštvo nosilo superiornije muškete od muškete i arkebuze u općoj uporabi koje su švedskim trupama, uz unaprijed pripremljena punjena, omogućile puno veću brzinu paljbe.[153] Šesta razlika je ta da je za razliku čak i od nizozemske vojske, koja je koristila sistem rotacije mušketira defanzivno, Gustav svoje mušketire rotirao ofenzivno, prema naprijed.[154] Za razliku od njegovih protivnika, Gustavova vojska se fokusirala na brzinu i manevriranje iznad svega. Njegov najveći taktički utjecaj bio je upravo u razvoju uloge pješaštva kao najvažnije sile na bojnom polju.[155] Maurits i Gustav, prepoznali su korist linearnih formacija, ali i od smanjivanja broja redova kopljanika koji više nisu trebali odbiti tešku srednjovjekovnu konjicu sa kopljima, nego lako oklopljene konjanike sa sabljama i pištoljima od kojih su ih dodatno branili i mušketiri među redovima kopljanika.[156] Smanjio je broj vojnika u satniji sa 272 na 150 vojnika i broj redova sa osam ili deset na samo šest.[157] Na bojnom polju, te švedske trupe su čak i nalikovale na *tercio,* ali sa bitnim modifikacijama. Pukovnije su se sastojale od središnjeg bloka kopalja i mušketira sa obje strane, ali te formacije su bile puno pliće (duboke šest redova, umjesto osam ili deset) od formacija ostalih vojski pa čak i od Nizozemske. To je učinilo frontu širom, ali i plićom, koncentrirajući više vatrene moći prema neprijateljskim formacijama. Kako bi uspjeli ostvariti takve formacije i neprekidnu paljbu, švedski su mušketiri bili uvježbani u korištenju „protu-marša“, a mogli su se formirati i u samo tri reda kada je to bilo potrebno. Kako bi takva formacija od tri reda bila efektivna, mušketiri koji su ispucali svoj salvo bi se povukli iza mušketira koji su spremni ispaliti kako ne bi prekinuli konstantnu paljbu što bi čitavu formaciju učinilo ranjivom na bojnom polju.[158] Upravo su te taktike donijele pobjedu Šveđanima kod Breitenfielda nad tradicionalnim taktikama[159] vojske predvođene iskusnim zapovjednicima Pappenheimom[160] i Tillyem.[161]

---

[151] Black, *European Warfare 1494-1660* (London: Routledge, 2002), 150; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 49.
[152] Jones, *Art of War in the Western World*, 176.
[153] Jones, *Art of War in the Western World*, 190.
[154] Black, *European Warfare 1494.-1660.*, 149-50.
[155] Jones, *Art of War in the Western World*, 190.
[156] Jones, *Art of War in the Western World*, 193.
[157] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus*, 6.
[158] Jones, *Art of War in the Western World*, 176.
[159] Parker, *The Thirty Years' War,* 113.
[160] Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim (1594.-1632.) – bio je maršal Svetog Rimskog Carstva tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Poginuo je tijekom bitke kod Lützena 1632. godine gdje je u konjaničkom naletu na Gustavovu vojsku primio smrtnu ranu.
[161] Jones, *Art of War in the Western World*, 185.

Gustavove taktike nakon bitke kod Breitenfielda, širile su se diljem Zapadne Europe, posebno zbog toga što u to vrijeme pobjeda Švedske nije bila očekivana zbog ranijih gubitaka u Poljskoj i na Baltiku.[162] U slučaju habsburške vojske, Wallenstein je prepoznao koristi švedskih taktika[163] te je već do bitke kod Lützena 1632. godine napustio četverokutne formacije i u njih je uvrstio topove. Wallensteinovo pješaštvo više nije bilo postavljeno u tercije, nego u linijske bataljune kao i švedsko pješaštvo.[164] Konjici je izričito naredio da kopiraju švedske šok taktike te je prema njihovom primjeru koristio mušketire za potporu konjici u naletu,[165] a topništvo kao potporu pješaštvu.[166] Carske formacije su se tako formirale u linije u kojima su kopljanici i mušketiri bili grupirani u bataljune. Ti bataljuni bili su sastavljeni od formacija kopalja koje su bile duplo šire nego što su duboke. Satnije su bile raspoređene po deset redova kopljanika u sredini te šest do deset mušketirskih sa obje strane, ali i sprijeda.[167] Međutim, bile su još uvijek dublje od švedskih koje su bile šest redova duboke, a ponekad i tri.[168] Kod Lützena, obje vojske bile su postavljene na više-manje isti način što je rezultiralo time da se bitka svrši neodlučeno.[169] Gustav je značajno povećao vatrenu moć pješaštva, ali njegovi pokušaji poboljšanja uloge topništva nisu bili toliko uspješni.[170] Unatoč njegovim lakše pokretnim topovima, nedostajalo im je mobilnosti da pruže adekvatnu potporu u napadu. Topništvo je moglo pratiti vojsku tijekom marširanja, ali njegova uloga na bojnom polju ostala je defenzivna. Gustavove manje jedinice smanjile su efektivnost protivničkog dugometnog topništva, ali kako bi se tomu suprotstavio, Wallenstein je kod Lützena topove postavio na strane od kuda su mogle pucati po neprijateljskoj liniji i usmjeriti kugle u dijagonalu kroz neprijateljsku formaciju. Iako je topništvo ostalo taktički nepokretno i zadržalo samo svoju defanzivnu ulogu na bojnom polju, tijekom opsada je još uvijek zadržalo bitnu ulogu u napadu i obrani.[171] Bitka kod Lützena služi kao primjer važnosti taktika i formacija na bojnom polju, ali i kao izravni primjer švedskog utjecaja na habsburšku vojsku. Također, pokazuje prilagodljivost habsburške vojske koja je u relativno kratkom vremenu bila sposobna promijeniti svoje dugogodišnje prakse i prihvatiti nove vojne tekovine. Neodlučeni rezultat bitke ističe superiornost linijskih formacija, ali i podupire tezu

[162] Brzezinski, Hook, *The Army of Gustavus Adolphus*, 4; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 56.
[163] Parker, *The Thirty Years' War,* 113; Jones, *Art of War in the Western World*, 191.
[164] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 63.
[165] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 48.
[166] Parker, *The Thirty Years' War,* 113; Jones, *Art of War in the Western World*, 190.
[167] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.
[168] Jones, *Art of War in the Western World*, 176.
[169] Parker, *The Thirty Years' War,* 113.
[170] Jones, *Art of War in the Western World*, 194; Wilson, *Europe's Tragedy*, 308.
[171] Jones, *Art of War in the Western World*, 194.

da prilagodba habsburške vojske švedskim taktikama ponovno dovodi zaraćene vojske u jednak položaj, onemogućujući odlučujuće taktičke pobjede na bojnom polju.

Linijske formacije funkcionirale su tako da su najiskusniji i najbolje opremljeni vojnici bili postavljeni na vanjskim stranama formacije kako bi štitili ranjive strane te očuvali moral i formaciju. Jezgru svake linearne formacije činio je blok kopljanika koji su služili za obranu, ali bi prema potrebi bili sposobni i napasti neprijateljske formacije tako što bi ih izgurali kopljima.[172] Odredi mušketira i nišandžija mogli bi biti postavljeni ispred kopalja kako bi oslabili neprijateljsku formaciju ili bi mogli biti ukopani, postavljeni iza zidova ili u građevinama.[173] Trebali su izbjegavati direktan sukob te ako bi mušketiri bili metom konjaničkog naleta, povukli bi se iza redova kopljanika[174] koji su bili bolje obučeni i opremljeni za borbu na blizinu. Konjici je gotovo pa nemoguće bilo probiti redove dugih kopalja čija je uloga postajala sve više defanzivna.[175] Kako je proces punjenja muškete bio dugotrajan, mušketiri bi iz prvog ili prva dva reda u formaciji rotirali se sa redom ili redovima iza njih nakon ispaljenog salvoa.[176] To je funkcioniralo na način da bi prvi red ispucao svoj salvo, potom se podijelio na dva dijela, oslobađajući time prednji prostor te bi se po stranama ili između redova povukli na zaleđe kako bi se regrupirali i napunili svoja oružja.[177] Taj manevar nazvan protu-marš[178] imao je velike posljedice na način ratovanja i za njegovo uspješno izvođenje bilo potrebno dobro uvježbavanje. Takve formacije počele su mijenjati *tercio* u habsburškoj vojsci, a mušketiri su počeli pucati salvoe iz tri reda u isto vrijeme tako što bi prvi red kleknuo, drugi bi se malo sagnuo dok bi treći stajao uspravno.[179] Rezultat toga bio je postepeni porast koncentracije mušketira umjesto kopljanika u vojskama.[180] Tijekom bitke kod Lützena, inspiriran takvim taktikma, Wallenstein je koristio sistem „neovisnih mušketira" koji bi se borili bez potpore kopalja, a funkcija im je bila pružiti dodatnu vatrenu moć kako bi poduprjeli nalete svojih trupa ili ih odbili. Kao posljedica linearnih taktika i efektivnijeg vatrenog oružja, broj kopljanika u vojskama opadao je od 1650., a razvoj efektivne bajunete 1690ih učinilo je koplje nepotrebnim te je gotovo potpuno nestalo sa bojišta do 1705. godine.[181] Upravo te nove taktike dovele su do korištenja bajunete

[172] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 22.
[173] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 23; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[174] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[175] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 27.
[176] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 23; Jones, *Art of War in the Western World,* 195.
[177] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 23.
[178] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[179] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 23; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 48.
[180] Jones, *Art of War in the Western World,* 194.
[181] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 28.

koja je pružala zaštitu koplja bez žrtvovanja vatrene moći, rezultirajući vojskama koje će biti sastavljene isključivo od vatrenog oružja. Koliko su linijske formacije i bajuneta bile ključna inovacija, može se vidjeti na primjeru austrijskih osvajanja područja pod osmanskom okupacijom.[182] Masovne osmanske formacije nisu se više mogle nositi sa povećanom vatrenom moći, sada discipliniranih (uz pomoć uvježbavanja), austrijskih vojnika postavljenih u linijske formacije.[183] Činjenica da su tijekom 18. i 19. stoljeća sve europske vojske preuzele linearni tip govori za sebe o prednosti takvih formacija, bolje prilagođenih za vatreno oružje koje postaje sve naprednije tijekom 17. stoljeća. Različite vojske su u različito vrijeme smatrale se predvodnicima u određenim aspektima umijeća ratovanja, ali niti jedna država u jedno vrijeme nije imala monopol nad vojnim tehnikama i znanjem[184], pa tako ni Švedska u vrijeme Tridesetogodišnjeg rata. Napredak i tehnike miješale su se među vojskama i državama te međusobno utjecale jedne na drugu i teško je uvijek naći njihov stvarni početak, ali habsburška vojska je kroz sukobe sa Šveđanima od njih i najviše „naučila". Sve više se okreće linearnim formacijama i većoj profesionalnosti svoje vojske.

3.2.1. Vojno uvježbavanje

Jedan fenomen, jedan od osnovnih dijelova vojne revolucije, koji zaslužuje posebnu pažnju zbog svojeg ogromnog utjecaja na ratovanje je vojno uvježbavanje. Uvođenje uvježbavanja u vojske jedan je od osnovnih temelja koji je omogućio stvaranje profesionalnih i stajaćih vojski. Njegova korist prepoznata je od strane svih zapadno europskih vojski te postaje uvjet za pobjedu na bojnom polju. U Nizozemskoj je uvježbavanje dobilo na svojoj popularnosti kroz reforme Mauritsa i grofova od Nassaua[185] koji su, kako bi povećali sigurnost zemlje[186], tijekom 1570ih reformirali svoje lokalne milicije.[187] Te milicije su bile uvježbavane, opremljene i zapovijedane isto kao i profesionalni vojnici, ali mobilizirani su bili samo po potrebi. Nisu trebali zamijeniti skupe plaćenike za velike vojne operacije nego služiti za lokalnu obranu. Te reforme su bile kopirane diljem Carstva te je većina teritorija uvela novi model milicije već do 1610. godine.[188] Pod utjecajem klasične antičke literature u

[182] Black, "A Military Revolution?", 102.
[183] Black, "A Military Revolution?", 102.
[184] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 41.
[185] Willem Lodewijk, grof Nassau-Dillenbuga i Johan VIII., grof Nassau-Siegena odigrali su značajnu ulogu u provođenju vojnih reformi Mauritsa.
[186] von Frauenholz , *Dreissigjärigen Krieges,* 47-8. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 172.
[187] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.
[188] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.

kojoj se ističe potreba za uvježbavanjem, disciplinom, linearnim formacijama i naglašava važnost pješaštva, a koju su čitali mnogi nizozemski profesionalni vojnici i ratni mislioci, počinju uvježbavati svoje vojnike i pisati priručnike.[189] Mauritsovo uvježbavanje za pješaštvo pretvoreno je u slikovne prikaze pod nazivom *Wapenhandlingen van roers, musquetten ende spiessen* i objavljeno u Amsterdamu 1607. godine.[190] Prevedeno je na engleski, njemački, francuski i danski[191], a njegovu korisnost potvrdilo je osvajanje Geertruidenberga 1593. i pobjeda kod Nieuwpoorta 1600. godine te se „Nizozemski model" nevjerojatno brzo proširio.[192] Interes za vojno uvježbavanje je bio ogroman, prvotno u protestantskim državama kao što su Brunswick, Hesse-Cassel, Brandenburg i Falačka,[193] ali se kasnije proširio diljem Europe. Također, brojni engleski i francuski vojni mislioci, tijekom 17. stoljeća, u svojim djelima referiraju se na „Nizozemski model".[194] Mauritsove i Gustavove taktike učinile su neophodnim ujednačeno djelovanje lakog pješaštva što je jedino uvježbavanje moglo pružiti[195] te se time povećala opća važnost uvježbavanja vojnoj službi.

Zašto je uopće bilo potrebno uvježbavanje? Efektivno korištenje oružja zahtijevalo je osobnu hrabrost, vježbu, kolektivnu disciplinu i podređenost jasnoj zapovjednoj hijerarhiji.[196] Pucanje iz muškete bilo je poprilično opasno, a stajati u formaciji dok netko puca u takvoj gomili ljudi, bilo je još opasnije. Dok bi vojnici individualno djelovali u velikim grupama, spuštajući i uzdižući se dok pripremaju i pune svoja oružja, postojala je velika šansa da budu pogođeni od nekoga sa svoje strane. Uvođenje vojnog uvježbavanja omogućilo je to da vojnici nauče kako sigurno napuniti i pucati svoja oružja. Uvježbavanjem jedinica da prolaze kroz iste kretnje u isto vrijeme, smanjilo je rizik prijateljske vatre[197] što je na neki način spasilo živote. Osim toga, mušketa nije bilo precizno oružje i nije imalo individualnu efektivnost te se moralo koristiti na način da se iskoristi udar nekoliko desetaka ili stotina mušketa koje pucaju u isto vrijeme[198] što je kroz stalnu vježbu omogućilo uvođenje vojnog uvježbavanja. Takva koncentrirana paljba djelovala je kao veći psihološki udar od pojedinačnih mušketa, povećavajući šansu da će se uništiti neprijateljska linija, razbijajući njihovu odlučnost te tjerajući ih u bijeg. Uvježbavanje je kroz redovito ponavljanje vježbi

[189] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 25-26.
[190] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 47.
[191] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 40-41.
[192] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 47.
[193] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 26.
[194] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe,* 27.
[195] Jones, *Art of War in the Western World*, 194.
[196] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.
[197] Jones, *Art of War in the Western World,* 193.
[198] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 170.

ubrzao i proces pucanja iz mušketa što daje puno veću prednost bolje uvježbanoj vojsci. Vojnici su izvježbali komplicirane pokrete rukovanja sa mušketom[199], a stvarajući naviku učestalim uvježbavanjem omogućili su obavljanje tih pokreta pod pritiskom kao što je neprijateljska paljba. Uvježbavanje habsburške vojske sastojalo se od osnova stupanja i vježba manevriranja u manjim skupinama. Nakon uvježbavanja različitih manevara, trupe bi prešle na vježbe s oružjem. Punjenje i pucanje muškete, bio je dugačak i kompliciran proces koji se sastojao od 99 pozicija sa 163 naredbe[200] koje navode mušketira kako bi obavio taj proces sa što većom brzinom. Potrebno je bilo znati koristiti oružje tijekom borbe, ali i tijekom straže. Kopljaničko uvježbavanje se također sastojalo od uvježbavanja kretanja, ali unatoč tomu što su kretnje jednostavnije, potrebno je bilo jednako dugo vremena kako bi se usavršile.[201] Kopljanik je morao znati kako nositi i upravljati sa tako dugim i nebalansiranim oružjem tijekom stupanja, u bojnim formacijama, kako se postaviti u slučaju naleta pješaštva ili konjice te kako stajati tijekom straže[202] kao što su to trebali i mušketiri. Na primjeru izvještaja lokalne vlasti Amberga elektoru bavarske, Maksimilijanu I. 14. veljače 1632. godine može se vidjeti koliko je uvježbavanje potrebno. U izvještaju vlasti traže elektora da pošalje nekoliko instruktora za novo pridošle Bavarce, jer „ [...] u suprotnom će ti kvalitetni i snažni ljudi imati puške u rukama, a neće ih znati koristiti [...]“.[203]

Jedna od najbitnijih posljedica bila je disciplina koja je postala temelj vojne službe. Više nije bilo prostora za individualna herojstva kao u srednjem vijeku.[204] Ratnik prestaje biti individualac te postaje dio dobro izvježbane mašinerije[205], zapravo postaje vojnik. Dok je u srednjem vijeku postojalo prostora da ratnik djeluje po svom nahođenju izvan uvježbanih kretnji i formacija, ranomoderni vojnik, ako želi uspješno nadvladati neprijatelja, morao je ostati u formaciji i složno surađivati sa vojnikom kraj sebe kako bi bili uspješni. Kopljanici ili mušketiri koji bi djelovali izvan formacije, ozbiljno bi ugrožavali svoje suborce i ne bi mnogo postigli. Najbitniji dio ratovanja – kako pobijediti neprijatelja – postalo je pitanje poslušnosti. Osim što su vojnici naučili kako brzo i efektivno koristiti svoja oružja, naučili su i kako se zajedno kretati.[206] Činjenica da se veliki blokovi vojnika mogu brzo kretati i mijenjati položaje na terenu je zapovjednicima bilo od iznimno velike koristi. Znajući da se

[199] Roberts, *The Military Revolution,* 14; Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[200] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[201] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[202] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[203] von Frauenholz, *Dreissigjärigen Krieges,* 247-8. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 172.
[204] Roberts, *The Military Revolution,* 14-15.
[205] Roberts, *The Military Revolution,* 15.
[206] Roberts, *The Military Revolution,* 15.

vojska može brzo pomicati i koncentrirati na načine kako oni to žele, omogućilo im je da postignu značajne pobjede. Ono što je najbitnije, uvježbavanje je učinilo vojnu službu mnogo kompliciranijom nego što je to prije bila. Kako bi vojnici uopće bili korisni na bojnom polju, morali su biti uvježbani i znati slušati naredbe.[207] Vojska koja ne bi zadovoljavala te kriterije, bila bi u znatno nepovoljnijem položaju na bojnom polju i izgubila sukob sa uvježbanom i sposobnom vojskom.[208] To je stvorilo potrebu za profesionalnim stajaćim vojskama. Tradicionalna praksa podizanja vojske od civila i raspuštanja vojske nakon sezone više nije bila adekvatna ni isplativa. Vojno uvježbavanje i nova disciplina povezani su i sa promjenama u strukturi samih država. Michael Roberts smatra kako stroža disciplina i komplicirano mehanizirano uvježbavanje zapravo prikazuju tendencije prema apsolutističkoj vlasti koju su pomogli izgraditi. Potaknulo je razmišljanja kako će disciplina koja je pokazala dobre rezultate na bojnom polju moći biti primijenjena i na civilno društvo. Vojska kroz uvježbavanje postaje kompletno podređena, a vladari postaju njezini vrhovni zapovjednici te upravo na taj način zamišljaju funkcioniranje i civilnog društva koje bi trebalo biti kompletno podređeno vrhovnom zapovjedniku tj. vladaru. Takva tendencija se posebno može vidjeti na primjeru Louisa XIII.[209] za kojega Michael Roberts tvrdi da nije slučajnost to da je posebno volio vojno uvježbavanje. Također smatra kako medalja koju je Louis XIV.[210] dao izraditi, prikazujući njega kako svojim štapom ispravlja uniformu vojnika u postrojenju, nam govori koliko je ta nova ideja simetrije i reda na paradnom polju omogućila Louis XIV. i njegovim suvremenicima da oblikuju i život i umjetnost na isti način kao i vojsku. Koliko je vojna disciplina postala uzor odražava se i u tome da vladari sa apsolutističkim tendencijama npr. Karl XII.[211] i Friedrich Wilhelm I.[212] počinju vojne uniforme smatrati svojom svakodnevnom odjećom.[213]

[207] Roberts, *The Military Revolution,* 14-15.
[208] Roberts, *The Military Revolution,* 15; Jones, *Art of War in the Western World*, 194.
[209] Louis XIII. (1601.-1643.) – francuski kralj iz kuće Bourbon. Vladao je francuskim kraljevstvom od 1610. do 1643. godine. Tijekom svoje vladavine oslanjao se na svoje vrhovne ministre, posebno na kardinala Richelieua. Njegova vladavina obilježena je sukobima sa Hugenotima i sa Španjolskom.
[210] Louis XIV. (1638.-1715.) – francuski kralj, sin i nasljednik Louisa XIII. Poznat pod imenom „Kralj Sunce" i po izdradnji Versaillesa. Nakon smrti kardinala Mazarina 1661. na kojega se oslanjao, počinje samostalno vladati. Bio je apsolutistički vladar i tijekom njegove vladavine, Francuska je postala vodeća europska sila.
[211] Karl XII (1682.-1718.) – Švedski kralj koji je vladao od 1697. do 1718. godine. Bio je nevjerojatno sposoban vojni zapovjednik i političar koji je proveo mnoge zakonske i porezne reforme. U Velikom Sjevernom Ratu (1700.-1721.) je odnio mnoge pobjede nad brojčano nadmočnijim neprijateljima.
[212] Friedrich Wilhelm I. (1688.-1740.) – poznat pod nadimkom „Kralj vojnik", bio je kralj Prusije i elektor Brandenburga. Centralizirao je Prusiju te je proveo mnoge ekonomske i vojne reforme.
[213] Roberts, *The Military Revolution,* 21.

3.3. Naglo povećanje vojski

Povećanje vojski tijekom 16. i 17. stoljeća jedan je od glavnih faktora vojne revolucije i faktor oko kojega se većina autora slaže. Povećanje se odnosi, ne samo na vojske mobilizirane za rat, nego i stajaće vojske koje bi ostale u službi nakon rata.[214] Iako se većina autora slaže da je došlo do povećanja vojski, ne slažu se svi sa time zašto je do toga došlo.[215] Postoje mnoge različite teorije i razlozi s kojima autori objašnjavaju taj fenomen. Jedna strana objašnjava porast kroz inovacije u vojnoj tehnologiji i ratovanju dok druga stavlja naglasak na financijske i političke faktore.[216]

Roberts tvrdi kako je revolucija u strategiji zaslužna za „nevjerojatno povećanje razmjera ratovanja u Europi".[217] Nove ambicioznije strategije, moguće zbog novih taktika, zahtijevale su znatno veći broj vojnika za njihovo ostvarenje.[218] Koordinirana snaga od pet različitih vojski, koje u isto vrijeme djeluju prema složenom planu, trebala je biti znatno mnogobrojnija od jedne vojske pod starim strategijama.[219] Kao dokaz tomu koristi ponovno Gustav Adolfa tj. njegov neostvareni plan koordiniranog napada sa pet ili sedam različitih vojski.[220] Međutim, veliki broj autora smatra kako strategije tijekom Tridesetogodišnjeg rata nisu napredovale, nego suprotno, da su nazadovale.[221] Uz to, bile su i znatno ograničene zbog novih logističkih problema[222] koji su nastali upravo zbog povećanja vojski. Jednim od faktora vojnog objašnjenja smatra se pojava novog stila utvrđenja između 1470. i 1520. godine.[223] Ta nova utvrđenja *trace italienne*, neosvojiva su direktnim napadom, mogla su izdržati paljbu topništva, a branitelji su morali biti okruženi i izgladnjeni do predaje što je zahtijevalo puno veći broj ljudstva potrebnog za održavanje blokade.[224] Veliku ulogu su imale i promjene u naoružanju vojnika koje su dovele do kraja oklopljenih, dugo uvježbavanih, vitezova konjanika koji su mogli biti samo iz redova plemstva. Zamijenjeni su sa lako oklopljenim i naoružanim kopljanicima i mušketirima koji su mogli biti regrutirani iz svih slojeva društva, što je masovno proširilo mogućnosti regrutacije. Za opremiti pješaka sa kopljem potrebno je

[214] Michael Duffy, ur., *Military Revolution and the State 1500-1800,* (Exeter: Exeter University Press, 1980), 1.
[215] Duffy, *Military Revolution and the State,* 1.
[216] Više o financijskim i političkim faktorima povećanja vojski pogledati Frank Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 10.
[217] Roberts, "The Military Revolution", 19.
[218] Roberts, "The Military Revolution", 19.
[219] Parker, "The "Military Revolution", 38.
[220] Roberts, "The Military Revolution", 19.
[221] Derek Croxton, "A Territorial Impereative? The Military Revolution, Strategy and Peacemaking in the Thirty Years War", *War in History* 5, (2016) br.3, 253-4; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 210.
[222] Croxton, „A Territorial Imperative?", 255; Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 61.
[223] Duffy, *Military Revolution and the State,* 1; Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 10.
[224] Parker, "The "Military Revolution", 41-42; Duffy, *Military Revolution and the State,* 1.

mnogo manje sredstava nego za viteza i njegovog konja, koji suočen sa zidom kopalja prestaje biti efektivan i isplativ na bojnom polju. Ta „pobjeda" kopljanika nad vitezom omogućila je državama da unovače, opreme i uvježbaju skoro pa neograničen broj ljudi.[225] Geoffrey Parker smatra da je to otvorilo mogućnosti za povećanje vojske, ali da je pojava *trace italienne*-a učinila povećanje potrebnim.[226] Gdje god su se takve fortifikacije nalazile, ratovanje je poprimilo izgled serije dugačkih opsada, a bitke na otvorenom su se izbjegavale, jer onaj koji kontrolira grad, kontrolira i okolno područje.[227] Također, faktor koji je utjecao na dramatično povećanje je korištenje linijskih taktika.[228] To je značilo da vojska koja ima više vojnika ima veću vatrenu moć, a time i prednost na bojnom polju. Kada je jednom započeta ekspanzija i utrka u naoružanju, svaka država trebala je proširiti svoju vojnu silu kako bi spriječila neprijatelja da dobije prednost na bojnom polju. Jedina ograničenja bila su zbog zapovjedne strukture, u vremenu loše komunikacije, dostupnosti financija, opskrbe i ljudstva potrebnog za održavanje takvog proširenja.[229] Kako bi se to velika vojska uspješno održavala, potrebna je bila bolje organizirana i snažnija država koja to može priuštiti te je za svako povećanje bilo potrebno preći određeni prag razvijenosti.[230]

Parker navodi i četiri vanjska faktora koja nisu iz vojne sfere, a utjecali su na porast vojske. Prvi je bio taj da je trebala postojati vlast koja je sposobna organizirati i kontrolirati velike vojske. Drugi faktor bio je tehnološki napredak, a tek je u kasnom šesnaestom stoljeću postalo moguće osigurati osnovne ljudske potrepštine za vojsku na tolikoj razini. Kako bi postalo moguće opskrbiti 50 000 ljudi na pohodu, trebalo je postati moguće koncentrirati dovoljan broj pećnica koje mogu proizvesti dovoljne količine kruha za toliki broj ljudi.[231] Potrebno je bilo i napraviti ceste koje su bile sposobne izdržati tolike koncentracije ljudstva, opreme i topova, a takvih cesta nije bilo izvan Italije sve do sedamnaestog stoljeća.[232] Treći faktor koji je utjecao na povećanje vojske bio je taj da je društvo trebalo doseći određenu razinu bogatstva prije nego bi postalo sposobno izdržati povećane i produžene ratne troškove,

[225] Parker, "The "Military Revolution", 44.
[226] Parker, "The "Military Revolution", 42; Parker, "In *Defense of* The Military Revolution", u: *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview press, 1995), 338.
[227] Parker, "The "Military Revolution", 42.
[228] Duffy, *Military Revolution and the State,* 1; Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 10.
[229] Duffy, *Military Revolution and the State,* 2.
[230] Parker, "The "Military Revolution", 45; Duffy, *Military Revolution and the State,* 2.
[231] Uz kruh, potrebno je bilo osigurati dovoljno vode, vina, piva te teretnih kola i konja koji su trebali prenositi svu tu opremu koja je mogla težiti i do pola tone po čovjeku.
[232] Tek su u kasnom 17. stoljeću vlade prepoznale potrebu i imale sposobnost izgraditi i održavati stalne vojne ceste. Švedski kralj Karlo XI. i francuski kralj Luj XIV. su 1680ih prednjačili u tome. U 18. stoljeću, ceste su korištene kao instrument širenja moći i utjecaja kao što je to bio slučaj i u Rimskom Carstvu.

a u godinama između 1450. i 1600., stanovništvo Europe se udvostručilo što je vlastima omogućilo da znatno više zarađuju od oporezivanja stanovništva.[233] Kao četvrti i najbitniji faktor, naveo je financijske resurse koji na kraju krajeva ograničavaju veličinu vojske koja određena država može uzdržavati. Kao najbolji primjer odnosa financijske moći države i vojski, dao je primjer Nizozemske republike koja je zbog bogatstva i vrhunskog vođenja financija bila sposobna u nedogled održavati ogromnu vojsku.[234] Međutim, smatra kako je bilo potrebno preći novi prag u tehnološkim, ekonomskim, političkim i financijskim inovacijama kako bi se vojske ponovno povećale 1790-ih godina.[235] Parker se također slaže sa Robertsom po pitanju posljedica koje je takvo povećanje vojski imalo; znatno povećani utjecaj rata na društvo, povećanje autoriteta države, mogućnost društvene mobilnosti, negativan utjecaj na ekonomski razvoj te veliki poticaj za sukob između onih na vlasti i onih nad kojima se vlada što je uzrokovalo i „opću krizu 17. stoljeća".[236] Parker dakle zaključuje da povećanje vojski samo po sebi zaslužuje naziv „vojne revolucije" zbog širokih posljedica koje je imalo.[237] Povjesničar Frank Tallet u svojem djelu *War and Society in Early Modern Europe* također smatra da je došlo do naglog povećanja te da su se vojske općenito povećale za deset do dvanaest puta. Međutim, to povećanje nije bilo pravilno i linearno.[238] Dogodio se veliki uspon tijekom 16. stoljeća koji je doživio vrhunac oko 1550ih godina. Prema Parkeru, nakon prvobitnog porasta dolazi do perioda stagnacije veličine vojski, sve dok se države nisu dovoljno razvile kako bi bile sposobne ostvariti novi porast.[239]

Što se tiče 17. stoljeća, povećanje se dogodilo tijekom Tridesetogodišnjeg rata kada su dosegnute nove razine. Španjolska, Francuska, Švedska, Habsburška Monarhija u jednom trenutku su sve dosegnule i prekoračile brojku od 100 000 vojnika.[240] Razumljivo, nakon prekida sukoba tj. mirovnih sporazuma, veličine vojski su se smanjivale, ali veličina zadržanih mirnodopskih trupa ostaje veća nego što je bila prije ratova.[241] Unatoč poteškoćama u preciznom izračunu razmjera povećanja vojski, očito je da je ponovno došlo do naglog porasta, posebno krajem 17. i početkom 18. stoljeća.[242] Povećanje se može vidjeti

[233] Parker, "The "Military Revolution", 46.
[234] Parker, "The "Military Revolution", 48.
[235] Parker, "The "Military Revolution", 48; Parker, "In *Defense of* The Military Revolution", 338.
[236] Parker, "The "Military Revolution", 48.
[237] Parker, "The "Military Revolution", 48-50.
[238] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 9.
[239] Parker, "The "Military Revolution", 45.
[240] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 9.
[241] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 9; John A. Lynn, „The *trace italienne* and the Growth of Armies: The French Case", u: *The Military Revoultion Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 170.
[242] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 4-7.

od 1670ih do 1710. kada će vojske dosegnuti svoj vrhunac. Primjera radi, 1609. godine je u središnjoj i zapadnoj Europi služilo ukupno oko 300 000 vojnika, dok je 1710. brojka narasla do 860 000. Nakon tog povećanja, brojke ostaju relativno stabilne kroz cijelo 18. stoljeće sve do Revolucionarnih i Napoleonskih ratova kada dolazi do novog općeg povećanja veličine vojski.[243] Zbog Osamdesetogodišnjeg rata, Španjolska vojska koja je brojila oko 150 000 vojnika sredinom 16. stoljeća, poduplala se do 1630ih godina, a Nizozemska je povećala svoju vojsku peterostruko od kasnog 16. do kasnog 17. stoljeća. Švedska vojska je od 15 000 1590ih porasla do 100 000 vojnika krajem 17. stoljeća.[244] Međutim, najbolji primjer za naglo povećanje vojske je u Francuskoj. Francuska vojska je tijekom 16. stoljeća rijetko prelazila brojku od 50 000, a 1610. godine broji nešto manje od 20 000 vojnika koje je stabilno održavala nekoliko narednih desetljeća. Naglo povećanje francuske vojske dolazi uključenjem Francuske 1635. u rat sa Španjolskom i u Tridesetogodišnji rat kada je razumljivo potreban puno veći broj vojnika te vojska doseže brojku od 150 000 vojnika u kasnim 1630-ima.[245] Povećanje vojske nastavilo se i dalje te je u zadnjim desetljećima 17. stoljeća, pa sve do kraja *ancien regimea*-a, francuska vojska u mirnodopskom periodu na papiru brojila 250 000, a u ratno vrijeme ponekad čak i do 400-500 000 vojnika.[246] Francuski primjer predstavlja jedan od najuspješnijih razvoja vojnih institucija što je bio izravni rezultat administrativno-vojne reforme koja je omogućila tako ogromnu, ali i efektivnu vojsku.[247]

Francuski primjer reformiranja i stavljanja vojske pod državnu kontrolu, potaknuo je ostale europske vojske da imitiraju njezinu organizaciju i metode.[248] Moglo bi se reći da je najviše utjecala na svoje neprijatelje jer su sada sve države koje su se osjećale ugroženima pokušavale podići veće vojske kako bi se mogle suprotstaviti Francuskoj. Bavarska je tako nakon 1648. raspustila svoju vojsku od 20 000 vojnika, ali ubrzo je počela stvarati stajaću vojsku od iskusnih veterana čiji se broj od 1664. do 1675. godine povećao sa 1750 na 8000 vojnika. Hesse-Kassel je također nakon prvobitnog raspuštanja vojske 1648. postepeno povećavao broj vojnika dok 1688. vojska nije dosegnula 10 000 ljudi.[249] Dok su veće njemačke države mogle priuštiti povećanje vojski, manje države su bile primorane ući u

[243] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 9.
[244] Colin Jones, „The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Regime“, u: u: *The Military Revoultion Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, ur. Clifford J. Rodgers, (Boulder: Westview Press, 1995), 150.
[245] C. Jones, „Professionalisation of the French Army“, 150; Lynn, „The *trace italienne*“, 170.
[246] C. Jones, „Professionalisation of the French Army“, 150; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 86.
[247] David Parrot, "From military enterprise to standing armies: war, state, and society in western Europe 1600-1700", u: *European Warfare 1300-1750*, ur. Frank Tallet, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 77.
[248] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 87.
[249] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 86-87.

savezništva i anti-francuske koalicije predvođene Nizozemskom, Habsburškom Monarhijom ili Engleskom.[250] Međutim, postojale su i manje države koje su pokušavale povećati svoje stajaće vojske, a među njima je Jülich-Berg koja je od 900 vojnika 1648. podigla vojsku na 2600 u 1672. unatoč protivljenju staleža. Do 1684. je imala vojsku od 5000 vojnika koju će uništiti ubrzo francuska vojska 1688. godine. Međutim, već između 1690. i 1715. godine vojska broji 14 000 vojnika. Znatno veća država, Saska, imala je vojsku od 8260 vojnika do 1675., a 20 000 u 1700. godini. Brandenburg-Prusija će ipak stvoriti najveću i najbolju vojsku unutar Svetog Rimskog Carstva koja će, naučena razaranjem Tridesetogodišnjeg rata, između 1660. i 1672. godine održavati jezgru od 12 000 vojnika koja je mogla biti nadopunjena teritorijalnim rezervama otpuštenih vojnika. Sudjelovanjem u Francusko-nizozemskom ratu omogućilo je vojsci da se ponovno proširi te je do 1688. godine vojska brojila 30 000 vojnika koja će do 1713. brojiti 40 000 vojnika. Također, povećanje vojski i stvaranje stajaćih vojski može se pratiti i u Danskoj, Engleskoj, Rusiji te talijanskim državama.[251]

Već u kasnom 17. stoljeću, te vojske postaju discipliniranije i ujednačenije što se tiče oružja, uvježbavanja i odora.[252] Država na sve većoj razini počinje plaćati i održavati vojske, a kako bi u tome uspjela, dolazi do velikog povećanja državne birokracije, državnih financija i sve većeg uplitanja države u društvo i ekonomiju. Rezultat toga, bilo je veliko povećanje moći države.[253] Cijeli sistem vojnih poduzetnika koji po ugovoru s državom podižu vojske i koji financirani, dijelom samostalno kroz pljačku i kontribucije, a dijelom od strane države, nastao je kako bi se država mogla nositi sa masovnim povećanjem vojski unatoč tomu što nema dovoljna sredstva i organizacijske sposobnosti održavati tolike snage.[254] Ti vojni poduzetnici su državi pružali tu nižu razinu organizacije koja joj je nedostajala.[255] U slučaju Habsburške Monarhije, to je bio Wallenstein čiji je decentralizrani karakter njegovog sistema opskrbe vojske omogućio manje razvijenoj državi kao što je Monarhija da podigne ogromnu vojsku unatoč nedovoljno razvijenom državnom aparatu.[256] Međutim, nakon njegova ubojstva 1634. država će preuzeti potpunu kontrolu nad vojskom.[257]

Za prvobitni porast veličine vojske u Habsburškoj Monarhiji neizravno je utjecao opći porast vojski i razmjer ratovanja u Europi, a izravno je utjecao početak Tridesetogodišnjeg

[250] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 86.
[251] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 88-91.
[252] Roberts, "The Military Revolution", 20.
[253] Duffy, *Military Revolution and the State*, 1.
[254] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 12.
[255] Duffy, *Military Revolution and the State*, 2.
[256] Wilson, *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years' War*, 272.
[257] David Parrott, "From military enterprise to standing armies", 76.

rata. Habsburška Monarhija, početkom sukoba našla se sa manje od 2000 regularnih trupa ne brojeći vojnike u Vojnoj krajini.[258] Ubrzana regrutacija i dolazak stranih i savezničkih kontingenata ubrzo je pomaknuo prosjek svih borbenih jedinica u Carstvu na 80-100 000 vojnika između kasne 1618. i 1626. godine.[259] Ovakav ogroman broj vojnika imao je posebno velik učinak na Carstvo jer za razliku od prijašnjih sukoba koji bi završili nakon nekoliko kampanja, ovaj sukob će potrajati tri desetljeća te je postalo potrebno održavati vojske na duže vrijeme. Osim vojnih razloga, faktor koji je cara Ferdinanda II. potaknuo na daljnje ubrzano i masovno povećanje vojske, bio je politički. Kako bi prestao biti ovisan o Katoličkoj ligi, Tillyju i Maksimilijanu te kako bi preuzeo vodeću ulogu u ratu tijekom danske faze, Ferdinand je 1625. godine počeo stvarati novu vojsku uz pomoć Wallensteina. Nakon pregovora, Wallensteinu je odobreno podizanje 6000 konjanika i 18 000 pješaka u lipnju 1625. godine. Osim te vojske, Ferdinand je poslao 2000 vojnika iz Tirola u Italiju i dopustio Španjolskoj da regrutira još 10 000 vojnika kako bi ojačao lombardsku vojsku koja se morala obraniti od francusko-savojskog napada. Također je održavao oko 16 000 ljudi u Ugarskom kraljevstvu i habsburškim nasljednim zemljama. Wallensteinu je pridodao 12 500 vojnika povučenih iz Ugarske ranije te godine što je za Wallensteina značilo da je trebao pronaći još samo 11 500 vojnika kako bi zadovoljio svoj ugovor. Snaga nove vojske, koja se smatrala *exercitus formatus* u svoje vrijeme, proračunato je bila tolika kako bi se izjednačila sa Tillyjevom i postavila Ferdinanda II., u vojnom smislu, u jednak položaj sa Katoličkom ligom.[260] Osim Ferdinanda, i Tilly je povećavao svoju vojsku te je ukupna snaga carske vojske dosegnula oko 70 000 vojnika što je ogromno povećanje za razliku od ranije faze rata. Ekspanziju je dijelom poticala i strateška potreba jer je Mansfeldova invazija Šleske u studenom 1626. primorala Wallensteina da postavi još jednu vojsku na to područje.[261] Povećanje je također i rezultat Wallensteinove strateške ideje da se nagomilaju ogromne snage koje će natjerati Kristiana IV., kralja Danske[262] da potpiše mir. Tražio je 100 000 vojnika od kojih je iz Beča privremeno odobreno 70 000 u svibnju 1627. godine.[263] Daljnja povećanja vojske koja su se dogodila 1628. odgovor su na Ferdinandove i Wallensteinove želje za povećanjem. Ferdinand, prvobitno iz političkih razloga, dok je Wallenstein tražio

[258] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 171.
[259] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 171.
[260] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 264.
[261] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 265.
[262] Kristian IV. (1577.-2648.) – bio je kralj Danske i Norveške te grof Holsteina i Schleswiga. Vladao je 59 godina što ga ćini najdugovječnijim danskim i skandinavskim vladarom. Poprilično neuspješnom intervencijom u Tridesetogodišnjem ratu na stranu protestantskih snaga, oštetio je dansku ekonomiju i izgubio mnoge teritorije.
[263] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 265.

više vojnika kako bi uspio natjerati populaciju Holsteina na redovito tjedno isplaćivanje kontribucija. Smatrao je kako u protivnome neće moći nastaviti kampanju te da bi samo sa povećanjem vojske i okupacijom velikog dijela Carstva osigurao da Bavarska i Saska ostanu na njihovoj strani. Međutim, daljnje kontinuirano povećanje nije bilo moguće[264] i smatra se da ukupna efektivna snaga habsburške carske vojske nikada nije prelazila 110 000 vojnika.[265]

Godina	Snage na papiru			Vjerojatne efektivne snage	% povećanja od prošle godine
	Pješaštvo	konjica	ukupno		
1625.	45 300	16 600	61 900	40-50 000	-
1626.	86 100	25 000	111 100	60-70 000	79
1627.	83 100	29 600	112 700	100 000	1
1628.	102 900	27 300	130 200	110 000	16
1629.	111 000	17 900	128 900	110 000	-1
1630.	129 900	21 000	150 900	95 000	17

Tablica 1.[266]

Tablica pokazuje broj vojnika isključivo u habsburškoj službi, ali ako se uz Wallensteinovu vojsku pridodaju ostale trupe Carstva, zajedno sa trupama Lige i danskim kontingentima, brojka doseže 160 000 do 1629. godine.[267] Tako brza ekspanzija vojske rezultirala je općenitim smanjenjem kvalitete vojske,[268] posebno nakon prosinca 1631. godine.[269] Ulaskom Švedske u rat započinje najdestruktivnija faza rata i obje strane imaju oko 100 000 pod zapovjedništvom. Vrhunac od 250 000 sukobljenih vojnika u Carstvu će se doseći sredinom 1632. godine u jeku švedske intervencije koja je proširila rat čitavim Carstvom.[270] Toliki broj vojnika na području Carstva izazvao je opću devastaciju, depopulaciju i državni bankrot te se nije mogao održati. Wallensteinova vojska brojila je oko 45 000 1634. godine, međutim sporiji, ali stabilan pad broja vojnika može se pratiti od 1637. uz pomoć procjena Dvorskog ratnog vijeća[271] (*Hofkriegsrat*) koje procjenjuje ukupni broj

[264] Parker, *The Thirty Years' War,* 70.
[265] Wilson, *Europe's Tragedy:*,265.
[266] Wilson, *Europe's Tragedy,* 265; Parker, *The Thirty Years' War,* 71.
[267] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 171.
[268] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 266.
[269] Wilson, *Europe's Tragedy:,* 331.
[270] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 171.
[271] Dvorsko ratno vijeće – osnovano je 1556. godine u Beču kao vojno nadleštvo za sve habsburške zemlje. Bilo je pod izravnom vlašću careva. Sastojalo se od tri odjela; pravosudni, odjel opće uprave te financijska uprava.

carske (uključujući bavarske i saske kontingente) na 83 000 vojnika.[272] Unatoč tom smanjenju broja, može se vidjeti da je veličina vojski ostala veća od prije početka rata. Prijetnje Monarhiji dolazile su sa svih strana i nakon Tridesetogodišnjeg rata, a Osmansko Carstvo bilo je najizravnija, držeći velike dijelove Ugarskog kraljevstva. Monarhija je uspjela postati jedna od europskih „velikih sila", a kako bi to i ostala, povećala je veličinu svoje stajaće vojske. Održavala je oko 50 000 vojnika do 1690., a dva desetljeća kasnije je imala oko 100 000,[273] što i nije toliko velik broj ako se usporedi sa svojim rivalom, Francuskom koja je imala sve veću vojsku u periodu od 1667.-1697. godine.[274]

Očiti porast vojski diljem Europe, rezultat je velikog broja faktora koji sežu od promjene načina ratovanja, novih vojnih tehnologija, administrativnog i državnog napretka te unutarnjo i vanjskopolitičkih situacija raznih država. Međutim, postoji jedna konstanta koja potencira svaku promjenu i inovaciju, a to je rat. Upravo je rat taj koji je natjerao države i vojske na inovacije i prilagodbe kako bi se očuvale, a kako bi to uspjele, morala je povećati svoju moć.[275] Masovno povećan razmjer ratovanja sa sobom je nosio mnoge logističke posljedice. Ratovanje u 17. stoljeću postaje ratovanje atricije, države podižu sve veće vojske te pobjeda ovisi o mogućnosti održavanja ogromnih vojski na duža vremena. Tako ogromne vojske, kako se ne bi raspale i vojnici izgladnjeli, potrebno je bilo opskrbiti hranom, opremom i ostalim potrebnim resursima što zahtijeva veće razine organizacijskih mogućnosti.[276] Njih je sada samo država mogla pružiti. Države su bile primorane na razne načine prilagoditi se i promijeniti kako bi zadovoljile potrebe svojih vojski i održale ih na životu.

3.4. Logistika tijekom Tridesetogodišnjeg rata

Kao rezultat dramatičnog povećanja europskih vojski i nedovoljno razvijene državne administracije, sve veći problem postaje opskrba te zalihe postaju među glavnim ciljevima i razlozima sukobljavanja vojski. Niti jedna vojska nije bila na vrijeme i kompletno plaćena, a svi vladari podizali su više vojnika nego što su mogli održavati te su ovisili o potpori

[272] Henri, duc de Rohan, *Le parfait capitaine,* (Koln, 1642.), u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 171.
[273] Rothenberg, „Reflections on the Habsburg army", 172.
[274] Parrot, "From military enterprise to standing armies", 77.
[275] Lynn, "The *trace italienne*", 171.
[276] Lynn, "The *trace italienne*", 171.

saveznika ili o iznuđivanju lokalne populacije.[277] Logistika je postala primarni razlog zbog kojega se veliki broj bitaka dogodio, ali i faktor koji je oblikovao čitavo umijeće ratovanja.[278] Osiguravanje primarnih ljudskih potreba vojnika veliki je faktor u donošenju vojnih odluka i upravo to je dominiralo opću vojnu strategiju tijekom Tridesetogodišnjeg rata jer je vezala vojsku na neku vrstu „pupčane vrpce" skladišta, opskrbnih vlakova i područja što je onemogućavalo brze kretnje potrebne za odlučujuće ofenzive.[279] Većina vojne aktivnosti usmjerena je bila prema zauzimanju ili uništavanju neprijateljske ekonomije[280] zbog čega se takav način ratovanja može nazvati i ekonomskim, koji tijekom 17. stoljeća postaje puno većih razmjera i proračunatiji nego u ranijim razdobljima.[281] Problem opskrbe bio je najveći problem svih ranomodernih vojski, a posebno ogromnih vojski na iscrpljenom području Njemačke tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Upravo zbog toga vojske bi često odbacile ostale ciljeve i isključivo se fokusirale na prikupljanje hrane u još uvijek ne uništenim područjima. Nedostatak zaliha vojski je predstavljao veći problem nego opasnosti koje ju mogu zadesiti tijekom bitke.[282] Pobjeda nad protivničkom vojskom u bitci mogla bi rezultirati uništenjem njegove vojske, ali isti rezultat, sa manje rizika, bi se mogao dobiti onemogućujući mu potrebne resurse.[283]

Najbolji primjer ratovanja za resurse može biti Gustavov pohod u Njemačkoj. Nakon iskrcavanja u Pommeraniji 1630. godine gdje su njegove trupe iscrpile lokalne resurse, potrebno je bilo proširiti prostor kontribucija. Bitka za Breitenfield je vođena kako bi Gustav dobio kontrolu nad Saskom, a u isto vrijeme onemogućio Tillyju pristup tom plodnom području. Logistika je također onemogućila Gustavu da Habsburgovcima zada odlučujući udarac jer nije mogao proći kroz neprijateljski teritorij Češke i tamo opskrbiti vojsku, nego je okupirao Rajnsku oblast zbog koje je antagonizirao svojeg saveznika, Francusku. Njegov prodor u Bavarsku je također rezultat potrage za kontribucijama te će ostatak 1632. godine biti natjecanje sa Wallensteinom oko kontrole nad opskrbnim područjima Njemačke.[284] Osim kako bi onemogućio resurse neprijatelju, Gustavov pohod u Bavarskoj rezultirao je i sistematskim unišavanjem tog dosad netaknutog područja u cilju političkog zastrašivanja

[277] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 172.
[278] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 54.
[279] Croxton, „A Territorial Imperative?", 255; Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 61.
[280] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*,59.
[281] Roberts, "The Military Revolution", 26.
[282] B. Ann Tlusty, "The Public House and Military Culture in Germany, 1500-1648", u: *The World of the Tavern: Public Houses in Early Modern Europe,* ur. B. Ann Tlusty, Beat Kümin, (Abingdon: Routledge 2017), 136.
[283] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 59; Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 172.
[284] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 61.

neprijatelja. Wallenstein je s druge strane planirao razoriti Sasku sa istim namjerom kao i Gustav,[285] koristeći isti sistem. Uz to što je logistika oblikovala strategiju i diplomaciju, ograničavala je broj trupa koji se može koncentrirati na jednom području kako se područje ne bi prebrzo iscrpilo te kako vojska ne bi izgladnjela.[286] Koliko je bitno uskladiti logistiku i strategiju te koliko je logistička pobjeda moćna, može se vidjeti na primjeru bitke kod Alte Veste 1632. godine kada se Wallensteinova vojska sukobila sa Gustavovom. Sukob je više nalikovao na logističko nadmudrivanje i manevriranje, ali gubici koje je švedska vojska pretrpjela jednaki su velikom porazu u bitci. Wallensteinova logistička strategija je bila toliko uspješna da je natjerala 10 000 švedskih vojnika da dezertira, umrlo je 6000 konja, njegova konjica se smanjila sa 16 000 na 4000, a prosječna veličina pješadijske satnije spala je sa 150 na 57 vojnika. Sukob je završio pobjedom Wallensteina koji je u samom sukobu izgubio oko 600, dok je Gustav oko 2400 vojnika. Obje vojske su se povukle jer područje Nürnberga je u potpunosti se iscrpilo nakon nešto više od dva mjeseca iskorištavanja od strane dviju velikih vojski.[287]

Vojskama tog perioda, najbitnije je bilo doći do protivničkog vlasništva, prekinuti neprijateljsku opskrbu, a iznuđujući političke koncesije te pohođenjem u neprijateljskom teritoriju živjeti na štetu neprijatelja i njegovih posjeda. Neke vojske tijekom Tridesetogodišnjeg rata koje su za vlasti bile preskupe za održavanje, morale su se opskrbljivati na neutralnom i prijateljskom teritoriju kako bi preživjele.[288] Takav način samoopskrbe je plaćenicima pružao veliku samostalnost i moć. To je dovodilo autoritet države u pitanje zbog činjenice da bi plaćenički zapovjednici mogli nastaviti uzdržavati svoje vojske unatoč nedostatku vladine potpore, a najunosniji način opskrbe bio je iznuđivanje davanja od gradova koji bi platili kako im vojska ne bi opustošila teritorij.[289] Takav sistem iznuđivanja davanja koji je usavršen tijekom Tridesetogodišnjeg rata, nastao je kao odgovor na problem opskrbe ogromnih vojski na ograničenim resursima Njemačke. Prvobitno ga je počeo 1620ih koristiti Mansfeld u Češkoj i Spinola[290] u Falačkoj, ali Wallenstein ga je usavršio do novih razina.[291] Takav sistem iznuđivanja koristile su najviše vojske koje su konstantno u pokretu i bez osigurane baze. Protestantski vojskovođa Mansfeld, čija je vojska

[285] Jones, *The Art of War in the Western World*, 189.
[286] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 62.
[287] Jones, *The Art of War in the Western World*, 189.
[288] Jones, *The Art of War in the Western World*, 170.
[289] Jones, *The Art of War in the Western World*, 171; Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 172.
[290] Ambrogio Spinola Dorio, prvi markiz Balbasesa (1569.-1630.) – bio je genoveški aristokrat koji je služio kao španjolski general, donoseći mnoge pobjede za Španjolsku krunu. Smatra se jednim od najboljih vojnih zapovjednika u španjolskoj povijesti.
[291] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*, 55-56.

postala i poznata po pljačkanju i iznuđivanju[292] klasičan je primjer takve vojske. Također, zbog velike neovisnosti koju je uživao, nekoliko puta je pokušao i promijeniti stranu tijekom rata. Kada gradovi i provincije ne bi bile u mogućnosti platiti, vojnici bi pljačkali i sami vršili opskrbu. Dok su gradovi često bili zaštićeni od manjih pljačkaških bandi i mogle otplatiti velike vojske, selo bi trpilo najveću štetu.[293] Ako bi naišli na veće blago, to bi često dovodilo do dezerterstva jer bi vojnici sa ukradenim blagom i konjem pobjegli te kupili vlastite farme. Nedostatak takvog načina opskrbe je u tome da ako je vojska relativno samostalna i plaćeničkom zapovjedniku ističe ugovor za stavljanje svojih postrojbi u službi ugovaratelja (privatnog ili države), otvara se mogućnosti prelaska na neprijateljsku stranu, ovisno o tome koja strana nudi bolje uvjete. Iz perspektive centralne vlasti, to je bio ogroman problem kojega su pokušavale riješiti. Često bi i u ranijim ratovima takve vojske bile neproduktivne i pod slabom kontrolom vlasti, ali tijekom Tridesetogodišnjeg rata je destruktivnost i divljaštvo vojnika dosegnula ekstremne razine čime su svi nedostaci plaćeničkog sistema izašli na vidjelo.[294] Vojnici bi uništavali i palili kuće, čitave posjede, krali konje, hranu, životinje, tkanine i sve vrijedno civilnom stanovništvu koje bi često mučili kako bi im odali mjesto gdje skrivaju vrijedne predmete.[295] Takvo ponašanje vojski, prolazeći kroz prijateljski, neutralni ili neprijateljski teritorij, često uključuje kriminalna djela koja izazivaju sukob između civilnog stanovništva i vojnika.[296] Primjera radi, dobro disciplinirano i mirnodopsko marširanje španjolske satnije od oko 250 ljudi, uspjelo je prikupiti 43 optužbe za zločine za silovanje i razno nasilje u samo dva dana. Seljaci bi često tijekom rata za osvetu iz zasjede napadali izolirane manje skupine vojnika za što bi im vojnici vratili spaljivanjem čitavog sela.[297] Tijekom tako dugotrajnog rata, nisu sva područja jednako pogođena devastacijom. Dok su neka područja prošla bolje (npr. Hamburg, Vestfalija, Elzas), određena područja u Carstvu bila su kompletno iscrpljena od bilo kakvih zaliha i novca (npr. Bavarska, Halberstadt, Altmark).[298] Vojnici su bili u nemogućnosti naći hranu jer više nije bilo što za opljačkati. Na jednom području u Njemačkoj koje je imalo 1717 kuća na početku rata, ostalo ih je samo 627 u 1649. godini. Ostalo je samo 316 obitelji, 4616 ovaca je nestalo i samo 244 od 1402 vola je

[292] John Roger Paas, *The German Political Broadsheet 1600-1700*, sv.4, (Wiesbaden, 1994.), 74. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook.* 181-2; Jones, *The Art of War in the Western World*, 170-71.
[293] Tallet, *War and Society in Early Modern Europe,* 151.
[294] Jones, *The Art of War in the Western World,* 171.
[295] Jones, *The Art of War in the Western World,* 172.
[296] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 171, 191.
[297] Jones, *The Art of War in the Western World*, 172.
[298] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 517-518.

preživjelo.[299] Takva područja više nisu bila u mogućnosti uzdržavati vojske te su vojnici i seljaci masovno umirali. Na primjer, carski general Gallas je 1635. godine svoju vojsku odveo u takvo iscrpljeno područje kako bi prezimila. Njegovi vojnici nisu mogli naći zalihe što je uzrokovalo gubitak od deset do dvanaest tisuća ljudi.[300] Takvo što se događalo jer bi vladari regrutirali mnogo više vojnika nego što ih mogu platiti[301] dovodeći do takvog kontraproduktivnog logističkog sistema koji izaziva dezerterstvo, svejedno smanjujući broj trupa. Pljačka i „samoopskrba" nije mogla učiniti ratovanje isplativim, uništavala je ekonomiju zemalja i još je ograničavala veličinu vojski.[302] Redovno plaćanje i uzdržavanje vojnika kontroliralo bi pljačkanje koje zapovjednici u suprotnom nisu mogli obuzdati, a takav nedostatak discipline bi štetio i u taktičkim situacijama na bojnom polju.[303] Umjesto da logistika podupire ratovanje, takve metode su ga samo otežavale.

Wallenstein se hvalio kako će održavati vojsku bez povlaćenja sredstava iz već preopterećene habsburške Dvorske komore[304] (*Hofkammer*), ali u praksi ovisio je o porezima Monarhije.[305] Carska vojska pod Wallensteinom, opskrbljivala se i putem proširenih iznuđenih davanja koja je uspio sistematizirati te od njih stvoriti temelj svojeg efektivnog logističkog sistema.[306] Taj sistem bio je privremeno rješenje manje modernih država kao što je Monarhija dok se država ne uspije dovoljno modernizirati i monopolizirati ratovanje.[307] Razumijevajući da ne plaćeni vojnici su destruktivni i nedisciplinirani, Wallenstein je podizao novac i hranu kako bi platio svoje vojnike pomoću zahtijevanja velikih davanja, ali njegov sistem je bio nevjerojatno efikasan. Upravo zbog njegovog sistema koji je omogućio da vojnici budu redovno plaćeni, hranjeni i opremljeni, vojnici su relativno malo pljačkali te je smanjio trošak i poboljšao disciplinu i ratnu spremu svojih snaga.[308] Wallenstein je posebno pazio da njegovi vojnici ne uznemiravaju civile, nego da štite sela kako bi sadnja i berba mogle teći neometano. Uzdržavao je vojsku tako što bi kupovao i prevozio hranu, kupujući žito i kruh sa svojih posjeda u Češkoj koji su osim hrane izrađivali odjeću i

[299] Konkretno područje nije imenovano u literaturi, ali koristi kao primjer razine uništenja koje je zahvatilo neka od područja u Njemačkoj tijekom rata. Jones, *The Art of War in the Western World*, 173.
[300] Žene su bacale svoje bebe kako ih ne bi gledale kako umiru od gladi. Priče o kanibalizmu tijekom rata i nisu toliko začuđujuće. Jones, *The Art of War in the Western World*, 173.
[301] Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook*, 172.
[302] Wilson, *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years' War*, 272-3.
[303] Jones, *The Art of War in the Western World*, 174.
[304] Dvorska komora (*Hofkammer*) – vrhovna financijska institucija Habsburške Monarhije, osnovo ju je Ferdinand I. 1527. godine. Njezina uloga je bila savjetovanje oko poslova prihoda i rashoda, nadzoru podređenih zemaljskih komora, preuzimanju prihoda.
[305] Wilson, *Europe's Tragedy;*, 273.
[306] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 268-272; Jones, *The Art of War in the Western World*, 174.
[307] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 272.
[308] Jones, *The Art of War in the Western World*, 174.

topovske kugle za vojsku.[309] Kao jedna od posljedica vojne revolucije navodi se i uniformiranje vojski[310] čiju je korist Wallenstein prepoznao dosta rano. Na svojoj grofoviji Friedland, izrađivao je neku vrstu uniformi što je još 1620ih predložio i za čitavu vojsku, ali praksa još neko vrijeme nije ušla u širu uporabu.[311] Razlog tomu, na jednu ruku bio je otpor plaćeničkih zapovjednika koji su voljeli da im pukovnije budu prepoznatljive po svojoj odjeći. Čak i kada je centralna vlast preuzela pitanje opskrbe vojski 1634. godine, zbog nedostatka sredstava i organizacijske sposobnosti, pitanje odjeće ostavili su njima.[312] Razmotren je ponovno Wallensteinov prijedlog standardizacije i masovne produkcije uniformi te je predsjednik Dvorskog ratnog vijeća, Grof Gallas, 1645. godine naručio 600 uniformi za svoju pukovniju.[313] Za uniforme pa čak i rogove za barut te remenje za municiju, poslao je primjere koje su onda lokalne manufakture masovno proizvodile. Svjedok masovne proizvodnje oružja nakon rata je arsenal u Grazu (*Landeszeughaus*) u kojemu je sačuvana velika kolekcija sedamnaesto stoljetnog oružja. Međutim, potrebno je bilo usavršiti stajaću vojsku koja bi bila pod snažnim centralnim autoritetom sposobnim samostalno voditi sva vojna pitanja, kako bi čitava vojska bila uniformirana. Međutim, za to je bilo potrebno smanjiti partikularizam i centralizirati čitavu državu do određene razine.

Međutim, tijekom rata su postojali pokušaji kako bi se logistički problemi inteligentnije riješili i smanjili štetu za svoju vojsku, ali i okolinu te time olakšali samo vojno djelovanje vojske. Za primjer kvalitetnog rješavanja problema, često se navodi sistem skladišta koje je uveo Gustav Adolf kako bi izbjegao pretjerano pljačkanje Njemačkih zemalja. Sistem je funkcionirao na način da bi skladišta sa potrebnim zalihama i ratnim materijalom bila koncentrirana na strateškim mjestima kao što su to bili Erfurt, Nürnberg, Ulm i Mainz.[314] Za Gustavov način opskrbe, može se reći da je moderniji od sistema kontribucija jer će takav sustav skladišta biti korišten redovno u 18. stoljeću[315], ali upitno je koliko su usporedivi jer je i Gustav uvelike koristio sistem davanja.[316] Međutim, činjenica je da je znatno povećanje vojski izazvalo brojne logističke probleme kojima se bilo potrebno prilagoditi. Gustav i Wallenstein su oboje pronašli načine kako kvalitetno opskrbiti svoje vojske. Također, iz Wallensteinovog prijedloga još 1625. godine može se jasno vidjeti

[309] Jones, *The Art of War in the Western World*, 174; Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 13.
[310] Roberts, "The Military Revolution", 15.
[311] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 36.
[312] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 36.
[313] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 38.
[314] Roberts, "The Military Revolution", 27.
[315] Roberts, "The Military Revolution", 27.
[316] Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe*,56.

poveznica između povećanja vojski, logistike, ali i potrebe za stajaćim vojskama. Wallenstein je caru Ferdinandu II. predložio način da „podigne moćnu vojsku i da ju održava veliki broj godina“. Za to je tražio 50 000 konjanika i pješaštva. Ministri koji su saslušali njegov prijedlog, smatrali su ga očajničkim, jer kako da podignu i plate 50 000 vojnika kad ne mogu održavati ni 20 000. Wallensteinov odgovor bio je da sa 20 000 vojnika ne može staviti zemlje u kojima djeluje pod sistem davanja, ali to bi mogao sa 50 000 vojnika. Dopušteno mu je bilo podići isprva 20 000, a da će ostatak vojnika slijediti.[317] Što se tiće faktora povećanja vojski i logistike, moglo bi se reći da međusobno utječu jedan na drugoga. Prema podacima iz izvora može se zaključiti da kako je povećanje vojski zahtijevalo kompliciranija logistička rješenja, da su tako i ta rješenja zahtijevala povećanje vojski za njihovu provedbu. Iz izvora se također može vidjeti i potreba za moćnom vojskom koja bi trebala potrajati mnogo godina, a za ostvarenje toga zaslužan je Wallenstein i njegov sistem. Koliko je Wallenstein bio značajan za stvaranje habsburške stajaće vojske vidjeti će se kroz narednu analizu njezina razvoja u Monarhiji. Međutim, prije same analize, potrebno je razjasniti što su to stajaće vojske, koja je njihova uloga te kakve posljedice je stvaranje takvih vojski imalo na budućnost europskih država.

3.5. Stvaranje stajaćih vojski

Jedno od najvažnijih obilježja razvoja države u 17. stoljeću, bio je razvoj i uspostavljanje stajaćih vojski.[318] To je bio neizmjerno važan korak u procesu centralizacije i razvoja nacionalnog identiteta koji su doprinijeli usponu apsolutizma u Europi.[319] Europski vladari, suočeni sa stalnim sukobima, bili su primorani preoblikovati neučinkovite feudalne vojske i plaćeničke skupine u regularne vojnike kako bi opstali kao politički faktor u novim okolnostima ubrzanog vojnog razvoja i stanja dugotrajnog vojnog sukoba. Vojni zapovjednici su još od antičkog doba razumjeli kako je efikasnost vojske usko povezana sa dobrom opskrbom te je tako i u 17. stoljeću, rješavanje problema opskrbe postalo glavni faktor, izazvan masovnim povećanjem vojski koje je uzastopno raslo tijekom Tridesetogodišnjeg rata, ali se nastavilo i nakon njega do kraja stoljeća. Rješavanje problema opskrbe bio je pokretač razvoja stajaće vojske koju bi financijski uzdržavala sama država, osiguravajući

[317] Hermann Hallwich, „Wallensteins erste Berufung zum Generalat“, *Zeitschrift fur Allgemeine Geschichte, Kultur, Literatur und Kulturgeschichte,* 1 (1884.), 119-20. u: Wilson, *The Thirty Years War:A Sourcebook,* 80.
[318] John A. Mears, “The Thirty Years’ War, the “General Crisis” and the „Origins of a Standing Professional Army in the Habsburg Monarchy“”, *Central European History* 21 (1988), br. 2, 122.
[319] Tlusty, “The Public House and Military Culture”, 136.

logističku sigurnost,[320] a time i sigurnost same države. Težnja za uspostavljanjem takve vojske stvorila je, od sve većih i skupljih vojnih institucija, instrumente racionalne vanjske politike umjesto da služe partikularnim interesima staleža i plaćeničkih zapovjednika.[321] Plaćeničke vojske ekstenzivno korištene tijekom 16. stoljeća, ostale su česte sve do druge polovice 17.st. tj. do kraja Tridesetogodišnjeg rata. Nakon rata, sistem vojnih poduzetnika i privatnih plaćeničkih vojski se počinje mijenjati uspostavljanjem stajaćih vojski.[322] U kasnijem 17. stoljeću plaćenici su morali biti uvršteni u stajaću državnu vojsku[323] i biti podređeni vojnoj administraciji države.[324] Ti vojni poduzetnici i plaćenički zapovjednici postaju time dio državne vojske tj. časnici koje plaća država.[325] Dramatično povećanje vojski, nova vojna tehnologija, zahtjevnije vojne taktike te potreba za rješavanjem logističkih problema koji dolaze sa upravljanjem tako velikim vojskama, sukob oko autoriteta te dugotrajni rat stvorili su potrebu za stajaćom vojskom koja služi centralnoj vlasti. Tridesetogodišnji rat označio je početak državnih, te kraj feudalnih i privatnih vojski koje služe osobnim interesima provincijalnih staleža i vojnih poduzetnika.

Primjeri stajaće vojske, postojali su na određenim područjima i u ranijim razdobljima, ali one postaju europski standard krajem 17. stoljeća, a Tridesetogodišnji rat bio je veliki razlog za tu promjenu.[326] Pokazalo se kako sistem plaćeničkih vojski nije imao puno prednosti prema stajaćim vojskama, omogućavao je jako brzo podizanje vojske i sa države maknuo teret održavanja skupe vojne infrastrukture, ali nedostaci su ipak bili veći.[327] Ratovi su nastavili biti dugački, oslanjanje na plaćenike postajalo je preskupo, a održavanje posada u sofisticiranim utvrđenjima i za obranu graničnih područja predstavljalo je novi problem vladarima i u mirnodopskom periodu.[328] Međutim, jedan od glavnih nedostataka plaćeničkih vojski bila je prevelika samostalnost plaćeničkih skupina koje su ograničavale moć vladara i države što je često otežavalo realizaciju vojnih i političkih ciljeva. Upravo je gubitak političkog autoriteta i situacija konstantnog rata potaknula vlasti da krenu u smjeru uspostavljanja i održavanja stajaćih vojski pod kontrolom države,[329] žrtvujući prihode za političku prevlast u unutarnjim i vanjskim poslovima. Tome su se snažno suprotstavljali

[320] Tlusty, "The Public House and Military Culture",136-7.
[321] Mears, „Origins of a Standing Professional Army*",* 122
[322] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 34.
[323] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98.
[324] Parrot, "From military enrerprise to standing armies", 76.
[325] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98.
[326] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 34, 86.
[327] Parrot, "From military enterprise to standing armies", 75.
[328] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 86.
[329] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 38.

staleži kojima nije odgovaralo dopustiti vladaru veće oporezivanje potrebno za održavanje stajaće vojske, ali i zapovjednici plaćeničkih vojski koji nisu bili spremni odreći se svoje neovisnosti i podložiti se državi.[330] Takav sukob interesa između centralnih vlasti i provincija obilježio je proces stvaranja stajaće vojske u svim europskim državama, a posebno je bio težak na prostoru Svetog Rimskog Carstva i Habsburške Monarhije zbog samog heterogenog i partikularnog uređenja tih političkih tvorevina u kojima svaka regionalna vlast se bori za očuvanje svojih povijesnih prerogativa.

Neke države uspjele su riješiti taj problem održavanjem snažne vojne sile pod njihovim zapovjedništvom nakon završetka kampanje čime su smanjili potrebu za vojskom koju mora odobriti plemstvo, a time i potrebu za privatnim plaćeničkim vojskama, što je bio veliki korak prema uspostavljanju profesionalne stajaće vojske.[331] Među tim državama je Francuska, koja je tom problemu pristupila uspostavljanjem stalne male, ali dobro organizirane vojske koja je pripojila časnike i gendarmeriju te šest pješačkih jedinica Louisa XIV. koje su ostale sačuvane nakon Pirenejskog mira 1659.[332] godine. Louis XIV. je 1661. godine najavio kako će njegov najveći prioritet biti reforma francuske vojske te da će ju staviti izravno pod kraljevsku vlast i od nje stvoriti efektivan instrument politike francuske vlade.[333] Nakon 1648. Francuska postaje dominantna politička, vojna i kulturalna sila u Europi[334], a kako je Luj XIV. izražavao svoju moć uz pomoć stajaće vojske, to je utjecalo na ostale europske vladare i potaknulo ih da krenu istim putem.[335] To uključuje i njegovog velikog protivnika, Habsburšku Monarhiju, koja je morala biti sposobna obraniti se od francuske vojske u slučaju sukoba. Nakon Engleskog građanskog rata (1642.-1651.) i Cromwellove[336] vladavine , u Engleskoj nastaje stajaća vojska od ostataka Cromwellove vojske „Novog modela“. Karlu

[330] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 122
[331] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 122
[332] Pirenejski mir 1659. – Potpisan je 7. studenog 1659. godine između Francuske i Španjolske i označava kraj rata koji je trajao još od 1635. godine, uključenjem Francuske u Tridesetogodišnji rat.
[333] Parrot, “From military enterprise to standing armies”. 76.
[334] Westfalskim mirom, Francuska je dobila vlast nad pokrajinom Elzas i potvrdila vlast nad Metzom, Toulom i Verdunom koje je još kralj Henri II. zauzeo 1522. godine. Francuska je time dobila snažnu granicu na zapadnoj strani rijeke Rajne. Tijekom vladavine Louisa XIV. Francuska je uz pomoć diplomacijskih sposobnosti kardinala Mazarina i ekonomske politike Colberta postala dominantna sila u Europi. Diplomatska uloga Francuske nakon mira postala je održavanje ravnoteže u Carstvu, osiguravajući da car ne zadire u prava i religijske slobode protestantskih Njemačkih država. Također, trebala je paziti da se države unutar Carstva ne šire i ne ratuju međusobno, sprječavati bilo kakve tendencije ujedinjavanja moći Carstva te bilo čega što bi moglo ugroziti mir u Europi. Pierre Beaudry, „Peace of Westphalia: France's Defense of the Sovereign Nation“, *Executive Intelligence Review* 29 (2009.), br. 46, 22-23.
[335] Parrot, “From military enterprise to standing armies”. 77; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 86.
[336] Oliver Cromwell (1599.-1658.) – engleski vojnik i državnik koji je predvodio snage parlamenta u Engleskim građanskim ratovima. Bio je Lord Protector Engleske, Škotske i Irske (1653.58.) tijekom republikanskog puritanskog Commonwealtha kada je vladao kao vojni diktator. Veliki reformator vojske koji je stvorio „Vojsku Novog Modela“ s kojom je odnio mnoge pobjede nad snagama rojalista tijekom ratova.

II.[337] je nakon Restoracije dopušteno da zadrži pet pukovnija, oko 3000 vojnika, u službi kraljevske straže i kao posadu za svoje utvrde.[338] Za Njemačku tj. Centralnu Europu, prekretnica u stvaranju stajaćih vojski bio je Tridesetogodišnji rat[339] tijekom kojega se počinju stvarati temelji stajaćih vojski.[340] Brandenburg služi kao klasični primjer jer je Friedrich Wilhelm, poznat kao Veliki Elektor[341] nakon Westfalskog mira 1648. godine uspio zadržati oko 4000 vojnika za posade svojih utvrda, a nakon Sjevernog rata (1655.-60.), očuvao je 12 000 vojnika i mnoge iskusne časnike u svojoj službi[342] što govori kako se koncept stajaće vojske pokazao korisnim i nakon rata. Zbog dostignuća Velikog Elektora, veliki je broj povjesničara istraživao stvaranje brandenburškog kao temelja pruskog vojnog sistema u detalje dok se Habsburška Monarhija doima zapostavljenom u tom smislu unatoč tomu što je upravo nakon potpisivanja Westfalskog mira započeo i uspon Habsburške Monarhije kao vojne sile, a formiranje stajaće vojske postala je glavna i najveća centralizacijska institucija u Monarhiji.[343] Prema kraju Tridesetogodišnjeg rata, uspostavljene su stajaće, disciplinirane i profesionalne vojske koje postaju odvojene od civilnog stanovništva.[344] Dugotrajnost rata pokazala je kako se nikako ne isplati raspuštati vojsku svake jeseni kada će dolaskom proljeća opet početi borbe te će vojnici ponovno morati biti regrutirani.[345] Postaje očito da je potrebna dobro izvježbana, pouzdana, poslušna i odana vojska, ali i da je potrebno imati osigurane financije kako bi se to moglo ostvariti.[346] Napredak u razvoju vlasti i države, omogućio je vladarima korištenje stajaće vojske kako bi primorali staleže da izglasaju potrebna sredstva, a vlastima kojima nije uspjelo uspostavljanje stajaće vojske bilo je ugroženo i samo postojanje.[347] Istim putem, krenula je i Habsburška Monarhija.

[337] Karl II. (1630.-1685.) – bio je kralj Engleske, Škotske i Irske koji je vraćen na prijestolje 1660. godine nakon dugo godina u progonstvu. Njegova vladavina je poznata kao period Restoracije. Njegova politička sposobnost omogućila mu je uspješno voditi kraljevstvo tijekom sukoba između Anglikanaca, Katolika i raznih disidenata. Bio je jedan od popularnijih kraljeva britanske povijesti.
[338] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 123.
[339] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 123.
[340] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 125.
[341] Friedrich Wilhelm (1620.-1688.) – bio je elektor Brandenburga od 1640. godine do svoje smrti. Obnovio je posjede dinastije Hohenzollern koji su bili devastirani Tridesetogodišnjim ratom, centralizirao je političku administraciju, reorganizirao državne financije, razvio snažnu vojsku te uspostavio potpunu vlast nad Prusijom. Time je stvorio temelje budućeg Pruskog kraljevstva.
[342] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 123; Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 88.
[343] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 124.
[344] Rothenberg, “Reflections on the Habsburg army“, 170.
[345] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 125.
[346] Rothenberg, “Reflections on the Habsburg army”, 170.
[347] Rothenberg, “Reflections on the Habsburg army”, 171.

3.5.1. Razvoj habsburške stajaće vojske

Istraživanje habsburškog slučaja, što zbog jezičnih prepreka i kompleksnosti Monarhije, a što zbog tendencije povjesničara u podcjenjivanju habsburške vojne efikasnosti[348], nepravedno je ignorirano u području vojne povijesti. Gledati striktno vojne uspjehe bez uzimanja u obzir unutarnje probleme s kojima su se Carstvo i Monarhija suočavali nije adekvatan način procjene efikasnosti vojnih institucija. Potrebno je uzeti u obzir njihovu strukturu te unutarnju neujedinjenost protiv koje su centralne vlasti bile u vječnoj borbi. Osnovne dvije funkcije stajaće vojske bile su obraniti zemlju od vanjskih neprijatelja te služi kao instrument vanjske politike, ali i obraniti vladajuću dinastiju od unutarnjih prijetnji.[349] Rothenberg[350] smatra kako su upravo te dvije funkcije najvažniji kriterij, a ne uspjeh u bitkama, prema kojima se evaluira uspješnost vojne institucije.[351] Često se habsburškoj vojsci pripisuje nesposobnost u ostvarivanju odlučujuće pobjede na bojnom polju, međutim Rothenberg smatra kako je bila uspješna u osnovnim funkcijama za koje je stvorena, a to je da brani zemlju od vanjskih i unutarnjih neprijatelja. Kako niti jedna europska vojska nije bila konstantno uspješna u oba faktora te su svjedočile porazima svojih država na razne načine, habsburška vojska sukobljena sa svojim unikatnim problemima, je iz te perspektive usporediva sa ostalim europskim vojskama. Najveći problem Monarhije bio je taj da se njezin teritorij proteže ogromnim prostorom nastanjen različitim narodima koji imaju malo međusobnih sličnosti. Takav ogroman i raznolik prostor od rijeke Rajne do granice sa Poljskom, te od Češke do Ugarske i Hrvatske stvorio je mnoge komplikacije u njegovom upravljanju. Rezultat je bio nedostatak jedinstvenog političkog autoriteta i administracije.

Prije završetka Tridesetogodišnjeg rata, Monarhija nije bila u mogućnosti stvoriti snažnu vojsku pod upravom cara zbog same strukture Carstva u kojemu je postojalo previše sukobljenih provincijalnih interesa, ostataka srednjovjekovne vlasti.[352] Plemstvo iz samostalnijih provincija i zemalja nije se htjelo odreći povijesnih prava i privilegija te bi se protivili svakom pokušaju stvaranja stajaće vojske pod carevom upravom jer bi to značilo veću centralizaciju države i gubitak njihove autonomije i povijesnih prava.[353] Staleži su stvaranje carske vojske smatrali izravnom prijetnjom plemstvu Carstva da su čak na saboru u

[348] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 170.
[349] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 171.
[350] Gunther E. Rothenberg (1923.-2004.) – međunarodno poznati povjesničar vojne povijesti koji se primarno bavio povijesti Habsburške Monarhije i Napoleonskih ratova.
[351] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 171.
[352] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 172.
[353] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 3.

Regensburgu 1630.[354] prijetili caru sa udruženom opozicijom katoličkih i protestantskih prinčeva pod vodstvom Francuske te da neće izabrati njegovog sina za cara ako se ne smijeni Wallensteina i njegova vojska se praktički ne raspusti. Pod takvim pritiskom, car je bio prisiljen smijeniti Wallensteina i smanjiti vojsku za čak 75 posto.[355] Monarhija se oslanjala većinom na austrijske i češke staleže koji su financirali vojsku i utvrde za obranu Vojne krajine u Hrvatskoj i Ugarskoj,[356] ali i novačili i plaćali podizanje vojski u slučaju rata.[357] Osnovni preduvjet za stvaranje stajaće vojske, bio je uspostaviti kontrolu nad oporezivanjem, opskrbom i regrutacijom u svim provincijama. Prvi veliki uspjeh ostvaren je 1627. godine tijekom Tridesetogodišnjeg rata nakon gušenja pobune u Češkoj. Postavljeni su pravni temelji Habsburškog apsolutizma, sve češke zemlje su postale nasljedni posjedi obitelji Habsburg. Najviši dužnosnici zamijenjeni su aristokracijom odanom caru te su mnogi zaplijenjeni češki posjedi bili podijeljeni odanim katoličkim Nijemcima koji su tvorili novo češko plemstvo. Međutim, i nakon toga je plemstvu ostalo pravo izglasavanja sredstava za održavanje vojske.[358] Proces fiskalne i administrativne centralizacije bio je spor i neredovit te je svaki pokušaj racionalizacije i konsolidacije različitih habsburških posjeda propao sve do vladavine Marije Terezije (1740.-1780.). Marija Terezija je tek 1748. godine uspjela pridobiti mnoge dijelove Monarhije da uspostave dugotrajne dogovore oko vojnih pitanja sa centralnom vlašću od kojih je Ugarska bila velika iznimka. Ugarsko kraljevstvo je od početka, pa sve do 1918. godine svoj odnos sa ostatkom Monarhije smatrala odnosom između dvije suverene države[359] te je bila najveći faktor u neujedinjenosti države, a time i njezine vojne moći.

U Habsburškoj monarhiji postojale su dvije vojne organizacije koje su prethodile uspostavljanju stajaće vojske. Jedna od tih organizacija je krajiška vojska (*grenzer),* uspostavljena u Vojnoj krajini u Hrvatskoj i Ugarskoj tijekom 16. stoljeća. Služile su tada kao ništa više od osiguranja protiv osmanskih upada, dok tijekom 17. stoljeća postaju predziđe, ne samo protiv Osmanskog carstva, nego i protiv moguće pobune u Ugarskoj.[360] Znatno povećanje njihovog broja dogodilo se tek tijekom 18. stoljeća te su početkom Sedmogodišnjeg rata činili više od jedne četvrtine čitave habsburške vojske. Osim krajiške

[354] Sabor u Regensburgu 1630. – sastanak prinčeva-elektora Svetog Rimskog Carstva koji je rezultirao gubitkom moći cara Ferdinanda II. Car je bio primoran smanjiti vojsku, vojne poreze i otpustiti Wallensteina iz službe.
[355] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War,* 7.
[356] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State" to „Militarization", 76.
[357] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 3
[358] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 172.
[359] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 172.
[360] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 171; "The Origins of the Austrian Military Frontier in Croatia and the Alleged Treaty of 22 December 1522", *The Slavonic and East European Review* 38, (1960) br. 91, 493.

vojske, postojalo je i Dvorsko ratno vijeće (*Hofkriegsrat*) osnovano u Beču 1556. godine. Ta institucija je također postojala prije uspostavljanja stajaće vojske i služila je za vođenje svih vojnih poslova u Monarhiji[361], a među njima i upravljanjem stajaće vojske koja će se kasnije razviti. Oba primjera mogu se smatrati određenim počecima ili temeljima za buduće stvaranje habsburške stajaće vojske. Međutim, počeci se mogu tražiti još u organizacijskim mjerama cara Maksimilijana I. (1493.-1519.) početkom 16. stoljeća ili tijekom vladavine cara Ferdinanda I. (1526.-64.) koji je raspolagao sa oko 9000 vojnika već 1564. godine.[362] Upravo tijekom vladavine Ferdinanda I., njemačko plemstvo prepoznaje prednosti ne raspuštanja vojske tijekom zime prema uzoru na janjičare iz Osmanskog carstva. Međutim, u nemogućnosti redovnog financiranja od strane Carskog sabora nasljednih zemalja, Habsburgovci su još uvijek morali regrutirati nove vojnike za svaki pohod. I dalje bi redovito raspuštali postojeće pukovnije i regrutirali nove kako bi situacija zahtijevala, a praksa popunjavanja redova već uspostavljenih pukovnija sa novim vojnicima bila je strana u 16. stoljeću.[363] Tek je 1598. godine car Rudolf II. (1576.-1612.) uspio održati tri pukovnije pješaštva kao zimske posade za ključna utvrđenja na južnoj granici.[364] Krajem Dugog rata s Osmanskim Carstvom (1593.-1606.), uspostavio je nekoliko stajaćih pukovnija kako bi mogao izvoditi napade tijekom zime kada se osmanska vojska inače povlači iz ugarskih ravnica. Od Žitvanskog mira 1606. pa sve do Tridesetogodišnjeg rata, nekoliko manjih plaćeničkih kontingenata bilo bi zadržano i u miru u službi Monarhije. Plaćao bi ih isključivo car sa svojim skromnim sredstvima, a njihova prvobitna funkcija bila je obrana u slučaju opasnosti osmanskih upada, međutim to se još uvijek ne može nazvati pravom stajaćom vojskom. Još uvijek nisu postojale dovoljno razvijene centralizirane administrativne institucije sposobne za održavanje stalne stajaće vojske.[365] Situacija dugotrajnog sukoba kao što će to biti Tridesetogodišnji rat, ubrzati će taj proces. Početkom 17. stoljeća, staleži su dominirali vojnom sferom i bili primarni vojni poduzetnici u habsburškim zemljama, posjedujući osobne pukovnije te je upravo takav vojni monopol predstavljao veliku opasnost centralnoj vlasti što je pobuna 1618.-1620. i demonstrirala.[366] Kada se takav vojni sistem, dominiran staležima okrenuo protiv cara, car se našao bez načina obrane. Spasila su ga sredstva donirana iz Španjolske i Katolička Liga[367] te je samo uz njihovu pomoć mogao

[361] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 171.
[362] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 124.
[363] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 125.
[364] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 124.
[365] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 125.
[366] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State" to „Militarization", 77.
[367] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 130.

povećati svoju vojsku sa 14 000 do skoro 30 000 vojnika unutar godinu dana. Nakon što je ugušio pobunu i neutralizirao staleže, car je bio primoran potražiti druge načine izgradnje vojne institucije Monarhije kako bi preživjela Tridesetogodišnji rat.[368] Bila je primorana zbog konstantnih sukoba održavati nekoliko pukovnija za stalno te upravo takve polu-stajaće vojske temelj su na kojemu će se izgraditi prava stajaća vojska.[369]

Koliko je Wallenstein bio ključan za Monarhiju tijekom rata može se vidjeti kroz njegove vojne pobjede, ali i kroz način financiranja i organizacije vojske čime je nadomjestio nedovoljne financijske i administrativne mogućnosti Monarhije. Bio je ključan za reorganizaciju i modernizaciju vojske i mnoge će njegove promjene u ustroj vojske države naslijediti. Pukovnije koje je podigao i organizirao Wallenstein, nakon njegove smrti postaju jezgra stajaće vojske Habsburške Monarhije.[370] Kada je situacija postala kritična 1625., ulaskom Danske u rat, car je odobrio Wallensteinu da podigne vojsku u njegovo ime.[371] Neke od tih pukovnija koje je Wallenstein podigao tijekom Tridesetogodišnjeg rata u kasnim 1620-im godinama, nastavile su postojati sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine[372] što govori o kvaliteti sustava koji je uspostavio. Ulogu podizanja i opskrbljivana čitave vojske preuzeo je Wallenstein na sebe te na taj način uspio staviti časnike pukovnija pod svoju volju, čime prestaju biti ključni u regrutiranju vojnika.[373] Nakon njegovog povratka u carsku službu 1632. godine, dobio je i neograničenu moć u vojsci. Činjenica da je on posjedovao bezuvjetnu moć nad svojim ljudima i jedini imao pravo nominacija, postavljanja i otpuštanja pukovnika[374], bio je ključan faktor za budući razvoj habsburške vojske.[375] To je promijenilo odnos između pukovnije i njezinog pukovnika jer pukovnije prestaju biti vlasništvo onih koji su ju regrutirali, nego postaju vlasništvo Wallensteina tj. vrhovnog zapovjednika, smanjujući znatno njihovu samostalnost.[376] Osim toga, pukovnije se više nisu raspuštale i nestajale kada bi njihovi zapovjednici poginuli ili bili otpušteni iz službe jer više ne odgovaraju svojem pukovniku, nego na kraju krajeva samo Wallensteinu.[377] Nakon što je Wallenstein počeo pregovarati sa Švedskom, Beč je 25. veljače 1634. dao ubiti sada već

[368] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 77.
[369] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 125-126.
[370] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 125.
[371] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 130.
[372] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 126.
[373] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 133.
[374] Wilson, *Europe's Tragedy:,* 330.
[375] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 133.
[376] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 77.
[377] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 133.

premoćnog generala zbog izdaje (*Reichsrebellion*).[378] Nakon njegove smrti centralna vlast iskoristila je priliku kako bi od ostataka njegove plaćeničke vojske stvorila pravu carsku vojsku. Kako bi izbjegli takve situacije u budućnosti, ugovaranje je postalo dopušteno samo na razini pukovnije.[379] Po uzoru na njegov sistem pukovnici su ostali pod zapovjedništvom njihovog vrhovnog zapovjednika,[380] funkcije koju sada obavlja države.[381] Ulogu vrhovnog zapovjednika mogli su sada obavljati samo članovi obitelji Habsburg.[382] U tom trenutku, 1634. godine, vrhovni zapovjednik postaje prijestolonasljednik Ferdinand III.[383] kojemu je dano pravo raspuštanja časnika zbog neposluha, ali nominacija pukovnika i regrutacija vojske ostala je isključivo u ovlastima cara.[384] Car Ferdinand II, nastavio je Wallensteinovu praksu ne raspuštanja pukovnija kada bi njihov zapovjednik ih napustio, nego bi im dodijelio novog pukovnika koji bi dobio sve ovlasti koje idu sa tom pozicijom.[385] Također, u te stajaće jedinice pripojio je neke kontingente koje su opremili staleži, izuzimajući ih time iz utjecaja lokalnih staleža.[386] Zabranivši praksu posjedovanja više od jedne pukovnije i proglašavanjem dekreta koji je samo iskusnim časnicima koji su služili na terenu dopustio zapovijedanje vojnika,[387] car je uspio staviti vojsku izravno pod volju centralne vlasti.[388] Taj proces stavljanja vojske pod volju vladara, Hochedlinger je nazvao „monarhizacijom“ vojske i smatra ga mogućim upravo zbog „deprivatizacije“ same vojske.[389] Wallenstein je ironično, usavršivši sustav ugovaranja vojnih poduzetnika, ojačao vojnu moć Monarhije[390] i postavio temelje buduće stajaće vojske.

Može se također vidjeti direktan utjecaj Švedske na oblikovanje habsburške vojske jer je Wallenstein tijekom tridesetogodišnjeg rata, inspiriran Gustav Adolfom, uveo principe bezuvjetne podređenosti i poslušnosti u carsku vojsku, stvarajući time hijerarhijsku strukturu potrebnu za upravljanje vojskom od 100 000 ljudi.[391] Bio je to pomak prema stvaranju modernog zapovijednog sistema i profesionalnog časničkog zbora. Wallenstein, opsjednut

[378] Parrot, "From military enterprise to standing armies". 75.
[379] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War,* 9.
[380] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 133.
[381] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 77.
[382] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War,* 9.
[383] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 20.
[384] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 133.
[385] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134.
[386] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134.
[387] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 15.
[388] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134.
[389] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 78.
[390] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 132.
[391] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134; David Parrot, "From military enterprise to standing armies: war, state, and society in western Europe 1600-1700". 75.

uvježbavanjem i disciplinom, uveo je nagrade i za hrabrost, ali i stroge kazne za pravljenje nereda te lopovluk i kukavičluk[392] što je i danas standardna praksa svake vojske. Upravo je u tako dobro organiziranoj i discipliniranoj vojsci služio i Montecuccoli te zbog toga ne začuđuje da će upravo on biti među najkvalitetnijim vojnim vođama sljedeće generacije.[393] Wallenstein je tako, ne svojom voljom, pomogao Beču u naporima nadvladavanja opozicije provincijalnih staleža i vojnih poduzetnika. Time je olakšao put centralizaciji zemlje koja je sada ostala jedini vojni poduzetnik.[394] Rezultat je bila stabilizacija odnosa moći unutar Monarhije, ali i ne kompletna pobjeda centralne vlasti. Još uvijek je dominacija aristokracije u Carskom saboru sprječavala cara da mobilizira adekvatnu financijsku pomoć za njegove stajaće pukovnije. Lokalni staleži su zadržali moć regrutacije i smještaja, ali i pravo procjene i sakupljanja izravnih poreza koji su primarno služili za održavanje vojske.[395] Unatoč protivljenjima, staleži bi ipak često dolazili u pomoć kada je bila potrebna obrana Monarhije. Puno češće su odbijali platiti spomenuti porez, pa čak i u situacijama očite opasnosti kada je Osmansko Carstvo opsjedalo Beč 1683. godine.[396] Unatoč stalnim naporima staleža, postepeno im opada važnost u financijskoj i vojnoj administraciji tijekom druge polovice 17. stoljeća[397] upravo zbog činjenice da car postaje manje ovisan o njihovim sredstvima i njihovim slabo obučenim vojnicima kada ima svoju vlastitu profesionalnu vojsku u začetku.

Nedugo nakon završetka Tridesetogodišnjeg rata i potpisivanja Westfalskog mira 1648. godine, Ferdinand III. (1637.-57.) naučen iskustvima rata, uspostavlja prvu stajaću mirnodopsku vojsku u Monarhiji.[398] Tijekom tog dugotrajnog europskog sukoba, nedisciplinarnost vojnika, korupcija pa čak i dezerterstvo iskusnih zapovjednika te pogotovo Wallensteinova izdaja, ostavile su vječnu traumu na svim budućim habsburškim vladarima.[399] Prethodni car, Ferdinand II. u trenutku kada postaje car 1619. godine praktički i nema vlastitu vojsku, međutim nakon rata 1648. godine, carska vojska broji oko 40 000 ljudi.[400] Za usporedbu, njegovi protivnici Švedska, Francuska i Hessen-Kassel, 1648. godine broje vojsku

[392] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134; Peter H. Wilson, *Europe's Tragedy: A History of the Thirty Years War,* 340.
[393] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 134.
[394] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 77.
[395] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 135.
[396] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 136.
[397] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 136. Iznimka je Ugarsko kraljevstvo u kojemu staleži uspijevaju zadržati svoja prava.
[398] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 126.
[399] Rothenberg, “Reflections on the Habsburg army”, 170; Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism: Habsburg models“, *Journal of European Studies* 4, (1974) br.1, 35.
[400] Wilson, *Europe's Tragedy:*, 505; Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 3, 10. Brojka ne uključuje bavarske, westfalske i španjolske jedinice s kojima brojka doseže oko 70 000 vojnika u samom Carstvu na katoličkoj strani.

od 140 000 ljudi. Unatoč manjoj vojsci, habsburške snage bile su dovoljne da osiguraju podjednaku poziciju tijekom pregovaranja Westfalskog mira i stvore snažnu europsku silu od Habsburške Monarhije.[401] Car je 1648. godine osobno raspolagao sa oko 40 000 vojnika[402], ali je 1649. godine najavio kako se od pedeset i dvije pukovnije podigunute tijekom rata, devet pješadijskih, uključujući kopljaničke i mušketirske te deset konjaničkih (jedna dragunska i devet kurasirskih) neće raspustiti sa ostalima, nego će biti održavane za stalno.[403] Ta je vojska, ne uključujući neregularne trupe i Vojnu krajinu, brojila oko 25 000 pješaka i 8 000 konjanika u ljeto 1650. godine.[404] Dobro organizirana i disciplinirana vojska nije stvorena odmah, ali je prvi puta službeno prepoznato da je stajaća vojska iznimno bitna za sigurnost Monarhije.[405] Bilo je potrebno još mnogo nagovaranja od strane velikih generala kao što su bili Eugen Savojski[406] i Raimondo Montecuccoli te prijetnja Louisa XIV. i ponovna opasnost od Osmanskog carstva kako bi carski savjetnici pristali na razvoj profesionalne vojne institucije na većoj razini. Međutim, godina 1649. i Ferdinandova objava da se 19 pukovnija neće raspustiti, uzimaju se kao početak stajaće vojske u Habsburškoj Monarhiji.[407]

Kako bi mogao provesti ideju stajaće vojske, ali i smanjiti vojne troškove, car je raspustio dvije trećine svojih pukovnija, a časnike i ljude podijelio je po postojećim pukovnijama.[408] Posebno je pazio kako bi očuvao brojne specijaliste za fortifikacije i opsade, stručnjake za topništvo i iskusne topnike. Ti veterani, velikom većinom Nijemci, stvorili su jezgru oko koje će car Ferdinand III. i car Leopold I.[409] (1658.-1705.) izgraditi dugotrajne vojne institucije.[410] Korištenje veterana kao jezgre oko koje će biti stvorena stajaća vojska može se vidjeti i na primjeru već spomenute Francuske, Engleske i Brandenburg-Prusije.[411] Razvoj habsburške

[401] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 3.
[402] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 138.
[403] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 126.
[404] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 171; Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 138.
[405] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 126.
[406] Eugen Savojski -
[407] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 126.
[408] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 138.
[409] Car Leopold I. (1658.-1705.) – vladavina mu je bila obilježena ratovima protiv osmanlija u kojima se posebno istaknuo Eugen Savojski. Tijekom njegove vladavine Habsburška Monarhija je postala europska velesila.
[410] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 139.
[411] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 123; Parrot, "From military enterprise to standing armies", 76.

vojne institucije, iako male ako se usporedi sa onom koju su gradili Le Tellier[412] i Louvois[413] u Francuskoj, stvorilo je dodatne obaveze za Dvorsko ratno vijeće. Ferdinand je 1650. godine reorganizirao Vijeće u četiri odjela (arsenal i topništvo, opskrba, regrutacija i trening te inženjerstvo) i stvorio je službu potpredsjednika koji je služio kao zamjenik predsjednika vijeća. Smanjio je i broj savjetnika koji sudjeluju u vijeću na samo pet najiskusnijih jer, naučen iskustvima iz Tridesetogodišnjeg rata, stvara se pomutnja kada služi preveliki broj savjetnika i otežano je očuvati povjerljivost razmijenjenih informacija. Car Ferdinand III, uspostavio je i Opći ratni komesarijat (*Generalkriegskommissariat*)[414] kojemu je funkcija bila nadgledanje financijskih poslova vojske te pomoć pri koordinaciji između Dvorskog ratnog vijeća i Dvorske komore (*Hofkammer*), ali ta institucija se nije pokazala previše korisnom u ubrzanju poslova ratnog vijeća, nego je još više zakomplicirala, već kompliciranu vojnu administraciju. Također, članovi komore, iako neuki u umijeću ratovanja, imali su utjecaja u vojnim poslovima kada su u pitanju bila ekonomska pitanja. Također, sve bitne odluke, nakon što su bile predložene na Tajnom Vijeću (*Geheime Rat)* - najvišem tijelu koje se bavi državnim pitanjima, morao je potvrditi car. Nakon smrti cara Ferdinanda III. 1657. godine, jedinog cara u 17. stoljeću koji je toliko interesa pokazivao za vojna pitanja, daljnji razvoj stajaće vojske pada u ruke cara Leopolda I. i Montecuccolija. Leopold je 1654. uspio oduzeti najbitniji prerogativ austrijskih staleža: pravo odbijanja „izvanrednih" poreza potrebnih za vojne svrhe. Ostalo im je samo pravo na žalbu oko „običnih" poreza namijenjenih za dvorske troškove i civilnu administraciju. Do 1693. provincijalni ratni povjerenici[415] su u svim austrijskim zemljama, osim u Tirolu, odgovarali oko isplate sredstava, koje je sabor odredio za plaćanje i opskrbu lokalnih trupa, isključivo Općem ratnom komesaru[416] kojega je postavio car. Tim službenicima od 1697. nije bilo dopušteno položiti zakletvu staležima, oduzimajući time plemstvu kontrolu nad njihovim davanjima i najbitnije, nad vojskom stacioniranom u austrijskim zemljama.[417] Jedan od najbitnijih koraka prema uspostavljanju

[412] Michel Le Tellier (1603.-1685.) – bio je francuski državnik i svojevrsni ministar rata u Francuskoj. Godine 1677. postaje Kancelar Francuske i provodi temeljite reforme koje su povećale i profesionalizirale francusku vojsku koja je omogućila apsolutističku vladavinu Louisa XIV. i francusku dominaciju u Europi.
[413] François Michel Le Tellier, Marquis de Louvois (1641.-1691.) – sin Michela Le Telliera, poznat pod nazivom Louvois. Također je bio ministar rata za vrijeme vladavine Louisa XIV. , nasljeđujući svoga oca na toj poziciji. Zajedno sa ocem je reformirao francusku vojsku. Smatra se jednim od najboljih ministara rata zbog njegove sposobnosti organizacije vojske i brige za dobrobit vojnika.
[414] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State" to Militarization", 78.
[415] Ratni povjerenik (*Kriegskommissar*) – vojni službenik odgovoran za pribavljanje oružja i opskrbe za vojsku. Bili bi često zaduženi za vojni budžet i regrutaciju.
[416] Opći Ratni Komesar (*Generalkriegskommissarius*) – vojni službenik zadužen za opću regrutaciju, opremanje, opskrbljivanje i plaćanje vojske. Također, bio je zadužen za održavanje vojne discipline, a njihovi podređeni zaduženi su za određena područja (*Kriegskommissar*).
[417] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 136.

kontrole nad vojskama, bila je Leopoldova odluka da samo on ima pravo imenovanja zapovjednika jedinica koje su originalno regrutirali neovisni plaćenici-poduzetnici, stvarajući razliku između vlasnika pukovnije i njezinoga zapovjednika. Pošto su ti poduzetnici prestali voditi vojsku u bitke, postepeno su sami odustali od privilegije da imenuju svoje podređene.[418]

Raimondo Montecuccoli bio je jedan od najutjecajnijih autora o umijeću ratovanja i smatra se ocem habsburške stajaće vojske te da je omogućio Habsburškoj Monarhiji izlazak iz „krize sedamnaestog stoljeća"[419] i ostvarenje apsolutističke vlasti.[420] Apsolutističke vlasti koja se oslanja na razvoj državnog administrativnog aparata i pouzdanog vojnog sistema, kao što je bio slučaj i sa ostalim europskim državama.[421] Montecuccoli se tijekom Tridesetogodišnjeg rata, uz pomoć svojeg vojnog umijeća, uzdigao od običnog vojnika do generala.[422] Kao *Generalfeldmarschal* i predsjednik Dvorskog ratnog vijeća, uspio je štititi interese Beča u unutarnjoj i vanjskoj politici te je pomagao caru Leopoldu I u konsolidaciji novog političkog i društvenog poretka u vojsci koji je nastao nakon Westfalskog mira.[423] Proveo je reforme koje su bile osmišljene kako bi pripremile Monarhiju za mogući sukob sa Švedskom, Francuskom ili Osmanskim Carstvom. Zapovijedao je habsburškim snagama koje su pomagala Poljskoj u borbi protiv Švedske tijekom Nordijskog rata (1656.-58.), a 1664. godine je zapovijedao vojsku koja je odbila znatno nadmoćniju osmansku u Monoštersкoj bitci. Predsjednik Dvorskog ratnog vijeća postaje 1668., a uz to je promoviran u maršala, ujedinjujući dvije najvažnije vojne funkcije u državi.[424] Pokazao se uspješnim i tijekom Nizozemskog rata (1672.-78.). Bio je uspješan i oprezan zapovjednik, sa stavom kako je vojska ta koja pruža sigurnost državi od njezinih mnogih neprijatelja. Unatoč njegovim zalaganjima da se vojska ne smanji tijekom mirnodopskog perioda, njegovi savjeti su odbačeni te je Osmansko Carstvo s lakoćom porazilo slabe carske trupe u Ugarskoj 1683. godine.[425] Nakon njega, Eugen Savojski je početkom 18. stoljeća usavršio vojnu instituciju koju je stvorio Montecuccoli te je habsburšku vojsku doveo do vrhunca njezine slave.[426] Eugen Savojski, bio je sa 19 godina volonter u bitci za Beč, a dvije godine kasnije postaje general, te maršal već u tridesetoj godini. Vodio je sedamnaest pohoda preko osam različitih

[418] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 137.
[419] Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism", 42.
[420] Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism", 19-21.
[421] Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism", 21.
[422] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 173.
[423] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 140.
[424] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 173.
[425] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 173-4.
[426] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 140.

ratišta. Izvojevao je mnoge pobjede protiv Osmanskog carstva i Francuske, ali ni on nije uspio riješiti financijske probleme vojske. Vojska se nije mogla oslanjati na staleže i poreze te je jedino Papina donacija pomogla spasiti Beč 1683., a britanska financijska pomoć pomagala je habsburške trupe tijekom Rata za španjolsko naslijeđe (1701.-1714.). Sve ranomoderne vojske imale su probleme sa opskrbom, ali se za habsburšku i carsku vojsku smatralo da su najgore u cijeloj Zapadnoj Europi. Eugen je kao i Montecuccoli, 1703. služio kao predsjednik Vijeća i aktivni zapovjednik na polju u isto vrijeme. Nije mijenjao temeljne institucije koje je uspostavio Montecuccoli, ali je uveo strogu disciplinu i poslušnost prema naredbama na svim razinama. Oboje zapravo mnogo toga duguju Wallensteinu unatoč tomu što je njegova izdaja učinila Beč previše sumnjičavim prema perspektivnim i poduzetnim vojnim zapovjednicima.[427] Međutim, njegovi napori u prekidanju prakse kupovanja časničkih službi, bili su neuspješni. Posebno je pazio na kvalitetnu izobrazbu inženjera te pomogao uspostaviti inženjersku školu 1717. godine. Izvojevao je mnoge pobjede unatoč tomu, ali do 1720ih te pogotovo 30ih, njegov utjecaj je oslabio, a time i vojska koja je na papiru imala 100 000 pješaka i 33 000 konjanika, a u stvarnosti imala je jedva polovicu što objašnjava njezino loše djelovanje tijekom Rata za poljsko nasljeđe (1733.-35.). Loša financijska politika i nesposobna centralna vlast u Beču je stvarni krivac za propast austrijske vojske, a posljedice toga će se osjetiti do samoga kraja.

3.6. Uspon države

„Rat je stvorio državu i država je stvorila rat“ poznata rečenica preuzeta od povjesničara Charles Tillyja[428] simbolički opisuje međusobni utjecaj rata i razvoja europskih država.[429] Prema Parkeru, vojne aktivnosti i ratovanje usko su povezani sa izgradnjom država i „brze vojne promjene se većinom podudaraju sa velikim političkim inovacijama“.[430] Srednja trećina 17. stoljeća je bio period kada je Europa iskusila promjene, „brže, veće i utjecajnije nego u bilo kojem drugom periodu od početka Reformacije do Francuske Revolucije“.[431] Međutim, Parker smatra kako bi odnos političkog razvoja države i vojne inovacije trebalo

[427] Thomas M. Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism“, 35; Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 19.
[428] Charles Tilly (1929.-2008.) – američki sociolog, politolog i povjesničar koji je pisao o odnosima politike i društva. Smatra se „utemeljiteljem sociologije 21. stoljeća“.
[429] Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990,* (Oxford: Basil Blackwell, 1990), 67.
[430] Parker, "In *Defense of* The Military Revolution", 341.
[431] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 128.

promatrati iz perspektive međusobnih utjecaja koje te dvije sfere imaju jedna na drugu.[432] Promjena političke karte Europe od velikog broja raznih nezavisnih i polu-zavisnih srednjovjekovnih državnih tvorevina do centraliziranih nacionalnih država rezultat je velikog broja kompleksnih i isprepletenih faktora, ali bez sumnje se može reći da je jedan od važnijih bio upravo vojni napredak i razvoj vojnih institucija.[433]

Istraživanja o „stvaranju države“, razvoju apsolutizma, birokracije, militarizacije i vojne revolucije iz mnogih, kompleksnih razloga uglavnom zaobilaze ranomodernu Habsburšku Monarhiju. Velika je to šteta jer je sama kompleksnost habsburške države stvorila i unikatne „osobine“ koje zaslužuju posebnu pažnju. Historiografija se većinom fokusirala na dinastiju Habsburg kao najsnažniju ujedinjujuću vezu u Monarhiji. Iz takve perspektive, povijest izgradnje habsburške države, zapravo je samo povijest obitelji Habsburg.[434] Aspekti kao što su financije ili vojska, često su zanemareni iako su temelj vlasti i međunarodne pozicije države.[435] Također, period prije vladavine Marije Terezije često je zanemaren, dok je njezina vladavina zanimljiva zbog mnogih reformi s kojima je izravno gradila centralnu vlast i stvorila visoko militarizirani ratni stroj od Monarhije.[436] Habsburška Monarhija je zbog svojih izraženih heterogenih elemenata više nalikovala nekakvom konglomeratu kruna i zemalja povezanih u vladajućoj dinastiji, nego ujedinjenoj državi. I sama Monarhija kao takva još nije postojala, nego je to pojednostavljeni naziv za sve habsburške posjede njemačke loze. Postojalo je Sveto Rimsko Carstvo kojim je nominalno vladao član obitelji Habsburg te habsburški posjedi unutar i izvan Carstva od kojih je Ugarska uživala najveću autonomiju. Na neki način zbog toga ostaje anakronizam do samoga kraja 1918. godine. Međutim, taj „konglomerat“, ako ga tako nazovemo, išao je istim putem izgradnje državnosti kao i ostale europske države te je bilo potrebno preći slične prepreke[437] kako bi Monarhija ostala relevantna vojna sila. Rješavanje tih „prepreka“, omogućila je ubrzana vojna inovacija izravnim i neizravnim putem. Koliko se te inovacije mogu nazvati revolucionarnima te koliko su one omogućile razvoj države ili koliko su čisto političke ambicije utjecale na razvoj vojske kako bi ostvarili svoje interese i centralizirali vlast je i dalje predmet diskusije.

[432] Parker, “In *Defense of* The Military Revolution”, 341.
[433] Richard Bean, “War and the Birth of the Nation State”, *The Journal of Economic History* 33, (1973) br.1: 203.
[434] Hochedlinger, “From „Military-Fiscal State” to “Militarization”, 59.
[435] Hochedlinger, “From “Military-Fiscal State” to “Militarization”, 59.
[436] Hochedlinger, “From “Military-Fiscal State” to “Militarization”, 55-6.
[437] Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism“, 21.

3.6.1 Sukob oko vlasti

Rezultat većih vojski i mornarica, skuplje opreme, dužih perioda uvježbavanja vojnika i veće administracije je puno veći trošak ratovanja – u vremenu rasta cijena, rat je postao puno veći teret za sve države Europe.[438] Toliki financijski teret izazvao je u mnogim europskim državama unutarnje krize - vladari su kršili staleška municipalna prava[439] kako bi osigurali sredstva za održavanje proširenih vojnih institucija, izazivajući time konstantne sukobe oko vlasti.[440] Tendencije vlasti da centraliziraju moć izazvale su žestoka protivljenja regionalnih staleža i frakcija koje time gube moć i utjecaj što dovodi do sukoba između centra i periferije.[441] Cijeli period od 16. do početka 18. stoljeća obilježen je takvim sukobima oko ravnoteže između monarhijske moći i aristokratskih privilegija koji će kulminirati Tridesetogodišnjim ratom te pobunama i revolucijama tijekom 1640-ih i 50ih godina.[442] Taj period nemira poznat je pod nazivom „kriza sedamnaestoga stoljeća" i biva riješena krajem stoljeća stvaranjem centraliziranih država. Iza svake od velikih pobuna tijekom sedamnaestog stoljeća stoji pobuna protiv želje vlasti da se promijeni *status quo* u raspodjeli autoriteta[443] unutar same države. U Francuskoj, zemlji sa najuspješnijim primjerom apsolutizma, tijekom 17. stoljeća i početkom 18. stoljeća, kada se gradila apsolutistička vlast, dogodio se veliki broj ozbiljnih pobuna; Fronde (1648-53.), Boulonnais (1662.), Guyenne (1664.), Bretanja (1675.) te Cevennes (1703.). Čak je i Engleski građanski rat bio rezultat pobune protiv vladara koji je pokušao uspostaviti apsolutističku vlast. Vojske pod kontrolom centralne vlasti bile su instrument s kojim su se gušile te pobune i ključan faktor u rješavanju „krize". Zbog nemilosrdnog razaranja, iscrpljenosti dugotrajnim i sve manje produktivnim konfliktima tijekom Tridesetogodišnjeg rata, europski vladari pokušavali su povećati kontrolu nad vojskama koje su više-manje djelovale bez političke kontrole.[444] Uspjeh vladara i vlasti da stave vojske pod svoju birokratsku kontrolu i stvore od njih instrument politike, bio je glavni faktor koji je omogućio umjerenije ratovanje nakon Westfalskog mira 1648. godine.[445]

U Habsburškoj Monarhiji, sukobi oko autoriteta započeti su već tijekom vladavine Maksimilijana I., a pobunom u Češkoj 1618. godine, prerasli su u otvoreni rat. U vrijeme

[438] Roberts, "The Military Revolution", 21; Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 128-9.
[439] Roberts, "The Military Revolution", 22.
[440] Roberts, "The Military Revolution", 22.
[441] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 127-9.
[442] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 127-8.
[443] Geoffrey Parker, Lesley M. Smith, *The General Crisis of the Seventeenth Century*, (London: Taylor & Francis e-Library, 2005), 15.
[444] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 128-9.
[445] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 129.

pobune, car Matija, u to vrijeme zaokupljen Uskočkim ratom, jedva uspijeva podići vojsku od 6000 vojnika. U međuvremenu, protestantski staleži Gornje i Donje Austrije podižu vojske i bore se na strani Češke protiv vladajuće kuće. Zapovjednik protestantske vojske, grof od Thurna, doveo je protestantsku vojsku do Beča te stavio grad pod opsadu što pokazuje razinu nespremnosti centralne vlasti, ali i ozbiljnost sukoba. Međutim, zapovjednik carske vojske, vojvoda od Bucquoia porazio je vojsku Protestantske unije pod vodstvom grofa od Mansfelda u bitci kod Sablata u srpnju 1619. godine čime je natjerao Thurna da napusti opsadu Beča. Car Ferdinand II koji je došao na vlast 29. kolovoza 1619. godine nije uspio spriječiti širenje pobune na ostale posjede. Češkoj se pridružila Transilvanija, u to vrijeme bila poluautonomna kneževina, pod protestantskim princom Bethlen Gaborom koji uz pomoć Osmanskog carstva okupira Ugarsku 1620. godine. Već rujnu 1619. 29 500 carskih vojnika je bilo pod Bucquoiom, međutim to nije bilo dovoljno kako bi slomili protestantsku vojsku „Zimskog kralja" Fridriha Češkog koji je imao vojsku od 23 000 i pomoć od 12 000 vojnika iz Transilvanije.[446] Samo uz pomoć Katoličke lige predvođenom Maksimilijanom I. Bavarskim i njegovom vojskom pod zapovjedništvom grofa od Tillyja, carska je vojska dobila brojčanu nadmoć te uspjela poraziti pobunjeničku vojsku u bitci kod Bijele Gore u studenom 1620. godine.[447] Tijekom tog perioda, započinje proces u kojemu vojni, ali i državni autoritet sve više prelazi u ruke cara. Upravo je suzbijanje tih pobuna u periodu 1620.-1628. godine Beču omogućilo veću centralizaciju države i olakšano vršenje protureformacije na području Austrije, Šleske, Moravske i Bohemije.[448] Ključnu ulogu u tome imao je Wallenstein i njegova ogromna vojska koja je omogućila caru da ozakoni novi status čeških staleža kroz tzv. Obnovljeni ustav (*Verneuerte Landesordnung*) 1627., znatno im ograničavajući lokalne privilegije i povećavajući moć vladara.[449] Nešto kasnije, 1630. godine, isto je uspostavljeno u Šleskoj, a 1636. godine u Moravskoj. To je omogućilo caru da preuzme upravljanje svih vojnih poslova kroz instituciju Dvorskog ratnog vijeća, neovisno o provincijalnim staležima; car je uspio smanjiti i moć staleža austrijskih nasljednih zemalja, ali ne i Ugarske.[450]

Nakon gušenja tih pobuna, i okretanja „sukoba oko vlasti" u svoju korist, Ferdinand je uspostavio čvršće jedinstvo unutar svojih austrijsko-čeških zemalja koje se počinju smatrati političkim entitetom, sve više odvojenijim od Carstva. Upravo su protureformacijske mjere

[446] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 4.
[447] Brnardić, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*, 4.
[448] Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism", 27; Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 129; Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State" to „Militarization", 70.
[449] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 130.
[450] Mears, „Origins of a Standing Professional Army", 131.

koje su započete nakon gušenja pobuna postale prvi korak prema uspostavljanju apsolutističke vlasti u obliku konfesionalnog apsolutizma. Iako je formalno car ostvario apsolutni monopol nad organiziranim nasiljem, u stvarnosti nije mogao ništa bez administracijskih sposobnosti staleža i provincijalne infrastrukture. U želji za centralizacijom države, Beč nije uspostavio komesare kao u Brandenburgu ili kraljevske intendante kao u Francuskoj koji su se pokazali ključnima u širenju dosega centralizirane države, nego je pokušao austrijske i češke provincijalne staleže pretvoriti u poslušne agente centralne vlasti.[451] Određene koncesije dane su plemstvu te su kompromisi lokalnim vlastima obilježavali način funkcioniranja Monarhije još od 1627. godine što će obilježiti i vladavinu cara Leopolda I. Struktura moći koja je nastala bila je temeljena na vezi između aristokracije, crkve i krune povezanih sa kulturno-religioznom ideologijom protureformacijskog baroka. Uz pomoć crkvene hijerarhije, prilike zaposlenja u vladinoj birokraciji i vojsci, osigurana je vjernost plemstva na dvoru u obliku dvojnog sistema moći.[452] Taj sistem je stvorio temelj monarhijskog apsolutizma, ali i očuvao autonomiju svakog povijesnog teritorija te administrativne funkcije individualnih staleža. To je rezultiralo time da je mobilizacija potrebnih resursa za vojsku nastavila biti mukotrpan posao jer su staleži zadržali ulogu u regrutaciji, osiguravanju smještaja za vojnike, pravo na procjenu, prikupljanje i upravljanje izravnih poreza koji su bili potrebni za održavanje vojske.[453] Konfesionalni apsolutizam koji je Monarhija uspostavila bio je snažan u vjerskim, ali poprilično slab u političkim pitanjima u usporedbi sa recimo francuskim apsolutizmom.[454] Iako slabiji od francuskog, veza između vojske i uspostavljanja autoriteta centralne vlasti je očita. Na primjeru Habsburške Monarhije, može se vidjeti koliko je vojna inovacija imala utjecaja na centralizaciju vlasti i u rješavanju „krize“. U slučaju Monarhije, uspostavljanje stajaće vojske pod kontrolom vlasti bilo je među najvažnijim „preprekama“ u usponu države tj. centralizacije vlasti.[455] Bio je to veliki korak prema tome da država ostvari potpuni monopol u vojnim pitanjima te pobijedi unutarnji sukob oko vlasti. Upravo to je u početku omogućila Wallensteinova vojska. Razvoj vojne tehnologije, veliki broj iskusnih vojnih zapovjednika, španjolski novac, bavarsko-saska pomoć, protestantska neujedinjenost i organizacijska genijalnost Wallensteina omogućili su pobjedu centralne vlasti[456] koja je na njegovim temeljima nastavila graditi stajaću vojsku i uz pomoć nje postavila temelj apsolutističke vlasti. Centralna vlast, stajaćom vojskom uspjela je

[451] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 70.
[452] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 135.
[453] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 135.
[454] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 71.
[455] Mears, „Origins of a Standing Professional Army“, 124.
[456] Barker, „Military Entrepreneurship and Absolutism“, 27.

stvoriti takvu situaciju da je aristokracija samovoljno se stavljala pod vlast vladara. U narednih pedeset godina nakon Westfalskog mira, aristokracija zbog nemogućnosti suprotstavljanja centralnom autoritetu gubi svoju moć i njihova vojna energija fokusirana je u nove stajaće vojske čiji časnički kadar počinju znatno dominirati. Apelirajući na vojne tradicije i viteške pretenzije, plemstvo počinje podupirati stvaranje apsolutne monarhije, koja će ih podrediti kodu discipline i čina.[457] Plemstvo je shvatilo da kroz vojnu službu mogu ostvariti moć, privilegije i bogatstvo te se sistem na taj način ukorijenio u praksi. Koliko je stajaća vojska bila uspješno sredstvo stavljanja plemstva pod kontrolu države, može se vidjeti na francuskom primjeru kada između 1650. i 1680. plaćenički kapetani postaju sve više dijelom časničkog kora kraljevske vojske. Sistem je bio toliko uspješan da je Luj XIV. 1702. godine stvorio dodatnih 7000 časničkih pozicija kako bi zadovoljio ogromnu potražnju.[458] Svi ti neovisni plaćenički zapovjednici i plemići uspostavljanjem stajaće vojske gube monopol u ratovanju i svoju „korisnost" na neki način. Sve više se uključuju u stajaće vojske kako bi ostali relevantni i ostvarili svoje ambicije, a za to je ipak bilo potrebno vojno obrazovanje u novim vojnim taktikama i inovacijama što se počinje poučavati u brojnim vojnim akademijama koje se u to vrijeme osnivaju diljem Europe.[459] Uspješni vojnici koji nisu dio plemstva, u Habsburškoj Monarhiji i Brandenburgu često bi dobili status plemića za svoje vojne zasluge.[460] Na primjer, Montecuccoli i njegov uspon od običnog vojnika do jednog od najboljih vojnih zapovjednika svog vremena[461] svjedoči mogućnost društvenog uspona. Također, u Švedskoj postoji nekoliko primjera gdje je obični vojnik dosegnuo titulu baruna te vrhovnog zapovjednika vojske[462] zbog svojih zasluga na bojnom polju. To je rezultiralo da se osim stare stratifikacije društva prema plemićkom porijeklu, pojavila i paralelna stratifikacija prema vojnom i civilnom činu čemu se plemstvo moralo prilagoditi kako bi opstalo.[463] Krajem 17. stoljeća, razvio se časnički zbor, koji je funkcionirao kao jedan „europski supernacionalni entitet sa svojim ethosom, međunarodnim kodeksom časti i korporacijskim duhom". Vojna revolucija je stvorila, ne samo moderno ratovanje, nego i moderni militarizam.[464]

[457] John Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98.
[458] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98.
[459] Roberts, "The Military Revolution", 25.
[460] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98.
[461] Rothenberg, "Reflections on the Habsburg army", 173.
[462] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century*, 98-99.
[463] Roberts, "The Military Revolution", 25.
[464] Roberts, "The Military Revolution", 26.

Iako su razvoj države i tendencije vladara da uspostave što veću moć vlasti rezultat mnogih faktora, vojne potrebe su bile te koje su primorale vladare da se to dogodi što prije. Vlade su postale nemoćne ograničiti momentum stvoren povećanjem vojski i mornarica ako im je u interesu da njihova država ostane relevantna, pa čak i da samo nastavi postojati.[465] Umjesto da vojska bude oružje koje će se koristiti u vanjskoj politici, vanjska politika se morala oblikovati prema potrebama održavanja tih vojski - pribavljanju ljudstva i financijskih sredstava i opskrbe, ali i neprijatelju onemogućiti isto.[466] Rezultat tih prilagodbi i promjena je stvaranje centraliziranih i birokratiziranih monarhija[467] diljem Europe što se pokazalo kao najbolji sustav sposoban nositi se sa novim izazovima.

3.6.2. Financijski teret

Vojne inovacije tj. stvaranje i dramatično proširenje stajaćih vojski i vojski mobiliziranih za rat[468] su bile pokretači širih društvenih i političkih promjena jer je sav financijski teret proširene vojne institucije pao na državu.[469] Kako bi se tome prilagodila, potrebne su bile promjene u raspodjeli i sakupljanju prihoda od poreza što je dovelo stvaranja proširene civilne administracije[470] i sve većeg uplitanja države u društvo i ekonomiju[471]. Instrumenti stvoreni proširenjem državne vlasti kako bi se nosila sa postali su sposobni regulirati aktivnosti koje vlast prije nije mogla. Koliko je rat utjecao na formiranje država može se vidjeti kroz enormni trošak rata koji naglo postaje sve većih razmjera. Španjolska je bankrotirala tri puta tijekom 17. stoljeća, dok se njezina vojska u Nizozemskoj između 1570. i 1607. godine pobunila više od pedeset puta. Održavanje skupih stajaćih vojski zahtijevalo je mnogo efikasnije administrativne institucije, veće oporezivanje i mnogo pouzdanije novčano tržište.[472] Povećani trošak bio je dijelom rezultat inflacije; cijene su se povećale peterostruko između 1500. i 1630. godine.[473] Također, ranomoderno ratovanje zahtijevalo je puno više sredstava na fortifikacije, topništvo, vojnu opremu i sl. Postaje potreban sve veći broj toga te trošak odijevanja, opskrbe i transporta pada na teret državnom proračunu tijekom 17. stoljeća. Trošak se povećavao jer je jednostavno svega bilo više – ljudi i opreme je trebalo više kako

[465] Duffy, *Military Revolution and the State,* 7.
[466] Duffy, *Military Revolution and the State,* 7.
[467] Lynn, "The *trace italienne*", 171.
[468] Duffy, *Military Revolution and the State,* 1.
[469] Parrot, "From military enterprise to standing armies". 77.
[470] Parrot, "From military enterprise to standing armies". 77.
[471] Duffy, *Military Revolution and the State,* 1.
[472] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 105.
[473] Tallet, *War and Society in Early Modern Europe,* 172.

se razmjer i dužina ratova povećavala.[474] Većina državnog proračuna ranomodernih europskih država izdvajat će se za ratne troškove.[475] Habsburška Monarhija je tako čak i tijekom mirnodopskog perioda više od polovice svog budžeta izdvajala za vojne svrhe, a tijekom rata bi do 90% budžeta bilo izdvajano za vojsku.[476] U 1618. godini prikupljala je oko 5,4 milijuna florina putem godišnjeg poreza i prihoda od osobnih posjeda dinastije. Prema kalkulacijama Dvorske komore između 1618.-40. godine, prihodi su bili nešto ispod 5,3 milijuna godišnje unatoč novčanoj pomoći saveznika, prisilnim kreditima, konfiskaciji posjeda i drugim iznudama.[477] Troškovi su znatno premašivali prihode. Procjene troškova iz studenog 1638. godine za dvije trećine carske i savezničke vojske iznosio je 7,4 milijuna samo za osam mjeseci, ne uključujući transport i artiljeriju.[478] U vrhuncu ratova na dvije fronte protiv Luja XIV i sultana 1695., vojni trošak je bio 22,7 milijuna florina što znači da je porastao deseterostruko ako se usporedi sa troškovima 1655. godine koji su bili 2,3 milijuna.[479] Toliki troškovi održavanja vojnih institucija doveli su do ograničenja povećanja vojski između 1695. i 1715. godine.[480]

Sama činjenica da je rat državama stvorio toliki financijski teret da se čitava ekonomija bazira na tome je pokazatelj utjecaja koji su vojne inovacije - masovno povećavajući razmjer i trajanje ratovanja, imale na same države koje su se pokušavale nositi sa time. Vladari su sukladno tome pokušavali osigurati što veća sredstva za održavanje tih ogromnih vojski na duža vremena. Tome se najbolje prilagodila Prusija koja je jedina čitavu državu kompletno podredila potrebama vojske što joj je omogućilo uspon na status Velike sile.[481] Ekonomske posljedice vojne revolucije i rata na Europu je nevjerojatno široko područje istraživanja i otvorene su mnoge interpretacije. ali sigurno je to da je rat bio osnovni preduvjet merkantilističke misli. Merkantilisti su smatrali kako ekonomija države mora biti usmjerena prema tome da država nikada ne bude na milosti neke strane sile kada je u pitanju ljudstvo, novac i resursi bez kojih rat nije moguće voditi. Upravo to se može i vidjeti u tome koliko države izdvajaju sredstava za vojne svrhe. U skladu sa takvim razmišljanjima, razvija se i tzv.

[474] Tallet, *War and Society in Early Modern Europe,* 172.
[475] Tallet, *War and Society in Early Modern Europe,* 176.
[476] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 63.
[477] Karl Oberleitner, „Beiträge zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges mit besondere Berücksichtigung des Österreichischen Finanz- und Kriegswesens“, *Archiv für österreichische Geschichte,* 19 (1858.), 45-8. u: Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 185
[478] Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Vienna, Kriegskaten Fasz.94, 255-61. u: Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: A Sourcebook,* 186.
[479] Hochedlinger, „From „Military-Fiscal State“ to „Militarization“, 64.
[480] Duffy, *Military Revolution and the State 1500-1800,* 7.
[481] Duffy, *Military Revolution and the State 1500-1800,* 7.

ekonomsko ratovanje za kojega postoje i raniji primjeri, međutim u 17. stoljeću postaje znatno šireg opsega te mnogo efektivnije nego ikada prije.[482] Ekonomsko ratovanje podrazumijeva blokiranje dotoka određenih resursa neprijateljskoj strani pa čak i potpune blokade trgovačkih puteva i čitavih obala zemalja što je moglo biti izrazito destruktivno za blokirane zemlje i njihovu populaciju.

4. Ograničavanje ratovanja i Westfalski mir

Pravnici Europe, potaknuti ekonomskim ratovanjem i takvim blokadama, pokušavali su formulirati određena međunarodna prava. Potaknula ih je i nevjerojatna devastacija, posljedica novog načina ratovanja koje je zbog vojne revolucije postalo znatno većih razmjera, a proporcionalno time, raslo je i uništenje koje je takav način ratovanja izazvao. Tijekom Tridesetogodišnjeg rata, uništenje je još uvijek bilo teško kontrolirati zbog toga što se država uporno borila sa problemom opskrbe vojski koje su morale pljačkati i živjeti od zemlje kako bi se same opskrbile.[483] Potaknuti tako pretjeranim uništenjem i anarhijom u Tridesetogodišnjem ratu, pojavljuju se pokušaji stvaranja novih kodeksa za vođenje ratova.[484] Nemogućnost u očuvanju starih standarda ratovanja, suočeni sa novim promjenama koje je sa sobom donijela vojna revolucija[485], pravnici su pokušali oživiti formalne prakse kako bi se kontroliralo pretjerano naselje (posebno nakon opsada) koje je karakteriziralo religijske ratove kroz čitavo 17. stoljeće.[486] Pravnici kao što su Hugo Grotius, Richard Zouche[487], Samuel Pufendorf[488], Cornelius van Bynkershock[489] te Emerik de Vattel[490] to su pokušali

[482] Roberts, "The Military Revolution", 26.
[483] Roberts, "The Military Revolution", 27.
[484] Roberts, "The Military Revolution", 27; John Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 160.
[485] Roberts, "The Military Revolution", 28.
[486] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 160.
[487] Richard Zouche (1590.-1660.) – bio je engleski sudac i član parlamenta od 1621. do 1624. godine. Jedan je od prvih pisaca o međunarodnom pravu i smatra se da termin "međunarodno pravo" dolazi od *jus inter gentes,* naslova Zouchinog djela iz 1650. godine. Tijekom Engleskog građanskog rata, bio je rojalist, ali i tijekom Cromwellove vladavine, bilo mu je dopušteno obavljati službu kodificiranja statuta na sveučilištu.
[488] Samuel Pufendorf (1632.-94.) – bio je njemački pravnik, filozof, ekonomist, državnik i povjesničar. Značajna su djela u kojima komentira i revidira teorije prirodnog prava Thomas Hobbesa i Hugo Grotiusa. Bio je poznat američkim političkim piscima; Alexander Hamiltonu, James Madisonu i Thomas Jeffersonu. Njegovi politički koncepti dio su kulturne pozadine Američke revolucije.
[489] Cornelius van Bynkershock (1673.-1743.) – bio je nizozemski pravnik i teoretičar prava koji je doprinjeo razvoju međunarodnog prava, posebno u razvoju Pravu Mora. Posebno je proširio Grotiusovu ideju da obalne države imaju pravo na vode koje se slažu sa sposobnošću efektivne kontrole tih voda. Preveo je Grotiusove ideje u praktične termine. Smatrao je kako ta kontrola odgovara dometu topova na obali tih država.
[490] Emerik de Vattel (1714.-69.) – bio je švicarski filozof, diplomat i stručnjak za pravo čije su teorije također postavile temelje međunarodnog prava i političke filozofije. Vattelovo djelo je znatno bilo utjecano Gottfried Leibnizom i Hugo Grotiusom. Vattelovo djelo imalo je utjecaja na Teoriju Pravednog Rata čime je dao okvir

kroz formuliranje prirodnih i međunarodnih prava. Zouche je bio Englez, Pufendorf Nijemac, Bynkershock Nizozemac, a Vattel Švicarac, a svi su bili pod izrazito velikim utjecajem Grotiusovih djela i na njegovim idejama gradili svoje teorije i pravna i djela, doprinoseći razvoju međunarodnog prava. Upravo to pokazuje značaj Grotiusovih djela jer je svaki od ovih pravnika bio iznimno utjecajan u svojoj državi, ali njihova djela utjecala su i mnogo šire, pa čak i na američke revolucionare. Pokušali su uspostaviti zakone koji se odnose na korektan odnos prema zarobljenicima, humanost prema civilima, poštivanje vlasništva, prava neutralnih, iskrenost u pregovaranju i poštivanju dogovora te da se u rat kreće samo iz dobrih razloga.[491] U tom duhu Grotius piše svoje djelo *De Juri Belli ac Pacis* (1625.). Zadnja uporišta viteštva nestala su u francuskim građanskim ratovima, neprijateljstvo između protestanata i katolika koristi religiju kao izgovor za divljaštvo, umjesto za suzbijanje. Također, strategija devastacije i razvoj vatrenog oružja koji je stvorio mogućnost ubojstva iz udaljenosti sa lakoćom, dehumanizirali su rat. Iako je Grotius pokušavao ograničiti što je dopušteno u ratovanju, granice koje je postavio i nisu previše ograničavajuće. Od dopuštenog uništavanja zemlje neprijatelja koji se predao, pa sve do legitimnog ubijanja civila, žene i djece. Roberts tvrdi kako Grotius, koji pokušava shvatiti i opravdati takvo zvjersko ratovanje svoga vremena, predstavlja tranzicijsku razinu u kojoj vojna revolucija nije u potpunosti uzela maha. Također smatra da je vojna revolucija stvorila mogućnost takvog destruktivnog načina ratovanja tijekom Tridesetogodišnjeg rata, ali da je razvila i preduvjete za potpuno rješenje problema u 18. stoljeću.[492]

Koliko je Grotiusovo djelo utjecalo i na sami Westfalski mir[493] i koja je njegova značajnost? Većina međunarodnih aktera 17. stoljeća sudjelovala je na tom mirovnom kongresu. Bio je to prvi opći mirovni kongres u europskoj povijesti.[494] Njegov izravni učinak bilo je uvođenje principa religijske tolerancije, raspad srednjovjekovnog carskog i crkvenog univerzalizma te stavljajući papu na razinu drugorazrednog međunarodnog aktera. Druge posljedice su nastanak modernog međunarodnog sistema teritorijalnih i suverenih država, sistema u kojemu države maksimiziraju svoje interese, težeći ravnoteži moći. Države same sebe počinju smatrati dijelom europskog kolektiva povezanog zakonima država. Utjecaj Grotiusa je taj da je stvorio koncept međunarodnog društva koji će se dijelom materijalizirati

međunarodne diplomacije kakvu poznajemo danas. Imao je veliki utjecaj u Americi, posebno na George Washingtona i Benjamin Franklina.

[491] Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 161.

[492] Roberts, "The Military Revolution", 28.

[493] John Childs, *Warfare in the Seventeenth Century,* 161.

[494] Ove Bring, „The Westphalian Peace Tradition in International Law: From *Jus ad Bellum* to *Jus contra Bellum"*, *International Law Studies* 75, (2000): 58.

Westfalskim mirom. Koliko je to bitno za razvoj modernih država, može se vidjeti i kroz to da se naglasilo da je suverena država moć „čija djela nisu izložena pravnoj kontroli druge.“[495] Kako su europske države postale sve više centralizirane, razvile stajaće vojske pod svojom kontrolom, biti vojnik postala je karijera, uvele su se uniforme i nastao je časnički kadar, omogućilo je državama da postanu sposobne i provoditi te zakone. Međutim, proći će dosta vremena prije nego se oni počnu u potpunosti primjenjivati i dok se ne formuliraju moderniji zakoni, ali temelji za njihovo buduće provođenje su postavljeni upravo 1648. godine.

5. Zaključak

Cilj ovog rada bio je istražiti koliko je koncept vojne revolucije primjenjiv na primjeru razvoja habsburške vojske i države. Sam koncept vojne revolucije utemeljen je na ideji da su inovacije u vojnoj tehnici izazvale nevjerojatne promjene, ne samo u ratovanju nego da su imale široke političke i društvene posljedice. Iako je upitna revolucionarnost i uzrok tih promjena, vojne inovacije u Europi imale su izravni utjecaj i na Monarhiju. Čitavo 17. stoljeće prepuno je vojnih sukoba i ratova, izrazito destruktivnih i dugotrajnih, što je ostavilo veliki trag na ranomoderne europske države. Razlog tomu je prvenstveno zato što se razmjer ratova u tom periodu znatno povećao, više to nisu bili manji sukobi koji bi završili u roku jedne ili dvije sezone, nego su postali dugogodišnji totalni ratovi koji su uključivali znatno veći broj vojnika. Dramatično povećanje razmjera ratova i vojski je karakteristika koncepta vojne revolucije oko koje najveći broj povjesničara ima konsenzus i upravo je to imalo najviše utjecaja na razvoj habsburške vojske, a time i države. Kritični period u povijesti Monarhije je period Tridesetogodišnjeg rata tijekom kojega se suočila, po prvi puta izravno, sa vojskama i ratom tih razmjera. Kako bi se uspjela tomu prilagoditi i opstati, morala je proći kroz mnoge promjene. Time je nastala jedna vrsta momentuma političkih i vojnih pokretačkih sila koje međusobno potiču jedna drugu. Monarhija je bila primorana u velikoj brzini povećati svoju vojsku, biti sposobna održati ju na životu na duže periode te s njom pobijediti svoje neprijatelje, vanjske i unutarnje. Kako je Habsburška Monarhija u vojnom i administrativnom smislu nespremno dočekala pobune u 1618. godini i početak rata, bila je primorana iskoristiti posrednika koji će joj omogućiti uvjete za efektivan nastavak ratovanja. Osim financijske pomoći pape i Španjolske, taj posrednik je bio Albrecht von Wallenstein koji je ulogu podizanja i opskrbe vojske preuzeo na sebe. Njegova sredstva, organizacijske i

[495] Bring, „The Westphalian Peace Tradition in International Law“, 58.

vojne sposobnosti omogućile su Monarhiji da stvori veliku i snažnu vojsku uz pomoću koje je ugušila pobune i na tim područjima učvrstila svoju vlast čime započinje proces centralizacije i postavljanja temelja apsolutističke vlasti. Povećanje vojske se nastavilo kako bi Wallenstein uspješno opskrbio vojsku putem sistema davanja koji je zahtijevao još veći broj vojnika kako bi se ta davanja mogla uspješno iznuditi. Time je i faktor logistike utjecao na povećanje vojske i njezino održavanje na dulje vrijeme. Više nije bilo isplativo raspuštati vojske nakon sezone jer bi sljedeće sezone ponovno morala biti podignuta, a opće povećanje profesionalnosti europskih vojnika zahtijevalo je da te vojske budu dobro uvježbane, a uvježbavanje vojnika koji će biti raspušteni nakon sezone nije bilo isplativo. Postalo je očito da je potrebna dobro uvježbana i stajaća vojska. U slučaju Monarhije, Wallenstein je odigrao glavnu ulogu i u razvoju habsburške stajaće vojske. Osim što su taktičke inovacije, prvobitno linijske formacije, koje zahtijevaju dobru uvježbanost, stigle i u habsburšku vojsku kroz sukobe sa Švedskom, Wallensteinova profesionalizacija i hijerarhijski ustroj vojske stvorio je temelje za njezin daljnji razvoj. Nakon Wallensteinova ubojstva 1634. godine, država preuzima vojsku i njezin ustroj čime Habsburška Monarhija dobiva profesionalnu vojsku pod isključivim zapovjedništvom cara. Upravo će iz te vojske razviti se stajaća vojska Monarhije koja će i nakon Tridesetogodišnjeg rata sačuvati jezgru veterana koja će biti, ne samo pod kontrolom cara, nego znatno veća i profesionalnija od one s kojom je počela sukob 1618. godine. Daljnji razvoj vojske preuzeo je Montecuccoli, a nakon njega i Eugen Savojski koji su od habsburške vojske i države stvorili veliku europsku silu koja je do prijelaza stoljeća uspjela ostvariti velike vojne uspjehe protiv Osmanskog carstva, okrećući pritisak na suprotnu stranu što određeni povjesničari smatraju revolucionarnim samim po sebi. Kako bi se država mogla nositi sa teretom održavanja velike vojske, morala se je više centralizirati i birokratizirati te staviti staleže pod svoju vlast. Uz razvoj profesionalne vojske i stvorena je i mogućnost vertikalnog društvenog uspona u vojsci. Osim što su nove vojske zahtijevale veći birokratski aparat u koji je ulazio sve veći broj običnog puka, stvorena je i paralelna stratifikacija društva po vojnom i civilnom činu koja je ugrožavala plemstvo. Plemstvo se dobrovoljno stavljalo u službu države kako bi ostalo „korisno“. Također, čitava ekonomija države bila je bazirana na tome da se zadovolje povećane vojne potrebe što je pokazatelj utjecaja vojnih inovacija koje su zapravo i stvorile te znatno veće potrebe. Ekonomsko ratovanje time postaje sve potrebniji koncept koji je izrazito destruktivan. Uništavanje resursa, devastacija zemlje te blokade čitavih zemalja potiču mnoge pravnike kao što je Hugo Grotius koji pokušavaju pravno ograničiti ratovanje što dovodi do prvog modernog općeg mirovnog sporazuma 1648. godine koji je okončao Tridesetogodišnji rat, ali i do stvaranja

temelja međunarodnog prava. Iako je sam koncept vojne revolucije doveden u pitanje od strane mnogih povjesničara i vojne inovacije nisu jedina sila koja je pokrenula razvoj ranomodernih država, smatram da su odigrale značajnu ulogu u ubrzavanju tog procesa, posebno u slučaju Habsburške Monarhije. Posebnu ulogu je odigrao faktor povećanja vojski koji je izravno utjecao na Monarhiju tijekom Tridesetogodišnjeg rata, te smatram da je koncept revolucije primjenjiv i na njezinom primjeru. Također smatram da je upravo iz navedenih razloga Tridesetogodišnji rat čiji je razmjer velikim dijelom utjecan vojnim inovacijama, bio prekretnica u povijesti Monarhije koja joj je omogućila daljnji vojni, unutarnji i vanjskopolitički uspon te da bi se temelji moći Habsburške Monarhije trebali tražiti kroz utjecaj koji je taj dugotrajni sukob ostavio na nju.

6. Bibliografija

Izvori:

1. Wilson, Peter H., *The Thirty Years' War: A Sourcebook.* London: Palgrave Macmillan, 2010.
    a. von Frauenholz, Eugen , *Das Heerwesen in der Zeit des Dreissigjärigen Krieges,* 2 sv., München, 1938.
    b. duc de Rohan, Henri, *Le parfait capitaine*, Köln, 1642.
    c. Paas, John Roger , *The German Political Broadsheet 1600-1700*, sv4. Wiesbaden 1994.
    d. Hallwich, Hermann, „Wallensteins erste Berufung zum Generalat“, *Zeitschrift fur Allgemeine Geschichte, Kultur, Literatur und Kulturgeschichte* 1, 1884.
    e. Haus-, Hof-, und Staatsarchiv Vienna, Kriegskaten Fasz.94 (neu).

Literatura:

1. Barker, Thomas M., „Military Entrepreneurship and Absolutism: Habsburg models“, *Journal of European Studies* 4 (1974), br.1: 19-42.
2. Bean, Richard, “War and the Birth of the Nation State”, *The Journal of Economic History* 33 (1973), br1: 203-21.
3. Black, Jeremy, *European Warfare 1494-1660.* London: Routledge, 2002.

4. Bring, Ove, The Westphalian Peace Tradition in International Law: *From Jus ad Bellum* to *Jus contra Bellum, International Law Studies* 75 (2000): 57-80.
5. Brnardić, Vladimir, *Imperial Armies of the Thirty Years' War*. Oxford: Osprey Publishing, 2009.
6. Brzezinski, Richard; Hook, Richard, *The Army of Gustavus Adolphus.*Oxford: Osprey Publishing, 2000.
7. Childs, John, *Armies and Warfare in Europe 1648-1789*. Manchester: Manchester University Press, 1982.
8. Childs, John, *Warfare in the Seventeenth Century*. London: Cassel & Co., 2001.
9. Croxton, Derek, "A Territorial Impereative? The Military Revolution, Strategy and Peacemaking in the Thirty Years War". *War in History* 5 (2016), br.3: 253-79.
10. Duffy, Michael, *Military Revolution and the State* 1500-1800. Exeter: Exeter University Press, 1980.
11. Hochedlinger, Michael, "The Habsburg Monarchy: From "Military-Fiscal State" to "Militarization". U: *The Fiscal-Military State in Eighteenth Century Europe: Essays in Honour of P.G.M. Dickson,* uredio Christopher Storrs, 55-94. London: Taylor and Francis, 2016.
12. Jones, Archer. *Art of War in the Western World.* Chicago: University of Illinois Press, 2000.
13. Knox, MacGregor; Murray, Williamson. *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
14. Mears, John A., "The Thirty Years' War, the "General Crisis" and the „Origins of a Standing Professional Army in the Habsburg Monarchy"", *Central European History* 21 (1988), br. 2: 122-41.
15. Parker, Geoffrey, *The Thirty Years' War.* London: Taylor and Francis e-Library, 2006.
16. Parrot, David, "From military enterprise to standing armies: war, state, and society in western Europe 1600-1700". U: *European Warfare 1300-1750,* uredio Frank Tallet, 74-180. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
17. Rogers, Clifford J. ur., *The Military Revolution Devate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe,* Boulder: Westview press, 1995:
    a. Black, Jeremy, "A Military Revolution? A 1660-1792 Perspective". 95-116.
    b. Jones, Colin, „The Military Revolution and the Professionalisation of the French Army Under the Ancien Regime". 149-68.

c. Lynn, John A., „The *trace italienne* and the Growth of Armies: The French Case“. 169-200.
d. Parrot, David A., , “Strategy and Tactics in the Thirty Years’ War: The “Military Revolution”. 227-52.
e. Parker, Geoffrey, “The “Military Revolution 1560-1660” – A Myth?” 37-54.
f. Parker, Geoffrey, “In *Defense* of The Military Revolution”. 337-66.
g. Roberts, Michael, “The Military Revolution, 1560-1660”. 13-36.

18. Rothenberg, Gunther E., “The Shield of the Dynasty: Reflections on the Habsburg army 1649.-1918.”, *Austrian History Yearbook* 32 (2001): 169-206.
19. Rothenberg, Gunther E., “The Origins of the Austrian Military Frontier in Croatia and the Alleged Treaty of 22 December 1522”, *The Slavonic and East European Review* 38 (1960), br. 91: 493-98.
20. Tallet, Frank, *War and Society in Early-Modern Europe, 1495-1715*. London: Taylor and Francis e-Library, 2003.
21. Tilly, Charles, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Basil Blackwell, 1990.
22. Tlusty, Ann B., “The Public House and Military Culture in Germany, 1500-1648”. U: *The World of the Tavern: Public Houses in Early Modern Europe*, uredili B.Ann Tlusty i Beat Kümin, 136-156. Abingdon: Routledge, 2017.
23. Wilson, Peter H., *Europe's Tragery: A History of the Thirty Years War.* London: Penguin Books, 2009.
24. Wilson, Peter H., *The Thirty Years War: A Sourcebook.* London: Palgrave Macmillan, 2010.

Internetske stranice:

1. Parker, Geoffrey, “Is the Military Revolution Dead?”, Youtube, pristup ostvaren 22.03.2017. https://www.youtube.com/watch?v=ymGX2TSyKeY&t=1061s.
2. Trueman, Chris, "Military Developments In The Thirty Years War", The History Leaning Site, pristup ostvaren 08.06.2017. http://www.historylearningsite.co.uk/the-thirty-years-war/military-developments-in-the-thirty-years-war/.
3. Wikipedia:
    a. „Bitka kod Lützena 1632. bojne pozicije švedske i njemačke vojske“, pristup ostvaren 11.09.2017.

https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_L%C3%BCtzen_(1632)#/media/File:Dankaerts-Historis-9359.tif

b. „Bitka kod Breitenfelda – prvobitne pozicije 17. rujna 1631.“ pristup ostvaren 11.09.2017. https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Breitenfeld_(1631)#/media/File:Battle_of_Breitenfeld_-_Initial_dispositions,_17_September_1631.png

7. Sažetak

Cilj ovog rada bio je istražiti koliko je koncept vojne revolucije primjenjiv na primjeru Habsburške Monarhije, drugim riječima, koliko su vojne inovacije u Europi utjecale na razvoj habsburške vojske, a time i države. Na Habsburšku Monarhiju, najviše izravnog utjecaja imalo je dramatično povećanje vojski i razmjera ratovanja. Početak Tridesetogodišnjeg rata suočio je, prvi puta Monarhiju s takvim vojskama i tolikim razmjerom rata što je primoralo Monarhiju da se prilagodi kako bi opstala i uspješno nastavila ratovanje. Monarhija nije bila vojno ni administrativno spremna za takav sukob te je morala iskoristiti posrednika koji će u njeno ime podići veliku vojsku i opskrbiti ju. U tome je glavnu ulogu odigrao Albrecht von Wallenstein koji je zbog svojih organizacijskih i vojnih sposobnosti preuzeo podizanje i opremanje vojske na sebe, te izvojevao mnoge pobjede u ime Monarhije. Upravo je uz pomoć Wallensteina, habsburška vojska ugušila pobune i omogućila Monarhiji da ta područja stavi izravno pod svoju vlast, polažući temelje apsolutističke vlasti. Wallensteinov hijerarhijski ustroj vojske, preuzimanje linijskih taktika te opća profesionalizacija vojske, omogućila je Monarhiji da nakon njegova ubojstva preuzme već dobro organiziranu i snažnu vojsku iz koje će se nakon Tridesetogodišnjeg rata razviti stajaća habsburška vojska. Ta vojska, znatno je veća i profesionalnija od one na početku sukoba i što je važnije, pod izravnim zapovjedništvom cara. Država je uz pomoć te vojske porazila svoje unutarnje i vanjske neprijatelje, stavila je plemstvo i vojsku pod veću centralnu vlast, povećavajući moć države. Upravo će s tom profesionalnom stajaćom vojskom Monarhija uz pomoć Montecuccolija i Eugena Savojskog uspjeti prebaciti pritisak na Osmansko Carstvo i vratiti izgubljena područja što određeni povjesničari smatraju revolucionarnim samim po sebi. Osim vojnih i političkih promjena, promjene izazvane vojnom revolucijom, utjecale su i na društvenu sferu života. Profesionalna i znatno veća vojska omogućila je vertikalni

društveni uspon jer je zahtijevala veći birokratski aparat, povećavajući moć države, ali i profesionalne vojnike što su mogli postati i obični pučani. Razvila se paralelna civilna i vojna stratifikacija društva što je ugrozilo plemstvo koje je, kako bi ostalo „korisno“, dobrovoljno se stavljalo pod državnu vlast i hijerarhiju. Koliko su vojne inovacije utjecale na državu, može se vidjeti i prema financijskom teretu koji su te velike, profesionalne vojske i dugotrajni ratovi izazivali. Čitava ekonomija države bazirala se na tomu da zadovolji vojne potrebe. Ekonomsko ratovanje time postaje mnogo izraženiji način ratovanja koji sa sobom nosi posljedicu uništavanja i blokiranja resursa te uništenje zemlje. Upravo to je potaknulo pravnike kao što je Hugo Grotius da pokušaju pravnim putem ograničiti ratovanje, stvarajući time temelje međunarodnog prava koje baštinimo i danas. Upravo zbog navedenih promjena koje je vojna revolucija, a prvobitno faktor povećanja vojski, imao na Europu, a time i na Habsburšku Monarhiju, smatram da je koncept primjenjiv i na njezinom primjeru. Krucijalan period u povijesti Habsburške Monarhije je Tridesetogodišnji rat preko kojega su promjene koje je nosila vojna revolucija izravno utjecale na Monarhiju. Tijekom tog destruktivnog i dugotrajnog sukoba, Monarhija je prošla kroz temeljne vojne i administrativne promjene koje su stvorile temelj njezine moći.

Ključne riječi: Habsburška Monarhija, Sveto Rimsko Carstvo, vojna revolucija, Tridesetogodišnji rat, centralizacija vlasti, stajaća vojska, razvoj države

Summary

The aim of this paper was to see if the concept of a military revolution is applicable to the development of the Habsburg army and state. The dramatic increase in the size of European armies and the scale of warfare left the largest impact on the Monarchy. The start of the Thirty Years' War forced the Monarchy to face these new armies and the scale of warfare for the first time. To be able to survive and effectively continue the war, the Monarchy had to adapt and undergo some fundamental changes. Because the Monarchy wasn't ready for such a conflict in a military and administrative sense, she had to use a proxy who will in her name field a large army and maintain it. Albrecht von Wallenstein assumed that role, and with his military and organizational skills, he achieved many victories in the name of the Monarchy. With the help of his army, the Monarchy suppressed the revolts which enabled the state to put those regions directly under its authority, setting the foundations for absolutist rule. The hierachical structure that he implemented in the army,

adoption of linear tactics and the general professionalization of the army, enabled the state to take over a strong and well organized army after Wallenstein's assassination. After the Thirty Years' War, the Monarchy will, from that army, create a standing army under the supreme command of the Emperor itself. The army that was retained after the war was considerably larger and more professional than the one at the beggining of the conflict. With that army, the state defeated its external and internal enemies, putting the Estates and the army under a stronger central authority, increasing the power of the state itself. With that professional army and the guidance of Montecuccoli and Eugene of Savoy, the Monarchy managed to put pressure on the Ottoman Empire and reclaim lost territories. Some historians consider that a revolution in itself. Other than military and political changes, the military revolution influenced the social sphere of life as well. A professional and considerably larger army enabled for vertical social ascent because it required a larger bureaucratic apparatus, increasing the power of the state, but also professional soldiers, both which allowed commoners in its ranks. This developed a paralel civil and military stratification of society that endangered the nobility which now voluntarily put itself in the service of the state, subjecting themselves to the hierarchy of rank, just to remain „useful“. The extent of influence that these military innovations had on the state can be seen in the financial burden that these larger, professional armies and prolonged wars had on the state. The entire economy of the state was based on meeting military needs. Economic warfare became much more important and carried with itself consequences of destruction and blockading of resources causing increased devastation to the land. This motivated jurists like Hugo Grotius to attempt to limit warfare by legal means, laying the foundations of international law. It's legacy is felt even today. It's because of these changes that the revolution, primarily the factor of dramatically larger armies and scale of warfarem, had on Europe and the Habsburg Monarchy is why I think that the concept of a military revlution is applicable to the Monarchy as well. The crucial period in the history of the Habsbur Monarchy was the Thirty Years' War through which the changes of the military revolution directly affected the Monarchy. During that long and destructive conflict, the Monarchy underwent fundamental military and administrative changes which laid the foundations for it's power.

Key words: Habsburg Monarchy, Holy Roman Empire, the military revolution, the Thirty Years' War, centralization of power, standing army, development of the state